

A KOLOZSVÁRI IPARI MUNKÁSSÁG

Írta: JORDÁKY LAJOS

A kolozsvári szakszervezetek több vezetője még a múlt év nyarán szociográfiai felvétel tervét vetette fel a kolozsvári ipari munkásság gazdasági, kereseti, egészségügyi, lakási-táplálkozási és művelődési helyzetéről. A terv nem maradt terv s ha nem is abban a formában, ahogyan elképzeltük, a kolozsvári Munkakamara szolgálatában állott adatgyűjtők segítségével sikerült 309 munkás adatainak összeírása. Kétségtelenül: a 309 munkás alig 3 százalékát teszi a kb. 12.0000 főre tehető kolozsvári ipari munkásság összlétszámának. Hosszú éves megfigyeléseink, ezer és ezer munkással való érintkezésünk, a szakszervezetek állandó kontaktusa a legkülönbözőbb üzemekben dolgozó munkásokkal és e kontaktus közben szerzett pontos adatok azt bizonyítják, hogy ennek a közel három százaléknak a helyzete azonosítható a kolozsvári ipari munkásság általános helyzetével.

A szakma, az életkor és a nemzetiség szerinti megoszlás.
A 309 munkás 39 szakmára oszlott. A 309 munkás közül legnagyobb számmal a vas- és fémipari munkások szerepelnek 91, akik közül 37 a nagyiparban, 15 kisüzemekben, 30 a CFR műhelyeiben dolgozott, 9 pedig munkanélküli volt. A vas- és fémmunkások közül a legtöbb mechanikus 25, lakatos 20, villanyszerelő 13, vízvezetékszerelő és kazánkovács, míg 12 csupán „vasmunkás”-nak nevezte magát, közelebbi meghatározás nélkül. A vas- és fémmunkások után számszerűleg a kisiparban s az ott hon dolgozó cipészek 43 és szabók 32 következnek. A többi asztalos 21, fodrász és borbély 13, női fodrász 5, Dermata gyári munkás 12, festő 10, kőműves 10, nyomdász 7, bádogos 7, pincér 8, szűcs 5, pék 5, könyvkötő 5, csizmadia 4, mészáros 3, 2-2 szappangyári munkásnő, kéményszerelő, fafaragó, sofőr; 1-1 aranyműves, vésnök, ékszerész, cimpfestő, cipőfelsőrészkészítő, bőröndös, ács, textilgyári munkásnő, dohánygyári munkás, késfenő, kvalifikált kertész, favágó, nyomdai berakónő. Ezenkívül fodrász 3, szappangyári munkásnő 2, textilgyári munkásnő 1 és nyomdai gédmunkás és 1 kenyérhordó).

Nemi megoszlás szerint 93.8 százalék, vagyis 290 férfi s 6.2 százalék nő. A 19 nő megoszlása: szabó 8, Dermata-gyári munkásnő 4, női fodrász 3, szappangyári munkásnő 2, textilgyári munkásnő 1 és nyomdai berakónő 1.

A nemzetiségi megoszlás szerint 114 román, 158 magyar, 35 zsidó és 2 német. Lényegében ez az általános helyzet is. A kolozsvári munkásságnak kb. 50-60 százaléka magyar, a románság arányszáma 40, a zsidóké 5-6, a német viszont 0.5-1.5 százalék. A munkásság nemzetiségi megoszlására vonatkozó adatok úgy a kvalifikált, mint a nem kvalifikált munkásságra vonatkoznak. Ha csak a szakmunkásokat vesszük tekintetbe, úgy felvételünk a magyar nemzetiségű munkások javára bizonyos eltolódást mutat. A szakképzettség nélküli román munkások nagy számának megállapításakor viszont szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy az utolsó években a román szakmunkások száma jelentékenyen emelkedett.

dett. Tapasztalható ez úgy az állami és községi üzemekben, mint a vasúti műhelyekben és a magánvállalatoknál, különösen a gyárparban s a szabó- s a cipőiparban. A jelenlegi hivatalos munkáspolitikai segítségével az utóbbi évek fejlődése tovább tart, a kolozsvári munkásság többsége mihamar román lesz. Adataink szerint a 114 román nemzetiségű munkás közül 25 a CFR-műhelyekben, 20 a vasiparban dolgozik, 15 cipész, 13 szabó, 5 asztalos, 3-3 nyomdász, festő, borbély és pincér. A kimutatásban szereplő többi szakmákban is van 1-2 román. A magyarok közül 43 a vas- és fémiparban, 6 a Dermata-gyárban dolgozik; 18 cipész, 15 szabó és 12 asztalos. A többi a gyár- s a kis- és háziiparban oszlik el. A zsidók inkább a kis- és könnyűiparban dolgoznak s igen kevés közöttük a gyárimunkás, míg a kőműves és festőiparban egyáltalán nincsenek képviselve, nemcsak ebben az összeállításban, — mert az illetékes szakszervezetek vezetőitől nyert információk szerinti az építőiparban egyáltalán nem dolgoznak zsidók. A cipész, szabó és asztalos iparban már a munkások jelentős százalékát teszik. Tulcsulyban szerepelnek viszont a nagy figyelmet és pontosságot igénylő aranyműves, ékszerész, fafaragó és bőröndös szakmában. Erre utalnak a szakszervezeti kimutatások is.

A nemzetiségi megoszlástól alig különbözik valamit a vallási. A románok közül 81 görögkatholikus, 32 meg görögkeleti. A magyarok közül 102 református, 50 római katolikus, 3 unitárius és 3 lutheránus. Zsidónak 37-en vallották magukat, közülük azonban 1 román, 1 pedig magyar nemzetiségűnek.

A munkások születés és származás szerint jórészt őslakók, már itt Kolozsvárt születtek 117, vagy pedig a közeli falvakban és megyékből 54 jöttek Kolozsvárra; és pedig az északi erdélyi megyékből (Szilágy, Szamos, Szatmár, Naszód és Máramaros) 37-en; Torda, Maros, Fehér- és Küküllőmegyékből 29-en. (Az említett megyék városaiból 30-an: 4 Marosvásárhelyről, 3 Tordáról, 7 Dézsről, a többi Szamosujvárról, Zilahról, Szigetről, Besztercéről és Szatmárról.) Távlabbról: 4 a Székelyföldről; 5 Hunyadmegyéből; 4 a bánáti és a körösvidéki részekből, 8 pedig a Ókírálysgéből. A kimutatásainkban szerepel 2-2 Magyarországon, illetve Csehszlovákiában született román állampolgár, 7 munkás születési helyét nem sikerült megállapítani.

A falvakból jöttek legnagyobb része a vasutnál, a kevés szakképzettséget igénylő cipő- és textilgyárparban, másrésztük a cipő és szabóiparban helyezkedett el. A nagyobb városokból jött dolgozók vas-, cipő, de különösen fa-ipari szakmunkások.

A munkások család, illetve osztály származása szerint a legtöbbjük a munkás mélyrétegekből származik. Kereskedőcsalád származék csak elvétve akad s ezek többségükben falusi kereskedők sarjai, akiknek a családja bár a faluban a jómóduak közé számít, attól viszont távol állnak, hogy a városi kereskedőkkel egyértelműen szerepeljenek. Akadt egy magyar szabó, akinek az apja főkönyvelő volt, a többi szakképzett vagy szakképzetlen munkás, szegény vidéki tanító vagy még szegényebb kisiparos.

A rendelkezésre álló adatokból csak 265 munkás szüleinek foglalkozását tudtuk megállapítani. A többi erre a kérdésre, miután szülei már nem élnek, nem tartotta szükségesnek a feleletet. Jellemző, hogy a zsidó és a városi középosztályhoz tartozó szülők ivadékaik inkább a könnyű kézműiparban helyezkedtek el (szabó, asztalos); a festők, kőművesek, ácsok viszont mind munkás vagy parasztcsaládból származnak. A vasmunkások nagyrészt munkásszülők gyermekei, míg a vasutnál dolgozó mechanikusok, szerelők jelentős része falusi eredetű. Az értelmiségi osztályból

A szülők foglalkozás szerinti megoszlása

	román	magyar	zsidó	német
főkönyvelő, építész	—	2	—	—
kereskedő	6	11	18	—
köz- és magántisztviselők	1	13	1	—
tanító, tanár	2	1	—	—
iparos	3	4	1	—
mezőgazda-földműves	52	26	—	1
munkás	34	74	7	—
különbözők	4	3	1	—
Összesen:	102	134	28	1

származók kis száma itt is amellet szól, hogy a kétkézi munkás még mindig alacsonyabbrendűnek számít. Értelmiségünk még mindig nem akarja tudni, hogy a társadalom alapja a pozitív értelemben vett termelőréteg. Ebben a vonatkozásban a felelősség a magyar értelmiséget sokkal jobban terheli, mint pl. a román. A román értelmiség gyermekei ugyanis, amikor elhelyezkedést találnak a köz- és magánhivatalokban s állami támogatással kereskedelmet és önálló ipart üzhetnek s valamennyi értelmiségi pályán jelentős előnyben részesülnek, olyan megfelelő parasztrétegekkel rendelkeznek, amelyek a városba kerülve évről-évre emelik ugy a képzett, mint a nem szakképzett munkások számát. A magyar falvak utánpótlása sokkal kisebb méretű s a faluhoz és földhöz való ragaszkodás sokkal mélyebb, már az állandó védekező állás miatt is. Amit a magyar értelmiség az utóbbi két évtizedben elmulasztott, ma már szinte pótolhatatlan: a magyarság iparosodási akadályai egyre nagyobbak.

A 309 munkás életkor szerint nagyrészt 18-50 év közötti, testi ereje teljében levő férfi. Ennek a megállapítása a később felhozott kereseti viszonyok elemzése miatt fontos. A 25-30 év közötti korosztályok 107, a 31-40 közöttiek pedig 88 munkással szerepelnek. (A mai termelési mód-ban ezek a legmegfelelőbb s a legjobban használható munkaerők.) A vas- és fémiparban dolgozók jelentős része 20-50; a szabók, cipészek, asztalosok 25-40, míg az építő- és festőmunkások 31-40 közti évjáratokból szerepelnek. A nőket illetőleg a gyáriparban a 21-30 évesek a leggyakoribbak, míg a házi iparokban (szabó) a korhatár 40-45 évig is kitolódik.

Iskolai képzettség korhatár szerint

	1-3 elemi			4-7 elemi			1-3 gim.			4 gimn.			Ipariskola			összesen			
	r.	m.	zs.	r.	m.	zs.	r.	m.	zs.	r.	m.	zs.	r.	m.	zs.	r.	m.	zs.	n.
16-20 évesek	—	—	1	2	9	1	—	3	2	—	1	—	2	1	—	4	14	4	—
21-30 „	4	6	2	33	37	10	10	16	3	7	9	3	3	1	—	57	69	18	—
31-40 „	8	3	—	19	34	4	4	4	—	4	3	—	2	—	1	37	44	5	—
41-60 „	1	3	—	9	12	1	1	3	1	1	2	—	1	—	—	13	20	2	—
51-65 „	—	1	—	2	6	5	—	1	—	—	—	—	1	—	2	2	10	6	—
iskolai képzettsége nincs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
német nemzetiségű	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-3 elemivel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Összesen:	13	15	3	65	98	21	15	27	6	12	15	4	8	4	1	114	158	35	2

r=román nemzetiségű, m=magyar, zs=zsidó, n=német.

A táblázat szerint a 309 munkás 70 százaléka csak elemi iskolába járt, 26 százaléka középiskolában végzett pár (1-4) osztályt, míg szakmai ipariskolában mindössze 4-5 százalék tanult. Megállapítható, hogy egyetlen nemzetiség sincs előnyben a másikkal. A falvakból származottak

többsége, legyen az román, magyar, zsidó vagy német, azzal az elemi tudással kerül a városba, amit a fennálló törvények értelmében úgyahogy köteles elsajátítani. A dolgozó rétegek iskoláztatása így alig javult. Az utolsó években felnőtt dolgozók most sem töltöttek több időt az iskola padjaiban, mint a 30-40 év előtti nemzedékek. Hacsak a szakmák szerint vesszük, úgy megállapítható, hogy általánosságban nincs egyetlenegy szakma sem, amelyben középiskolai végzettséggel, se olyan, amelybe csak elemi iskolával kerülnének be a tanoncok. Még a nyomdász szakmában is bőven találunk 4 elemi végzettséggel rendelkezőket. Viszont számos szabó, cipész, kőműves és gyárimunkás akad több gimnáziumi osztállyal.

Melyik életévük óta dolgoznak a munkások? — ez volt a következő kérdés. A legtöbben 12 és 19. éveik között kezdtek dolgozni, sokan csak 20 éves koruk után állapodtak meg mai szakmájukban, de ezek inasévei is jóval visszanyulnak a zsenge fiatal korba. Akadtak azután olyanok is, akik már 6, 8, 9 éves korukban bekényszerültek valami mesterségbe. És pedig: 6 és 8 éves korában 2-2; 9 éves korában 1. A következő korosztályok megoszlása: 11 éves 2, 12 éves 11, 13 éves 18, 14 éves 56, 15 éves 45, 16 éves 42, 17 éves 30, 18 éves 51, 19 éves 21, míg 27-en 20-25 éves korukban kezdett dolgozni. (Ez utóbbiak azonban minden valószínűség szerint tanoncéveiket nem értették a feleletbe.) Az egész fiatalok (8-12 évesek) inkább a cipész, asztalos, kőműves és festőiparban helyezkednek el, a vasmunkások közül a legfiatalabb 12, a nyomdászok közül 14 éves korában állt munkába. Egy napszámos 6, egy pedig 9 éves kora óta keresi meg a kenyerét.

A munkások gazdasági és szociális helyzete vizsgálásakor a kereseti viszonyaik, a termelési eszközök hovatartozandósága, a lakás, az étkezés, az egészségi és művelődési állapot tisztázása a legfontosabb.

A kereseti viszonyokat illetően a vizsgált munkások nagy része óravagy hetibéres. A havi béres már kevesebb. Ez utóbbi leggyakoribb azokban a nagyüzemekben, ahol a szakszervezetek kollektív szerződésai szabályozzák a munkafeltételeket, valamint a vasutnál, a községi üzemekben és azokban a szakmákban, ahol a műhelyek üzlethelyiségek mellett működnek. (Ékszerész, vésnök, aranyműves). A heti fizetéses rendszer minden szakmában előfordul, míg az órabéres rendszer ma már épp oly gyakori a vasas, cipő és asztalos szakmákban, mint amilyen régen a kőműves- vagy festőmunkások között volt. A napszámosok között találunk napibéreseket, a pincérek nagyrésze minimális heti fizetés mellett, százalékrendszer mellett dolgozik. Akadnak aztán (ma!) olyan munkások is, akiknek csak lakás és ételmezés a fizetésük, anélkül, hogy pénzfizetést kapnának. A következő fizetési táblázat minden szakmai munkás fizetését a bemondott órabér alapján 48 órás heti munkaidő figyelembevételével havi összegben tünteti föl. (A táblázatban felhozott 303 munkás mellett még van 6 olyan munkás, akinek a kereseti viszonyai: 1 cipész havi 400, 1 borbély havi 350 lej, egy másik borbély csak ellátást és lakást kap munkaadójától, 1 szabó 400 lejt, lakást és ételmet, 1 vasas pedig 800 lejt és lakást, míg 1 női fodrász egyáltalán nem kap fizetést.)

A táblázat igen számos munkás esetében — tekintettel a piaci árviszonyokra — felettébb érthetlenné teszi, hogy miből tartja fenn magát, nem is említve, hogy 39, vagyis 12.6 százalékuk munkanélküli s kb. ugyanannyi közülük a szezonmunkás, aki a téli hónapokban nem dolgozik. Maximum 1500 lejt keres 69 munkás (22.4 százalék); ebből az összegből kell beszereznie az élettereje reprodukálásához szükséges ételmet, ruházati cikket, házbért s iskoláztatni a gyermekeit; 113 (36.6 százalék) keresete 1501-2000 lej között mozog, ami a kolozsvári piaci árak

A munkások havi fizetési táblázata, heti 48 órás minimális munkaidő mellett.

	500— 800	801— 1000	1001— 1500	1501— 2000	2001— 2500	2501— 3000	3001— 3500	3501— 4000	4001— 5000	5001 lejtől	munka- nélküli
vas- és fémmunkás	—	—	7	12	15	9	4	2	2	2	7
vasúti műhelymunkás	—	—	—	2	3	10	7	7	—	1	—
Dermata gyári munkás	—	—	—	4	3	1	—	2	—	1	1
szabó	1	1	4	12	6	5	—	—	—	—	2
cipész	8	4	9	8	1	—	—	—	—	—	12
csizmadia	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1
asztalos	—	—	3	7	3	4	1	—	—	—	3
nyomdász	—	—	—	1	—	1	—	—	5	—	—
kőműves	—	—	1	1	2	3	2	—	1	—	—
festő	—	—	—	1	1	2	2	2	1	1	—
könyvkötő	—	—	—	1	2	—	2	—	—	—	—
bádogos	—	1	—	1	1	1	—	—	—	—	3
borbély és fodrász	3	2	2	3	1	—	—	—	—	—	—
női fodrász	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—
pincér	5	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1
szűcs	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	2
pék	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	3
mészáros	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1
gyári munkásnő	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
fafaragó	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
soffőr	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
különbözők	1	1	3	5	2	3	—	—	—	—	2
napszámos	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	1
Összesen:	20	9	34	68	45	41	18	14	10	5	39

indexe szerint ugyancsak igen kevés; 73 (23.5 százalék) keresete 2501-4000 lej s mindössze csak 15 olyan munkás van (4.9 százalék), aki 4000 lejen felül keres. Ebből a számból is le kell számítanunk két munkást, aki jelenleg nem a szakmájában dolgozik, hanem szakszervezeti vezető. Az utolsó kategória nagy része nyomdász, vas- és építőmunkás. De míg az évtizedek óta kitűnően szervezett nyomdászoknál ez a helyzet általános, mivel állandó és általános jellegű kollektív szerződések biztosítják, addig a vas- és más szakmabeliek körében ez csak ott fordul elő, ahol a szakszervezetek ki tudták küzdeni.

Nem érdektelen annak a megállapítása sem, hogy az egyes szakmákban korhatárok szerint milyen az átlagos fizetés.

A munkások átlagos fizetése (száz lejekben)

Életkor	Vasmunkás	Építő, festő	Nyomdász	C. F. R.	Cipész	Szabó	Asztalos
17—25	17—18	—	15—17	30—32	10—12	20—23	19—21
26—30	20—24	—	27—30	30—32	14—15	18—22	22—23
31—40	26—28	32—35	43—45	32—34	12—15	20—22	19—22
41—50	23—26	24—26	45—48	32—34	13—15	20—22	20—23
51—65	20—30	23—25	43—45	35—40	7—14	20	16—20

Természetesen ezeknek az adatoknak a kiszámításakor csak a kimutatásainkban szereplő szakmunkásokat vettük figyelembe. Szándékosan mutatjuk ki ezekben a szakmákban a fizetési viszonyokat, mert egyrészt az általánosításra elegendő anyag állott rendelkezésünkre, másrészt más irányú kutatásaink is megerősítik azt a feltételezést, hogy ez az általános helyzet. Természetesen akad cipész is, aki havonta megkeres 2500-3000 lejt, vagy szabó, akinek keresete 3000 lej fölé emelkedik, ezzel szemben, igen sok cipész és szabó havi keresete 1000 lejt sem ér el. Fel-

sorolhatnók azután a többi szakmák munkásait is, akiknek a helyzete még vigasztalanabb. Egy 36 éves mészáros heti 48 órás munkaidő mellett havi 1600, egy 29 éves pék 1800, egy-egy 28-32 és 36 éves szűcs havi 2000 lejért dolgozik. A 48 éves csizmadia évi keresete 800, a 24 éves bádigosé 1000, egy kétszer olyan idős családost bádigosé 2500 lej. Kocsifestő, bőrröndös, kéményseprő, favágó, késfenő, kertész és a számos gyári munkásnő, fiatal és idősebb, havi 1000-2000, maximum 2500 lejt keres. Nem akadt egyetlen pincérmunkás sem, akinek fizetése meghaladta a havi 800 lejt. A borbély- és fodrászmunkások fizetése is 800-1500 lej között mozog, ha akad is elvétve olyan közöttük, akinek havi 1600-2000 lej a keresete.

Hány órát dolgoznak ezekért a fizetésekért? A jobb fizetésűek heti 48, a gyengébben fizetett kisipari meg háziipari munkások heti 50-60 órát. Bármilyen feltűnő, de ez a helyzet. (Viszont nincs egy nyomdaipari munkás, berakónő vagy segédmunkás és könyvkötő, aki heti 48 óránál többet dolgozna, valamint a gyári munkások körében sem.) A 91 vasmunkás közül 61 munkaideje heti 48 óra, a többiek nagy része még kevesebb. Mindössze 8 kisebb műhelyben alkalmazott munkás dolgozott 48 órán tul. Ezek közül egy 50, kettő 54, kettő 60 órát, háromnak pedig nem volt szabályozva a munkaideje. E 8 vasmunkás közül is háromnak rendesen megfizették a túlmunkát, úgyhogy csak ötöt dolgoztattak jogosulatlanul. Más a helyzet a kisebb szakmákban. A szabóknak a fele hetenként több, mint 48 órát dolgozik. Hasonlóképp a szűcsök, pékek, borbélyok, mészárosok.

A dolgozók munkaideje a többletórák elintézésének módjával

Munkaidő	Vasas	Építő, festő	Nyomda- ipar *	Dermata- munkás	Cipész	Szabó	Asztalos	Pincér, Gyár- borbély	Különb. ipar	Kisipar
heti 48 óráig	14	—	—	2	12	—	—	1	—	6
„ 48 óra	61	18	14	10	9	15	15	12	1	13
„ 49—55 óra	6	1	—	—	2	6	1	5	—	4
„ 56—60 óra	2	—	—	—	13	10	2	3	2	4
„ 61—80 óra	—	1	—	—	1	—	—	4	—	6
munkanélküli	8	—	—	—	6	1	3	1	—	10
összesen:	91	20	14	12	43	32	21	26	3	43
többletóra fizetve	3	1	—**	—**	3	4	2	—	—	3
„ nincs fiz.	5	1	—	—	13	12	1	12	2	11

* Nyomdász, berakónő, segédmunkás és könyvkötő. — ** Ha dolgoznak megfizetik a kollektív szerződés szerint.

A legtöbb túlórázó — mint a táblázat igazolja — semmiféle ellenértéket nem kap többletmunkájáért. Ez a helyzet azokban a szakmákban, amelyeknek a dolgozói között, a kisüzemekben és háziiparban való szétszórtságuk miatt, a legkisebb a tőkével szembeni ellenállás s ezért sokkal kevésbé öntudatosak is, mint a nagyüzemekben. Ennél a pontnál azonban olyan kérdések merülnek fel, amikre többek közt a következő alkalommal próbálunk válaszolni.

AZ ÉRTELMISEGEK ÉLETPROBLÉMAJÁT a legáthatóbban a számok világítják át. Az Egyesült Államokban 1929 és 1931 között évről-évre kb. 2900 orvos halt meg, ugyanakkor évről-évre ötezer kapott diplomát. Hollandiában az u. n. Limburg-bizottság 770 főben állapította meg az évi új értelmiségi szükségletet, a főiskolák viszont évente 1500 új diplomással szolgáltak. Németországban 1933-ban a kb. 300.000 foglalkoztatott értelmiségre 50-60.000 munkanélküli értelmiségi esett.

EGY MODERN OLVASÓ

Irta: NAGY ISTVÁN

Minden nap könyvet cserél és zárás előtt ötperccel jön, vagy ami még feltűnőbb: a félig leeresztett redőny alatt tör be. Rohan, könnyű ruhája szinte lerepül róla, úgy siet és suhog. Koffernyi kézitáskájából a pultra löki a könyvet és piros a méregtől, amiért sokan vannak. Kihalássza a katalógust a korábban érkezettek keze alól és sebesen végig lapoz görcsökben vonagló ujjaival. Egy sóhajvásnyi idő alatt, egyetlen lesújtó gunyos fintorral, tucat-számra kivégzi a „halhatatlanokat“. Közben tizszer helyet cserél a pult előtt és a holtfáradt alkalmazott után libeg, hogy gyilkos nyájassággal nyafogja:

— Kisasszonydrága adjon nekem valami jót, de borzasztóan sietek.

A sápadt kisasszonyt persze tizfelől is nyuzzák egyszerre:

— Írja be, kisasszony a kilencvenkilenc harminchatot...

— Fizetek, kisasszony...

— Kérem a nyolcszázhatvanötöt...

— Nyugtát még nem adott kisasszony...

— Milyen ez a *Halálsugár*, kisasszony? Ha túl izgalmas, nem viszem el, — fenyegetődzik a későn érkezett hölgy, aki türelmetlenül tapogatja a *Halálsugár* lapjait s szinte szagolni látszik a betűket, amint rövidlátón az orráig emeli a könyveket. Bele olvas a végén, a közepén, legvégül az elején, megnézi a kiadót és végül elkeseredetten elhajítja. — Valami komolyabbat, kisasszony, onnan a pult alól, de azért könnyű legyen... Uj félpengős nincs?... Rettenetesen sietek, drágám...

A kisasszony — egy árnyalattal sápadtabb, — a pultra hord minden pengőst, félpengőst, Uj orosz, „modern“ és klasszikust, egy egész könyv hegycsuszamlást. De a hölgy csak turkál, tobzódik és reszket, fintorog és undorodik, mintha legalább is az írók nyitott koponyáiban vájkálna. A kisasszony már mindenkivel végzett, a szomszéd üzletekben már dörögnek a redőnyök, s már ő is kiakasztotta az ismerős táblácskát: „zárva“. És egyre sápadtabb, az ajka remeg, két combját összefonja, mert egész délután nem engedte el a pult. A kolléganőjét elbocsátották, a kifutófiut meg a főnök ur anyósa vitte el gangot seperi, a főnök ur pedig üzleti uton. Megbizik benne a megszakadásig. A fejében nyugta összegek és ezer és ezer könyv száma, címe, írók neve kavarg. Könnyűk, jók, komolyak, a maga kisasszony-nyomoruságával egyetemben.

A hölgy még mindig nem talál megfelelő könyvet magának. Most már olyant keres, amit ágyban is lehet olvasni harminchét fokos lázzal, este tizután... És vegye elő a kisasszony a pult alól azokat a könyveket, amiket a protekciós előfizetőknek dugdos...

A kisasszony újabb hegyeket hord elő neki a pult alól és közben már zöld, ki kellene mennie... De a hölgy még mindig keres, szinte

sirva fenyegetődzik kiiratkozással, hogy elmegy más kölesön-könyvtárba, ahol nem rabolják el a drága idejét. Neki este hétre találkája van a cukrászdában. Hallatlan ez a kiszolgálás, szól a főnök urnak...

A kisasszony kétségbeesett önuralommal találomra kiemel a pult alól egy bekötésre szánt könyvet. — *Forró szívek az északi-sarkon* — dadogja. Ez biztosan tetszik majd a nagyságos asszonynak. V. ügyvédnének tettem félre...

— Igazán — kap utánna mohón — maga olvasta?

— Igen. — De közben azt gondolja, te hülye azt hiszed van nekem időm ezer és ezer könyvet elolvasni?

— Jó könyv? Komoly? Kedves? Mert V.né izlésében nem bízom... Mondja, szórakoztató? Szerelem van benne? Jól végződik?

— Igen... Igen... — Hebegi egész testében reszketve a kisasszony.

A hölgy megkönnyebbülten felsóhajt. Félnyolc, de már nem siet, ajakruzszt, pudert vesz elő és tüneményes lassusággal szépül, éveket mázol szét az arcán, valahára mégis indul. A kisasszony már kétrég kucorog kinjában. Összeakadó lábakkal szédeleg ajtót nyitni. A hölgynek feltűnik mindez. Amint kívül kerül az ajtón azt mondja:

— Mi az, Drágám, — sürgős?

És másnap kezdődik előlről minden.

BALLADA AZ ELHAGYOTT TELEPRŐL

Irtta: SALAMON ERNŐ

(Hegyi munkástelep. Most, hogy a gyárat leszerelik, a munkások más munkahely felé indulnak. A néző a telepből csak az udvart látja, amelynek háttérében az omladozó munkásházak állnak körbe, nagyon vigasztalanul. Elöl a hideg kenyérsütő-kemence körül az asszonyok, batyukkal. Jobboldalt gyülekeznek a munkások, nagy átalvetőkkel, hátizsákokkal. Késő délután. Késő ősz. Homály. Fáj egy kicsit a szívük, elfogódottak. A szülőföldjüket hagyják el örökre.)

FELÜGYELŐ:

Gyerünk, gyerünk...!

Elvevéd a fejszét? Hozod szalmazsákod?

Eloltottad a tüzet? Nem hagytál világot?

BALÁZS:

Nem lesz kinek világítson: üres padlás, pajta,

Kihült szobák odvaira ugyan ki bujhatna?

SZATYORI:

No már, aki itt marad, marad a penészesnek,

várják éhes hónapok és esőverések.

Aki élő távozik s hallgat a szavunkra...

Menni kell, ha fáj is onnan, hol leállt a munka.

OPREA:

Miért is maradnánk ott, ahol nincs kenyér?

BOROSNÉ:

Se meleg kendő.

SÓVARNÉ: Se só elegendő.
 SZATYORI: Kinok hona.
 I. MUNKÁS: Jajgödör! Bajműhely!
 II. MUNKÁS: Vénasszony megye!
 III. MUNKÁS: Az!
 IV. MUNKÁS: Panaszodú!
 II. MUNKÁS: Adósság zárda! Köhögéskapu!
 MIND: El innen, el!
 APA: De nekem menni fáj!
 Köt a nyomor emléke és e táj...
 (A fia felé)
 Édes fiam, bár megértenéd:
 ott hal meg jól, hol szolgált a cseléd,
 más tájra menni nekem fájdalom;
 itt vontam éveim a dombokon,
 e messzi környék életem tere, —
 fáját öleltem, elrejtett füve...
 E messzi tájék sose volt enyém,
 mind keserű gaz, mind mérges növény!
 Nem táplál, nem ad, nem kérd, nem felel:
 de vackán meleg volt...
 A FIU: El innen! El!
 E vékony lét megriaszt, lakatol,
 gyötör, tapod, eltipor, guzsba ver.
 Lennék csavargó, utálló lator,
 tudatom mindent jobban bírna el, —
 de még észlelhetek és láthatok
 e szörnyű helyen nem, nem maradok.
 I. MUNKÁS: Ki sütné máléd?
 II. MUNKÁS: Öntené vized?
 III. MUNKÁS: Nem félsz éjjélkor?
 IV. MUNKÁS: Rád ijeszt a gyár!
 A pince kísért! Fűrészt visszajár.
 A köhögésünk itt lesz, itt marad.
 Sőhajtozásunk a fedél alatt.
 Jajgatásunk itt ül az ablakon.
 V. MUNKÁS: Mi egy szobában meghaltunk haton.
 IV. MUNKÁS: A téli éjen koccan fogad is.
 A félhomályban nem látsz magadig.
 III. MUNKÁS: Se meleg kendőt kérni nem lehet.
 IV. MUNKÁS: Majd szörnyűt álmodsz, szörnyűt, rémeset!
 Halottakkal megfojt a telep,
 a meghalt vénék és holt gyerekek...
 (Csend)
 I. ASSZONY: Mi' sok is meghótt!
 II. ASSZONY: Jobb így...
 RIDEGNÉ: Ugy biz! Átok a gyermek!
 Hevernek, szemetelnek,

az anyjukat rikatják,
mind buj, ha látja apját,
mind csak melegbe lenne,
naponta négyszer enne!
Mind kedvvel húzna csizmát,
télen nem jár mezitláb,
ingbe nem megy a fagyba,
kemencénél maradna...

(Az utolsó szavak felhangzásakor, mint valami adott jelre, kicsapódnak a háttérben húzódó házak ajtai, ablakai és a félhomályban a háttér benépesedik a telep halottaival. Hárászkendős, földig érő feketeszoknyás szikár vénasszonyok, nagyfogú kartonruhás fiatal lányok, alacsony, állig gombolt fehéringes, tisztos külsejű öregek, ünneplőben feszingő ifjak, vasárnapi ruhás gyerekek — valamennyien úgy, ahogy eltemették őket — lépnek a házak elé. A háttérből mindig az épp beszélő látszik valamivel élesebben a bágyadt reflektorfényben.)

S égne, mint az öreg Madár
fia, Madár István...

(A háttérben a reflektor fénye Madár Istvánra esik)

MADÁR ISTVÁN: Ki még éltem, lent a földön, most itt vagyok
hitvány.

Eddig földön fogytokoztam, most a sirba zártak,
vasárnapon, délutánon, megégve találtak.
Leöntöttem lámpagázzal ünneplőruhámat
— édesanyámat már ezért ne ölje a bánat —
s meggyújtottam, hogy elégjek, mert eleget
éltem,

mindig kérni, kéregetni, könyörögni féltem.

Mások jártak iskolába, engemet a lécek
vártak és a poros, éles csikorgó fűrészek.

Mások kaptak bicskát, szappant, sohasem kö-
högtek,

nem izzadtak, nem hörgöttek, ágyba nem pisíltak.

Engem meg mind csak kinzott a szegénysorsu
bánat,

minden reggel új baj akadt, sirnivaló támadt.

Ilyen korán gyerekfejjel, ha annyit kell tünni,
mért kéne az öreg munkás sorsára kerülni?

Mért kéne a placcra állni, szállkába fűrödni,
idegen ur jóvoltáért forogni, sürögni?

Fekete fog, fekete rét, fekete betegség,
apámöklös hajnalok és anyámszájas esték!

Ezért gyűlt össze tettemre ez a munkásudvar,
békentem bőven magamat lámpapetlőrummal.

Elégtem én, elégtem én, ki bajos nyughasson,
jótéltlelek, csendesszívű népség megsirasson.

(Az előtérben) I. ASSZONY: Szemei megszenesedtek.

II. ASSZONY: Zápfogai megeredtek!
Végtagjai égve leváltak!
Körmei, haja se vártak!

III. ASSZONY: Hogy sivitott szegény gyermek,
sütötte lángja a kertet.

VÉNASSZONYOK KARA: Szégyelte az anyját, apját!
Restelte a munkát, pajtát!
Született volna okosnak
vári eszes iparosnak.

(A háttérben) A HALOTTGYERMEKEK KARA:

Elment tőled, öregasszony!
Elment tőled, öregember.
Elment reménységeiddel,
elment tőled hiteleddel.
Szörnyű végén elborulhatsz,
kénköves sorsán okulhatsz,
komisz volt a világ hozzá,
komisz volt az apja, anyja...

(Az előtérben) VÉNASSZONYOK KARA: Apját biz' senki se szidja,
és anyját se szólongassa!

Hagyja apját öregedni,
nénjét, ángyát lefekhetni!
Megtörtént már mással. Sokkal.
A telepi lugosokkal,
öngyilkos lakatosokkal.
Minket bizony békét hagyjon.

(A vénasszonyok kara hirtelen elhallgat. A háttérben állig begombolt, inges, tisztos ruhába öltözött férfiak, nők imbolyognak föl: Baricz, Kár, Lina, Lenke, Káposzta és mások.)

BARICZ ISTVÁN: Erre lépjen István druszám, erre jöjjön vélem,
Ide lépíhenhetünk...

KAR ISTVÁN: En is ugy itélem.

BARICZ ISTVÁN: Könnyű nap és könnyű dér...

KAR ISTVÁN: Nem szárad meg a kenyér.

BARICZ ISTVÁN: Ni, a bagós Brinn Mátyás.

BRINN: Adj Isten!

BARICZ ISTVÁN: Meg a bakter Káposzta.

KÁPOSZTA: Megtekinti takaródat,
puha fejalávalódat
örizi nyugvásod,
álmod, aluvásod.
Itt van bakter Káposzta,
óráját felhuzta,
csapj fel tolvajnak,
engedlek, hagylak,
kantinból az élesztőt,
műhelyből a hegesztőt,
kalapácsot, vésőt, fát,

elsőosztályu deszkát
menjetelek, hozzatok,
testvéreim vagytok,
semmit se hagyjatok,
lopjatok, lopjatok,
az asszonyok lécet,
mert az uraké szebb,
a gyerekek talpat, tepsit,
az uraké jobban esik.

(Alakja elhalványul, mögötte jön Lina)

BOLOND LINA: Ávédné asszonyság,
az anyám azt mondta,
nesze egy tarisznya.
Indulj el, indulj el, kérni, kéregetni,
nem mindig csak otthon ülni, szemet nézegetni.
Paraszt bolygatni, seprűt félrerakni,
alkonyig, hajnalig, mindig dúdolgatni.
Szegény asszony egyebe sincs,
csak árva két karja,
ura rongyát varrja
gyermeke ruháját
rossz szelek cibálják,
megdermed a vackán,
Ávédné asszonyság.
Ávédné asszonyság
ölje meg az urát,
mert a férfi állat
rohan a szoknyának.
Ávédné asszonyság
megkérem én magát,
fojtsa meg a fiát,
vagy lányát legalább...

(Az előtérben) **SÓVARNÉ:** Kolomposné ez a maga lánya.

KOLOMPOSNÉ: Csak tudnám meg, ki tette csuffá, lelkem,
hogyan megáztatnám ama gy igazán,
a mocskos anyját, hogy megemlegetné,
majd látná markom, hallhatná a szám.
Keze erejét tette gyengeséggé,
kopottá, vakká két kökény szemét,
se gép mellé, se siró gyerek mellé
nem állíthattam. Hullt a sir felé...

(Ölébe ejti kezét, nagy csönd.)

I. ASSZONY: Ni lám csak, itt még van egy valaki!
Ha megszólal majd mindenki megérti,
mért megfojtani való minden férfi.

(A háttérben) **LENKE:** Hideg ágyban egyedül aludtam,
szélfuváskor ingemhez lapultam,
áprilisban hajammal beszéltem,

juniusban fényesre kefélttem.
Novemberben meghúzott a fésű —
nem jött el az édes ölelésű.
Tavasz, nyár mult már épp harminchatszor:
felugrattak téli pitymallatkor,
már azt hittem megmaradni így kell,
fogyatkozni vézna éveimmel
füstös lécen sülni, meghevülni,
olvadásig együttömben sirni.
Mégis egyszer, hosszú téli éjen
kedves volt a Kovaköves vélem,
s mert a vágyam nem birt a testemmel
összebujtam a Kovakövessel.
Ő sem bánta, én azt mondtam: „Hidd meg
az én kölyköm jó lesz ötödiknek.“
Lepényhusom méltán összébágyadt.
régmúlt évein az ifjuságnak,
így történt, hogy magzatom elvenni,
orvoshoz városba kellett menni.
El is vittek. „Lelkem el is visznek,
s ha elvisznek kés alá terítnek!“
Hát ahogy a házból kicipeltek,
vénaasszonyok körülfeleseltek:
„Meghalsz, biza, úgy készülj el Lenke,
meg kell halnod, vedd ezt értelembe!
Milyen kár is, milyen kár is érted,
jaj istenem, megesznek a férgek!
Jaj istenünk földbe fognak tenni,
hogy fogsz, Lenke te onnan kimenni?
Tedd, hogy lenn ne lássák vétkeinket
s véled tesszük legszebb szürke inged!“
El is vittek, mégis visszahoztak,
ágseprűnek, mostoha gonosznak!
De a Kovás, immár szert tett másra,
más konyhásra, másik ágymunkásra.
Gyaláztomban mit lehetett tenni?
Aranyeres apámmal — elmenni.
Havas alatt, hegyes ég tájékán,
viz csapásán, szikla hasadékan
vitt el utunk. Nem hiába féltem
vihart láttam a patak színében.
Áradás volt, ahogy vízbe értünk
s csontig ázva didergett a térdünk,
aranyeres apám megöleltem,
egy rokonom volt abban a percben
s amikor ajkamba botlott habja
a pataknak, eltűntünk alatta.
Halálunkkal akaratja lett meg
a Kovakövesnek s a telepnek!

(Az előtérben) MIND: Mi megsirattunk s eltemettünk szépen,
a Kovakövest meg elhaldöztük régen.
Pedig nálunk otthona volt vadnak,
elesettnek, megcsufoltnak...

I. FÉRFI:

Annak
adtunk szállást, otthont, aki kérte:
emlékeztek a zsidó szegényre?

(A háttérben) LENGYEL KOLDUS: Hatvan folyón túli Tárnopol-
ból,

már egy éve gyalog jöttem én,
fulladtam a héthatári portól,
álom hiján volt szemem kemény.
Ötven péntek óta nem fürödtem,
lábon teltek el szombatjaim
ájtatosan rég nem könyörögtem,
imaházak öblös padjain.
Szegény zsidó könnyen utra kelhet,
ládája jég, a batyuja sár,
megriasztják nagy uti félelmek,
űzi falu, megszólja madár.
Ahány zsidó, az mind adott nékem...

(Az előtérben) I. FÉRFI: Csak a saját testvérének ad!

LENGYEL KOLDUS: Összetartó koldusfaj a népem,
nem szánja az ajándékgarast.
Mondták otthon: Ő megéri árát,
tudja már meg egész Tárnopol,
megbecsüljük mi a fáradtságát,
szombatolunk garasaiból.
Mondtam is, hogy hálsten, egy évre,
Tárnopolban kalácsot szegek,
rá is szóltam egy hazatérőre,
vigye el az üzenetemet.
Talán örül majd a feleségem,
ha eléri otthon a hírem.
Amikor, hogy hiába reméljek,
kopácsolni kezdett a szívem.

(Az előtérben) I. FÉRFI: Így jár, aki holtig hontalan.

II. FÉRFI: Külső, földi láz piritja testét,
városon túl, hegy odvaiban.

LENGYEL KOLDUS: Elmentem hát, és hiába mentem
jó papunkhoz, a szent rabbihoz.
Nehéz szívvel hiába esengtem:
„Kegyelmezz meg, a halál kinez;
egymagamba ne hagyj hűlni, veszni,
ágyat adj, csak egy szőrtakarót!”
Rabbi, dajen, mind elkergetett.

(Az előtérben) I. FÉRFI: Az urak mindig megértik egymást,
Tárnopolban s a Maros megett.

LENGYEL KOLDUS: Mind azt mondta: „Annyian vagyunk,
 s haláloddal gyermeket zavarni,
 szolgálkat rikatni nem hagyunk.“
 Máshová, hát sehová se mentem,
 minthogy mentem szegény néphez én,
 gyertyát gyújtani megindult érettem.
 s jó halálért ment minden szegény.
 Egyik asszony vetette az ágyam,
 más hozta a kis meleg vizet,
 keresztény ütögette hátam,
 keresztény, még ha nem is hiszed.
 Vélem hívták ruhaszaggatásra
 rongyomat öröklő fiam,
 szegény ember ezer sóhajtása
 vert lengyel szobánk ablakain.
 Elcsendesedésemet kívárták,
 nem sürgettek, — „amíg tudsz, maradj“,
 s hogy meghaltam négy nevem kiálták
 barna tetőgerendák alatt.
 Még aznap a dus városi pappal
 nem volt végimáért alkuvó,
 tünődően és forró ajakkal,
 szállt a telepen a bucsuszó.
 Most hogy nyugszom, percre visszatértem,
 halld jó halálom történetét,
 jobbomon tót munkás nyugszik térdén,
 balfelemen egy székelő cseléd.

(Az előtérben mélységes csend, majd megszólal a háttérben)
A HANG:

Bordás orcámon harminc éve fű
 és csihány nyílik s бүрök bőlevű.
 Szomorító vagyok s feledtető,
 mint az eső s az esős fatető,
 a kerítés és az őszi zsindely,
 ruhakötél lengő ingeiddel,
 az vagyok, mint a göröngy s a domb —
 üres jövőm nem alakíthatom.
 Napi időn túl és magamtól távol,
 nem származom se tegnaptól, se mától.
 Ha kedvem telik mindjárt lehetek
 csend a füledben, hatnapos heted;
 amit tudsz rólam, véled eltűnik,
 nevem is az utolsó betűig:
 én tétlen vagyok, vaksi, néma és
 a halál és az elcsendesedés,
 munka utáni kába pihenés. —
 élet nyugalma, életjutalom,
 eloszló por fenn a domboldalon.

(Közben belepett mindent a szürkület. A háttérből valamennyi
 halott kórusa)

HOLTAK KÓRUSA: Ez már az alkony. Csendesedjünk.

Emlékezik még osztott testünk.
 Ásítsunk s menjünk. Férfi, néni,
 nekünk messze kell még ma érni,
 megyünk fekiüdni nyugósünkhöz,
 szomorítónkhoz, öregünkhöz.
 Erre megyünk a bolti dombra,
 sipol a mozdony a sirunkba,
 a mozdony sipja odahallszik,
 az ember jól még lenn sem alszik.
 Minden délután pontban hatkor,
 minden munkanap alkonyatkor,
 izleljük izzadásainkat,
 a régi fáradtság szorongat,
 mert aki hatvan hosszú éven
 hajolgatott sürgős serényen,
 s alkalmas volt a térde szegnek
 s a csontja szűrös fegyvereknek,
 az a halálba hiába szállt át,
 ottan is fájlalja a hátát.

AZ APA: (Aki eddig főhajtva hallgatta a halott férfiak és nők beszédét.)

Nem sápadtam sorsotok hallatán,
 névről, egysorsról ismerőseim
 s ha csordul időm, mulásom szakán
 vállamra ütnek rongyos őseim:
 enyészni kell! Szilánkra vál a fém,
 fonálra bomlik a szálás szövet,
 őszi madárdidergés idején,
 lombbal és ággal, menjen az öreg.
 Ki ma született még jöhet s mehet,
 aki megvénült helyét hagyja itt,
 segítnek néki az öreg szelek
 világba hordni porló hamvait!
 Enyészni kell férfiak, asszonyok,
 aki erős, éjjélkor nem riad,
 nem csügged el szörnyű halálotok,
 gyermekhalál, vénsorvadás miatt.
 Bucsuzzunk sorra: Hej, röntéri Kósa,
 hol hagyád testvér a csákánynyelet?
 Földbe vonultál? Havasjáró, kósa
 asszonyhagyó! Mondd el, hogy lehet
 egyhelyben ülni? Annyi más hegyen
 sikong a fűrész, jár szijas kerék,
 ásott ágyban van, ki éléd tegyen
 étket s van kinek visszaadd felét?
 És Rákhel, Rákhel, rámpai kocsis
 és öreg Sovár, éjszakai őr
 és Avéd János szijgyártó, hogy is

mehettetek el a napszám elől?
 Vékony Örzse, rongyos, foghíjas,
 zavarodott leány, vig és öreg,
 szeret-e még Ávrám vasutas,
 szeretik-e még nem kényes öled?
 Bcsuznám sorra. Ájtatos Ferenc,
 falábu férfi, derék s nyomorék,
 ha ma meglesel, holnap feljelentsz
 lesésben férfi sugásban derék!
 Drága Muntean, anyagtéri, máglyás,
 civódtunk-e ötven évig ketten,
 „šmecher bátrán“, „pipogya bus András“
 így beszéltél és így beszélgettem.
 S Ti, férfiak, mind tisztos dolgozók,
 vaskezü, kalapácskarú sereg,
 családon fogyók, bagóért hajolók,
 indulás előtt felköszöntekek!
 Keményszoknyájú szűzek, begyesek
 Sikongatók! Az ifjak társai!
 Koplalhatnak a táskás kehesek,
 nem lesztek az urak ágyasai!
 Ellopott tej s méz hián szenvedő
 másnak vaját és kalácsot adók,
 ti ifju nép! Kitelt idő előtt,
 mérges öregség udvarán halók
 és gyerekek, zöldarcu ingesek,
 kikhez míg élnek két szót nem vetek,
 ne álmodjatok szörnyűt, rémeset.
 A kenyér hi! Hess! El, kísértetek!
 Ne szomorkodjunk, induljunk apám!
 Mindünknek utja néked is utad.
 A vad is felsir, ha maga marad! —
 Sirj fel mellemben megöregedés!
 Asszonytalan sors, csendítsd meg szavad,
 sirj, zokogj idegentől rettegés!
 Hová megyünk, majd halálomra les,
 fája megöl, megmérgezz a fiúve...
 A FIU:
 Mi megmaradunk véled s örködünk
 s nem akad gát, mit mi át nem törünk.
 Menjünk apám, az ifju nép,
 az ifju ember nem ül, nem marad,
 nem hányja-veti évei bűnét,
 nem szán halált, nem számol árnyakat.
 Tiszteletreméltó a szenvedés,
 de érvnek silány, célnak meg kevés.
 Mind büszkén indul, együtt s egymagán,
 se vissza nem néz, el sem menekül,
 örömmel is megy a halálba tán,
 mert az is élet, mi nem sikerül.

(Az előtérben) **MIND: Induljunk, menjünk, hajt a szükség:**
várjon kenyér ránk és reménység.
Maradj, telep, — hagyunk szívesen!
Fel utra, mind! Karunk segítsen!
Fel utra! Maradj nyomorúság,
kórság, rosszszagu ifjuság!
S a jó remény ígéje tessék:
nem megtörni, élni — kötelesség!
 (Lassan szedeőzködnek, indulnak mind. Fügöny.)

A MAGYARORSZÁGI IPARI FELLENDÜLÉS

Irta: LAZÁR VILMOS

Az utóbbi évben a tőkés világgazdaság és ennek keretében az ipari termelés a fellendülés stádiumából a prosperitás korszakába ment át. S bár a fejlődést illetően az egyes országokban és a különböző iparágak között jelentékeny eltérések mutatkoznak, sőt nem egy helyen már a ciklikus válság előjelei, mint a „boom“-ba való átmenet is megmutatkozik — nagy általánosságban az ipar a ciklikus mozgás felfelémenő stádiumában van. Ez a fellendülés vonatkozik a magyar iparra is.

A konjunktúra legfőbb jellemzője az ipari energiát szolgáltató anyagok termelésének emelkedése. A széntermelés 81 millió q-ra növekedett, 5.2%-al mulva fel az előző évi produkciót, s 27.1%-al az 1934. évit, a fogyasztás 6.2%-os emelkedése mellett. A villamosenergiatermelés 975.3 millió kilowatt órára duzzadt s így 9.1%-os többletet mutat fel a multtal szemben. A vas- és fémipari termelés jelzőszámai is kedvezőek: 1937 első felében 29%-al több nyersacélt állítottak elő, mint 1936 ugyanezen szakaszában. A gépipari termelés értéknövekedése 42%, exportja pedig 61%-át teszi ki a teljes termelésnek a krízis előtti évek 20%-os exportrészesedésével szemben. A fonó- és szövőipari termelés egyes ágainak az előző években jelentkező ugrásszerű emelkedése az e mult évben megtorpan. A gyapju- és pamutfonódák, melyek az autarkiára felépített gazdasági politika érvényesülésének hála, ugy a telephelyek számát, mint a termék árak mennyiségét illetően, megötszöröződtek, — kapacitásukat nem tudták teljesen kihasználni. A gyapjufonal termelés 4, a gyapjuszövet produkció 5%-kal csekélyebb, mint egy évvel ezelőtt, — a pamutiparban feldolgozott pamut mennyisége viszont 16%-kal növekedett. A gyapjuszövet belföldi ára 14, a pamutszöveté pedig 7%-kal haladta meg az előző évit. (ennek 25%-a került exportra), a jutaszövet gyártás pedig 60%-kal nőtt. A textilipar termékeinek belföldi fogyasztása, a vásárlóképesség csökkenés miatt átlag 11%-kal esett, a világviszonylatban alacsony munkabérek viszont, lehetővé tették az export felduzzadását 34 millió pengő értékre, mely 7.4 millióval magasabb az előző évinél. A vegyiparban a több év óta tartó expanziós folyamat meglassubbodott, az

* A „boom“ a termelés oly fázisát jelenti, amelyben nagy árutömegek nem találva fogyasztóra (mely viszont természetes következménye a tökekonzentrációnak és a monopóliumok kiterjesztésének), — azok a kis- és nagykereskedelemben halmozódnak fel. A „boom“ után törvényszerűen krízis következik.

investíciók megkisebbedtek. Az autarkias erőfeszítések elérték az elérhetőket. A kivitel értéke a kémiai iparban is növekedett, és pedig 9 millió pengő értékre. A cukoriparban is jelentkezik a belföldi fogyasztás zsugorodása és egyidejűen az export fokozódása. A cukorgyárak belföldön 9%-kal kevesebb cukrot adtak el, az export viszont megkétszereződött, de ennek ellenére az eladatlan cukor mennyisége a kampány végén nagyobb, mint az előző évben (1936. VIII. végén 322 ezer q. cukor volt eladatlan, míg 1937 ugyanezen időszakában 450 ezer q.). Az egyéb élelmezési iparágak (kivéve a malomipart) kihasználhatósági kapacitása is javult, s főleg az exporttevékenység mutat fel emelkedést (a maláta-export értéke megduplázódott, a huskonzerveké pedig 41%-kal nőtt).

Az ipar általános helyzetét szemlélve, a következőket állapíthatjuk meg: a gyári jellegű ipartelepek száma 1936-ban és a következő év első felében 3629-re emelkedett. (az emelkedés 4%-os). A gyáripar átlagos munkáslétszáma 243 ezerre duzzadt.

A munkáslétszám emelkedése a legnagyobb volt a vas- és fémiparban (23.7%), a textiliparban (21.5%), a papíriparban (17.1%). Az üzemnapok száma 8.2%-os emelkedést jelez: 1935-ben egy ipartelep átlag 267 napon át dolgozott, 1936-ban 284 napig volt üzemben. 1936-ban egy-egy gyár átlag napi 11 óra 55 percet töltött munkában, amely 9 perces emelkedést jelent, az előző évi adatokkal szemben.

A gyáripar egyes ágainak konjunkturája nemcsakupán horizontális irányban mutat fel kedvező adatokat, hanem vertikális irányban is. E vertikális konjunkturát új iparcikkek bevezetése jelzi: 1936-ban és 1937 első felében a magyar gyári üzemek 359 új iparcikk előállítására rendezkedtek be, ezek közül 59 olyan cikk van, amit eddig kizárólag külföldről hoztak be. Főleg a vas- és fém- és vegyészeti iparok bővültek, az önellátás fokozását jelentő új cikkek gyártásával.

A gyáripari termelés értéke 353.5 millió pengővel emelkedett (az összes értéke 2.6 milliárd pengő), amely 16.1%-os emelkedést reprezentál. Ha az 1913-as ipari termelési adatokat 100-nak vesszük, úgy az 1931-es ipari index 51.4 volt. A termelés volumenje 1928-ban érte el maximumát, az 151.1-es indexpontot. A krízis mélypontját az 1933-as 91.6-es mutatószám jelezte, míg a ma érvényes 134.2-es szám közel 50%-os javulást jelez a krízismélyponttal szemben.

Vegyük szemügyre, hogy a munkásság mily mértékben élvezte az ipari konjunkturát. A gyári munkáslétszám 12.6%-al növekedett és az általuk teljesített munkanapok száma 9 millióval haladta meg az előző évit, ami 14.6%-os többletet vagyis a munkaerők kihasználásának további fokozását jelenti. A munkások napi átlagos munkára teljesítménye 8.50 percről 8.48 percre csökkent ugyan, de ez még messze van a napi 8 órás munkaidőtől és még távolabb a 45 órás munkahét megvalósításától. Egyes iparágakban a dolgozók napi teljesítménye rendkívül magas: a textiliparban 9.25 perc, a vegyészeti iparban 9.14 perc, a papírosiparban 9.12 perc. A magyar gyáripar 1936-ban munkabér címen 34.4 millió pengővel többet fizetett ki, mint az előző évben. Ennek ellenére a munkások megélhetési viszonyai nem javultak, ellenkezően, — a létfenntartási költségek időközbeni emelkedését figyelembe véve, — tovább romlottak. Az évi átlagos keresmények 1932 óta a névleges béreket tekintve is 1.5, a létfenntartási indexszám számadatait figyelembe véve pedig 3.8%-kal zsugorodtak. Csupán 1936-ban az ipari munkásságot 40 millió pengő munkabér kiesés sujtotta és 1935 és 1936 konjunkturás éveiben az átlagos évi keresmények reálbérben kifejezve 93 millió pengővel redukálódtak. Az átlagos órabérek 1932 óta fokozatosan csökkentek 50,

48, majd 45, majd pedig 44 fillérre, a megélhetési index emelkedése következtében pedig az átlagos reál órabérek 1936-ban már csupán 46 fillért reprezentáltak az 1931-es 54 fillérrel szemben. A munkásság tehát a konjunktúra kedvező hatásaiból kimaradt: sem a munkaidő csökkenésében, sem a bérek emelkedésében nem volt része. A gyáripár teoretikusai szerint a termelési költségek emelkedése és a nyersanyag árának felszökése nem tette lehetővé a munkabéreknek a konjunkturával párhuzamosan haladó javítását. Holott a valóság az, hogy a gyáripari termelés rentabilitása 1936 elejétől kezdve igen kedvezően alakult és ez a kedvező folyamat folytatódott 1937-ben is. A kapacitás kihasználásának jelentős javulása is a rentabilitás fokozódásának irányában hatott, mert egy-egy előállított egységre eső általános költségsökkenést idézett elő. 1930 elején a termelési értékhez viszonyítva a felhasznált nyersanyagokra és üzemi segédanyagokra fordított költségek aránya 49.5%-ról 50.9%-ra emelkedett. A nagyipar ezen árnyalati romlásért a bérek lefaragásával kárpótolta magát, viszont a múlt év második felében beállott nyersanyag olcsóbbodásakor megfeledezett a bérek emeléséről. Az 1936-os üzleti évről közzétett 531 iparvállalati mérleg kimutatott nyeresége 24 millió pengőt tett ki, míg e vállalatok együttes nyeresége 1935-ben csupán 10 millióra rugott. Egyidejűen a kifizetett összmunkabérek (tehát névleges bérek), mindössze 9%-kal növekedtek.

CIGÁNYSOR

Irta: KOVÁCS KATONA JENŐ

Vak Náci, a koldus gyönyörű napokat élt. Három országos vásárt is összekoldult, aztán hazafelé ballagtában bevetette magát a gróf birtoka alatti korcsmába s addig ivott, míg kilökték az istállóba.

Az idő iránti érzékét a második deci pálinka körül kezdte elveszteni, úgy hogy a bőrfoltot, mellyel egyik szemének épségét kellőképp leplezte, nem tudta, hol vesztette el, mikor másnap, a szüntelen égfelé tekintő, büszke fejtartása miatt Csillagvizsgálónak csufolt szamaras cigány lelket öntött belé s felültette szekerére, mely sózott nyersbőrök dögletes levével vastagon be volt áztatva, minthogy a Csillagvizsgáló éppen nyersbőröket fuvarozott. Vak Náci nemigen törődött ezzel. Gyomra émelygett, szájából bűdös, nedves levegő ömlött, befeküdt a kasba, meglevő botját maga mellé fektette s arra, hogy valóban eszénél van, csak abból lehetett következtetni, hogy sapkáját mélyen szemére húzta, míg az emberek közt a szekérig totyogott.

— Te, nem innál valamit? — mondta románul a Csillagvizsgálónak.

A szamaras, bár törte a nyavalya pálinkáért, semmi kincsért nem válaszolt volna egyenesen, szíve szerint.

— Üljön csak fel — mondta hangosan és inkább a nyilvánosságnak, mely néhány pihenő vásáros s a korcsmáros egész csorda mocskos gyereke képében a szekér körül ólálkodott.

Közben megigazitotta a hámot a szamarakon, bár semmi szükség nem volt rá, a jó gazda mozdulataival vizsgálta körül a vacak szekeret, melyekből szinte kiérzett a szándékos időhúzás s beletörődve már ép indulni szándékozott.

— Hallod? — emelkedett fel ekkor Vak Náci a szekérből, ki-köpve szájába gyüremlett félbajuszát.

— Mi baja megint — fordult meg látszólag bosszusan, valójában azonban örvendezve a Csillagvizsgáló.

— Mégis igyál valamit — mormogta a koldus, körülményesen kotrászva inge alatt a vászontarisznyát, melyben pénzét tartotta.

A szamaras rosszalólag csóválta fennhordozott fejét, amivel az emberi jószág és fegyelmélettség tehetetlenségét akarta jelezni, a gyarlóság s az ördög fondorlataival szemben. Végül mégis felhajtott egy decit, amit a korcsmáros süldőlánnya hozott ki a szekérhez s a koldus fizetett.

De ennek láttára Vak Náci is emelkedni kezdett. Tétován kereste botjait s úgy látszott, folytatni akarja. A Csillagvizsgáló két korty között lenyomta ugyan, hogy nyekkent, néhány másodperc múlva azonban már ismét a szekérodalon babrált s erőtlen, alázatos hangon a korcsmáros nevét kiáltotta:

— Léb ur.

Minthogy pedig a korcsmáros jóelőre kifizette a szamaras szolgáltatást, mert ellős tehenére való tekintettel nem akart tovább istállójában helyet adni a koldusnak, a Csillagvizsgáló nagy megpróbáltatásnak volt kitéve. A környéken ugyanis, főként szamarai miatt, rendes cigánynak ismerték, amire egyébként roppant büszke volt, viszont inni is nagyon szeretett volna, mert a koldus zacskójában becslése szerint még bőven volt pénz. S bizonyos, hogy a korcsmáros egy decijével szemben, amiért elszállítani tartozott, Vak Náci tizet is fizetett volna, ha maradnak. Nem azért volt azonban rendes cigány, hogy sürgősen vissza ne nyekkentse az öreg koldust. Rövid várakozás után, mialatt titokban remélte, hogy csak magához tér s valamikép elejét veszi az indulásnak, végül is kellenlenül felpattant a deszkára s vastag botjával mérgében nagyokat húzva a csacsikra, elpattogott.

Később lépésre vette a szamarakat, pipára gyujtott, vizsgálva megmelegítte Vak Nácit, akinek nyála összefolyt a nyersbőrök sós levével, de csak a falu alatt, az aranyfogu amerikai házánál adott életjelt magáról.

— Miért hozol haza? — kérdezte szétnézve.

A szamaras, noha igazság szerint Léb ur pálinkáját kellett volna említene, mindössze annyit mondott:

— Feküdjön csak le.

Vak Náci szótfogadott.

Valójában fontos oka volt rá, hogy pénzzel ne kerüljön haza. A laza családi kapcsolatok s a problematikus tisztelet helyett ugyanis idegenben a mindenkori korcsmárosok vendégszeretetét élvezte, akik zsíros, meleg ételeket és főleg korlátlan mennyiségű italt adtak neki. Ezzel szemben otthon az asszony elszedte pénzét, enni sem igen adott neki, úgy, hogy egy hét múlva okvetlen rákényszerült a koldulásra. Józan perceiben és szigorúan magában sokat gyötrődött is emiatt, sőt átkozta Török aljegyzőt, aki lánya elkerítése miatt annakidején megfelelő irást csinált neki, hogy koldulhasson. De minthogy más ut nem mutatkozott, Vak Náci tele volt keserűséggel.

Hangos kurjongatással nógatva állatait, vonult végig a Csillagvizsgáló a falun. Büszkén tekintgetett jobbra-balra, de még a patikusnak is éppencsak hogy megbiccentette a fejét s vastag hosszú botjával méltóságosan csapkodott hátra, ha úgy vélte, hogy a gyerekek már nagyon elszaporódtak a szekér végénél.

Aztán lefordult a sikátorba, mely a patakmenti cigánytelephez vezetett. A lejtőn szaporáztak a csacsik. Balra tartva boszorkányosan vágatott el az egymás hegyén-hátán sötétlő vályoggödrök között, mi-

közben nagyokat nyögött hátul a koldus, míg végül hirtelen megállapodott a háza előtt.

Düledező rongy ház volt ez, szalmatetejéből paticskémény meredt csonkán, füstösen s két ablaka sunyin nézett az alkonyatba. A számaristálló azonban, mely helyszűke miatt közvetlenül a ház végéhez szorult, cserepes volt és vályoggal vegyes téglahulladékból építették. A cigányucca napraforgó-kerítései mögött már felűntek a gyerekek és az asszonyok, sőt a báró is kilépett és nézte az eseményt. A Csillagvizsgáló magasan tartott fejjel ugrott le s káromkodva szólt oda nagyobbik fiának, aki ugyancsak szájtátva bámulta ezt a rekordjavítási kísérletet.

— Az istenedet, hát nem fogod ki a számarakat?

Ő maga végighordozta tekintetét az alkonyodó tájon, elnézett a vasúti töltésen túl levő vágóhid felé s bár sohasem lehetett tudni, hogy néz-e valahova, keres-e valakit a szemlélőkben valamiképp mégis az a hallgatóságos impresszió alakult ki, hogy keres valakit.

Fia eközben bekötötte a számarakat és a szekeret is el akarta húzni a ház háta mögé.

— Hagyd csak — szólt fölényesen a Csillagvizsgáló.

Vak Nácit a törődöttség következtében elnyomta az álom. Biztonsági intézkedések nélkül feküdt a szekérderekban s ha Rózsa, kövér, mocskos felesége most a számaras óhajának megfelelőleg odakerül, minden teketória nélkül, az utolsó fillérig kifoszthatta volna. De Rózsa egyrészt nem is tűnt fel a látóhatáron, mert ebben az időben az öreg Kirvainénál volt, aki két ügyvéddé vergődött fia révén aféle nagyasszonyként emelkedett ki hajdani parasztasszonytársai közül.

Rózsa ugyanis bizalmasa volt. Másrészt pedig nem azért volt vérbéli boszorkány, hogy ha véletlenül elő is kerül, csak egyszerűen elvegye s ne izgasmas szóváltás, káromkodás, átkozódás és különböző általános szokások szerint titkolt, de nála adott esetekben támadó fegyverül használt testrészeinek — mondjuk — szemérmetlen felfedése segítségével ne valósággal kimarja az öreg koldusból.

Retkeslábu mostohaánnya, Trézsi került elő azonban a báró házából, ahol cimbalom szólt, és undorodva nézett végig az öregben. Ócskánvett fehér vászonruhája pattanásig feszült tomporán, mellén hatalmas rózsaszínű selyemszalag-csokor, hajában fésű, nyakán üveggyöngy, a lábán retek. Idegenek szempontjából teljesen lényegtelen volt, hogy meghajlik-e vagy nem, míg mostohaapja állapotát vizsgálja, mert mellének és hátuljának aránytalan eltolódása miatt anélkül is azt a benyomást keltette, mintha szüntelen előre készülne esni. Trézsi ebben az időben élte virágkorát s mint ilyen, potom pénzért gyakorlóteréül szolgált a falu fiataljainak, akik a nemi élet misztériumaiba kívántak behatolni. Bajos volna megállapítani, hogy a bőr-lé, vagy az öreg koldus miatt, de köpött egyet és sarkonfordult. Ruhájának hátuljába bele volt törve a fű.

— Te — kiáltott utána a Csillagvizsgáló — nem akarjátok hazavinni?

A lány meg sem fordult. Az időközben gyülekezetté nőtt kölykök és szoptatós asszonyok között igyekezett vissza a báróhoz, csak mentében dünnögte:

— Ki mondta magának, hogy hozza haza?

— Megállj büdös ringyó — morgott a számaras, nyíltan ugyanis nem mert újrat húzni Trézsivel, akiről köztudomású volt, hogy a körjegyzőségi irnokkal jóban van és elhuzathatja a nótáját. Az esti vonat közben elrobogott a tanya mellett s általában mindenki haza húzódott,

csak a báró maradt háza előtt a pallón állva s nadrágzsebben tartott két kezével intenzíven vakarózott.

A csorba cigány fia leesett a vasuti hídról és éktelenül orditozott, míg el nem verték. Az asszonyok szutykos cserép-szilkkékel lézengtek a sorban, hogy a maradékot felmelegítsék, ott ahol tűzre találnak, mind-ezt pedig, mint valami szósz folyta körül az erőteljes zeneszó, ami a báró házából szűrődött az alkonyatba.

A Csillagvizsgáló, beérkezve a házba, először is minden ok nélkül, csupán a tekintély miatt, ráhúzott egyet vastag számárhajtó botjával a felesége hátára és követelte, hogy tüstént vacsorát adjon neki. A vizes dézsát előbb felrugta a tornácon, mert melegnek találta a vizet és sakál módjára ordított, hogy ő dolgozik, mint egy marha, ezek pedig otthon csak hizlalják a feneküket s még arra sem gondolnak, hogy friss víz legyen a háznál, mire fáradtan hazakerül. Olyan sürgés-forgás lett erre egyszeriben, mintha meggabalyodott volna a család. A nagyobbik lány kavart valamit a spóron, az asszony a tüzet fujta és piszkálta, míg a Csillagvizsgáló elterpeszkedett a piszoktól ragadós karosládán és fujt.

— Megtanítlak én benneteket az anyátok istenit.

Az apró kölykök a sarokba kussoltak, csak a kisebbik lány nem törődött a dologgal, egy rossz kabát alatt nyugodtan gőzölte tovább fájos fogát beléndekmag főzettel, hogy a férgek kijőjjenek belőle. Szélvészeseben ment minden s a mély cseréptányér csakhamar ott gőzölgött a családapa előtt.

— Azért mondom — mormogta mielőtt hozzáfogott volna, szigorúan körülhordozva tekintetét.

Eközben valaki elszaladt Rózsa után Kirvainéhez, másképp nem történhetett volna. Körülbelül a tizedik kanál után ugyanis Rózsa testes figurája tűnt fel az ajtóban.

— Fene egye meg a szerencséteket — üvöltötte minden bevezetés nélkül, nyilvánvalóan kikelve magából — elisszátok a pénzét és részen hazahozzátok a nyakamra, az isten verjen meg benneteket.

— Fogd be a pofád — mondta jószágosan a Csillagvizsgáló — és tovább próbált kanalizni, de nem bírta sokáig türelemmel. A cigány-asszony ugyanis családjá és a zajra a ház köré óvakodott nyilvánosság hallatára olyan vádakkal illette, melyek joggal keltettek benne felháborodást. Azt állította, hogy alkalmi fuvarosai általában nem elégednek meg avval, amit megisznak az öreg koldus pénzéből, hanem többnyire el is lopják tőle, ami megmarad.

A szamaras meglepetésében előbb csak esküdözött:

— Ilyen kanál legyenek — mondta magasra emelve a kávészinű fakanalat.

Aztán a legdöntőbb érvhez folyamodott, mely körülményei között rendelkezésre állt: felajánlotta átkutatás céljából zsebeit. De mikor Rózsa erre is csak sokatmondóan legyintett s egyben emelte is a tónust, a Csillagvizsgáló nem bírta tovább.

Rózsa hátánál ezalatt az edényhordó cigány köztiszteltben álló agg felesége tűnt fel a homályban s a megszorult szamaras már inkább csak neki mentegetőzött és esküdözött, minthogy Rózsához ugyis hiába beszélt, az egyre tajtékozott, fujt és gesztikulált.

— Fogd be a pofád — szúrta közbe még egyszer kissé fenyegetőbben a Csillagvizsgáló, mialatt Rózsa éppen lélegzetet vett. Mikor pedig az újból feltörő átokközönt már nem lehetett másképp megakadályozni, tempósan abbahagyta az evést, felállt s a karatyoló kövér asszonyt alaposan mellbevágva próbált végetvetni a dolognak. Rózsa az ütéstől meg-

tántorodott s estében megingatva az edényes cigány köztiszteletnek örvendő öreg feleségét is, hanyatvágódott a ház előtt. Rövid szünet állt be, mialatt a szamaras visszament az asztalhoz és újból enni kezdett, a család pedig a fogfájós lánnyal együtt kicsődült a ház elé bámészkodni.

Traján kecskéje mekegett végig a soron, jött haza a legelőről s a nyolcórás harangszó is éppen akkor zugott végig a falun. Egy pillanatra mindenki magábaszállt. Sűrű egymásutánban keresztet vetettek magukra a vallás parancsa szerint. Némelyek sápitóztak, mások inkább azt bizonygatták, hogy megérdemelte, bár Trézsi révén rávetődött a Csillagvizsgálóra a községi őrök bosszujának szörnyű árnyéka.

Rózsa végül csipőjét lapogatva sűrű jajgatások között elvándorolt kunyhója felé. Vak Náci pedig valahogy magához tért s úgy látszott, kitűnően érzi magát. Hazug Béla, a kontrás nyomban a szekér mellé óvakodott és hizelegni kezdett a koldusnak:

— Jaj, az istenit — mondta lelkendezve — ha látta volna Náci bácsi, mit kapott Rózsa. — Tudta, hogy ezzel örömet szerez az öregnek.

Vak Náci feltápáskodott, kiköpte szájába gyüremlett félbajuszát, homlokára tolta a sapkát és látható érdeklődéssel leste a kontrás szavait.

— Vakuljak meg, ha nem négy bordája tört el, olyat lökött rajta Marci Gyuri. Nem mert Csillagvizsgálót mondani a tulfűtött hangulatban.

— Hogy, hogy — firszirozta Vak Náci s hangjában hitetlenkedést velt felfedezni Hazug Béla, amit egyébként megszokott.

— Hát lehet, hogy négy nem, de kettő biztosan — retirált.

Az öregnek kedve lett volna felordítani örömében s azzal sem igen törődött, hogy újból előkerülő mostohalánya többiben disznónak nevezte, feléje köpött és kilátásba helyezte számára az igazságszolgáltatás büntető kezét. Hazug Béla ezalatt addig engedett a bordákból és a bukázasok számából, míg elbeszélése csaknem megközelítette a valóságot, de Vak Náci ekkorára már mámoros volt a gyönyörűségtől és intézkedett, hogy pálinkát hozzanak.

Sánu, a Csillagvizsgáló gumólábu suhancfia ügetett fel a sikátoron a kocsmá felé, egész testéből lóbálva járásközben magát, mintha imádkozna. Vak Náci körülményesen lekázmálódott a szekérből. Megtapogatta magát s első hangos szavaival eredeti helyére küldte repedsarku mostohalányát, aki nem szűnő buzgalommal ócsárolta s ezzel a maga részéről el is intézte az ügyet.

A hangulatból egyébként úgy vette ki, hogy a családi tűzhely mellé való visszakerülésének lehetőségét szerencsére teljesen eljátszotta. Mert egyrészt nem vitatható, hogy Vak Náci minden hazaérkezése nagy nyilvánosság előtt, népünnepély-jelleggel folyt le eddig is — másrészt azonban az is igaz, hogy felesége és mostohalánya mértéktelen flancolása, valamint telhetetlen bendőik miatt a családi tűzhely csak képletes kifejezésként használható. Ha ugyan egyáltalán volt is ennivaló s délben meg is főtt valamiképpen, esti felmelegítése már feltétlenül problémává dagadt.

Hogy Vak Náci valójában mivel járult hozzá a háztartáshoz, arra vonatkozólag még hozzávetőleges adatokkal sem szolgálhatunk. Legtöbbször, különösen Rózsával való összeállása idején semmivel. Később a házastársak közötti erőviszonyok kialakulásával, kellenlenül bár, de egyre többel s végülis minden alkalommal ez kergette a koldulásba. A család egyébként bizonyos egységnek látszott a soron. A pipogya koldus, a kuruzsló, kövér, nagyszájú feleség s a ringyó leány. Az öreg te-

kintélye pedig határozottan növekedett mikor ujránoszülése alkalmával első feleségétől való édeslánya, Rávéka révén a közhatalommal fenntartott protekciója, mostohalányának a községi őrökkel való közismert viszonya folytán valamennyire felfrissült. S bár a kereset, ami az öreg koldus révén a házhoz került fokozódó iszákossága miatt egyre csökkent is, Trézsi, aki néhanapján, különösen vásárok alkalmával kis idegen pénzhez jutott — még annyit sem hozott haza.

Rávéka, Kászonyi primás felesége, Vak Náci lánya közeledett ekkor a szekér felé. Testes jókora némbér, megszámlálhatatlan magzatelhajtással háta mögött, melyekből az elsők még néhai Török aljegyző korán elköltözött lelkét terhelik. A családi viszonyt nemigen tartották. A báró aránylag jókor felvilágosította Rávékát, hogy apja mit kapott a viszonyért, ami közte s az említett aljegyző között annakidején kifejlődött. Ez a magyarázata egyébként Rávéka szigorúan tárgyilagos szülő-szemléletének.

Elükön Hazug Bélával, aki kontrás volt, ekkor már egész sereg suhanc vette körül Vak Nácit a Csillagvizsgáló háza előtt. Néhányan a fűvön ültek és cigarettáztak, öblösen röhögtek, viccelődve szidták egymás anyját és várták a pálinkát.

Rávéka elhuzott az öreg mellett, mellékesen ránézett, aztán odafordult a Csillagvizsgáló feleségéhez.

— Megint be van rugva — mondta — istenem sohse jön meg az esze.

Vak Náci felnézett:

— Mi bajod megint? — kérdezte, de Rávéka erre még tekintetével sem válaszolt.

Derűs és mosolygó rettegés ült a soron. Hisz az őrmester ur fája, a jegyző ur udvara, az elemi iskola kertje, a hivatalnokok szennyese, a dögter s a piac hetenkénti takarítása mind az ő vállukra nehezedett, ezenkívül sohasem lehetett tudni, hogy felsőbb hatalmak a nap, vagy éjszaka melyik percében rontanak rájuk valami fontos levéllel, hogy egyik szomszédfaluba kergessék valamelyiküket. Még most is, amint az előretörő estében Vak Náci potya-pálinkájára lestek.

Igaz, hogy némelyek, mint a Csillagvizsgáló is s még néhány a sorból mindinkább kirívó félvér — eljártak aratni a gazdáknak, sőt kitűnő kaszás is akadt közöttük, Gligor például, a román primás. S ezek előbb-utóbb megis váltották a községtől a kunyhóik körüli telket, vagy a környékbeli szegényebbrendű gazdától vásároltak meg apró parcellákat, hogy a cigánybíró ne hajthassa a piac és dögter takarításához őket minden szombat.

Következésképp bizonyos differenciálódás, primitív osztályelkülönülés, egyáltalán rétegződés jött létre a soron s ennek még a gyakran egészen szoros rokonj kötelékek sem tudtak gátat vetni. A jobbmódúak láthatatlanul és alig észrevehetően bár, összeolvadtak a parasztság alsó rétegeivel s édeskeveset törődtek azoknak sorsával, akik erre nem voltak képesek. A lehetőségek korlátozottsága következtében azonban képtelen volt, hogy ezek a törtetők, akár pénzkölcsön, akár más formában tényleges hatalomként terebélyesedjenek el a cigánytelep fölött s valamely kifejezett alárendelődés következzen be. Vak Náci, a szegények legszegényebbje vagy Gagyó, a más faluból idevetődött és leragadt magyar cigány semmi megilletődöttséget vagy tiszteletet nem érzett a Csillagvizsgálóval, vagy az edényáros cigánybíróval szemben, noha sokkal gazdagabbak voltak, sőt az edényes egyidőben tehenet is tartott. Viszont igaz, hogy azok sem tartottak számot ilyesmire.

Közben megérkezett a pálinka is. Szenvedélyes üdvrivalgás fogadta Sánut, az égettkepű küldöncöt. A banda a báró házából ekkorára nagyrészen kivonult. Nagyszerű szimatjuk volt. Igénytelen cigányfiu, másraszabott városias ruhában, hatalmas labdarózsával mellén, ünnepélyes méltósággal sürgölődött a többiek között. Ő volt a báró nagyobbik lányának vőlegénye, most történt a kézfogó. Vak Náci, a nap hőse, sőt maga a Nap, aki körül e percben mindenki oly példás rendben keringett, a Csillagvizsgáló ledöntött vizesdézsáján ült a tornácon. A természetes erkölcsnélküliségnek különös és felsőbbrendű megnyilatkozása volt ez itt, amint ifjak s vének magátólértetődően ültek rá az öreg koldus összekornyilkált karjcarjaira, estek neki pálinkájának, gunyolódtak vele és szerették is. A primitív közösségek elkorcsosult késői megnyilatkozása, aminthogy asszonyaikat is gyakran cserélgették. Látszatra ugyan anélkül, hogy tudnának róla, valójában azonban nagyon is tisztában voltak vele. S az asszonyok hiába tiltakoztak és fogadkoztak, hogy hűségük bizonyítására akár száz templomban is megesküsznek, a soron minden férfi tudta, hogy ez merő hazugság és asszonyi fufang. S miközben a felszarvazott férjek vígan itták a „házibarat“ által fizetett italokat, legfeljebb, ha káromkodásra méltatták az asszonyok igen fel-felviharzó csárogását.

Erzsi, Rávéka s az életterlen primás egyetlen lánya jött most lefele a sikátoron a patikából. Ha csak tehetné úgy intézte, hogy este takarítson ki, mert kezdte egyre elviselhetetlenebbnek találni a pattanásos praktikáns reggelenkénti fogdosódásait, amint sóváran, lesállásból igyekezett megragadni és megszorogatni melleit, nekilapítani az íróasztalnak s kifordult szemekkel, félignyitott szájjal nehezedni rá, miközben tejszímtől selyemruháig ész nélkül ígért össze mindenfélét neki.

— Olyan, mint a doktor lánya — mondták az öregebb cigányszasszonyok összebólogatva.

S valóban olyan is volt, csak talán valamivel értelmesebb. Jól látta például, hogy nagyapja a vizesdézsza tetejéről kommandiroz s félig-meddig vezényli az uri bandát, mely a vőlegényt kísérte át a szomszédos sváb faluból. Látta, hogy azok mennyire gunyt úznak belőle s azt is, hogy anyját a ház hátánál lapogatja egy zsakettes idegen cigány, de alig törődött vele. Az alkony különbenis bonyolultabbá teszi a látást s bár meg volt győződve, hogy anyja esetében nem tévedett, mégis könnyen beleseringatta magát.

A zajra és kurjongatásra egyébként átvérődtek a vasuti töltés másik oldaláról a „dögrágók“ is. Isten markából kicsuszott, életterlen és elproletarizálódott társaság volt ez a tulsó partról. Kivétel nélkül a község telkén laktak s emiatt az alantasabb községi munkák elvégzése első sorban érintette őket. A kalmi munkások, napszámosok, disznópásztorok, részes kapások és vályogvetők is akadtak köztük, a bölcsebbje azonban igazi semmittevő. S csakugyan nagyon valószínűtlen volt, hogy munkájukkal valaha is házat vagy telket tudjanak szerezni maguknak. Immel-ámmal fogták a dolog végét, éppen csak hogy éhen ne haljanak. Ők örültek legjobban, ha valami vész tizedelte a község állatállományát, míg az új állatorvos előbb meg nem tiltotta, majd annak hiábavalóságát belátva formalinnal nem tette számukra lehetetlenné az elhantolt állatok husának fogyasztását. A cigányok elégedetlensége erre a bőmlékezetű és csak nehezen csillapuló „formalin-lázadásban“ tört ki, hogy az állatorvos hosszú ideig nem is jött a faluba.

Többnyire egyenként lopóztak át s jóideig sóvárogva ólálkodtak a sötétségben, míg valamelyik a mulatozók közül észrevette őket.

— Gyere igyál te is egy kicsit.

Az altruizmusnak és egymás segítésének igen magas foka, ami általánosságban jellemzi őket, különös és valószínűtlen magasságokig szárnyalt, ha — mint a jelen esetben is — történetesen potyáról volt szó. Vak Náci megadással s a szesztől már bizonyos szédületben nézte a növekvő gyülekezetet. Kótyagos volt a gyönyörűségtől, hogy végre megszabadult Rózsa szájától és gyomrától, ahogy lelkületére és zsebére elválaszthatatlanul tapadt, mint egy polip. Egy hasznavehetetlen bokszcipő szárából kimetszett új bőrfolt feketéllett hibás szemén, ahogy jelenleg a látás miatt — ellentétben a koldulásnál követett módszerrel — célszerűbb volt.

Rózsa, kunyhójának küszöbéről, ölbehullott kezekkel tehetetlenül nézte, mint folynak le pálinkává váltan a sor éhenkórászainak torkán Vak Náci fillérjei. S ha apróbb tolvajlásaival tekintélyét már régebben alá nem ásta volna az államhatalom képviselői előtt, már bizonyára a csendőrség felé járna, hogy a Csillagvizsgálót és Vak Nácit bepanaszolja. Így azonban csak gyűlölködött, átkozódott és emésztette magát, mert pillanatnyilag sem bátorsága, sem ereje nem volt, hogy a szamaras háza előtti zúrzavarból kiragadja férjét, elszedje pénzét és mint kiürült gyufásskatulyát ledobja a kunyhó sarkában levő vackára, hogy józanodjék.

A Csillagvizsgáló házának ablakaiba közben lámpákat tettek és bevilágították velük a térséget, ahol ekkorára cimbalommal és bőgőkkel hatalmas banda szolgáltatta a zenét. Rózsa végül mégis rászánta magát s főleg azért, hogy ne kelljen tétlenül szemlélnie, hogyan apad Vak Náci zacskójában a pénz, felkötött a faluba. Kirvainé azonban, akihez kényszeredetten bevonult, mindössze két történetet mondott el megboldogult férjéről, melyeknek tanulsága az volt, hogy az asszonynak türelmesnek kell lennie — s ettől nem lett sokkal okosabb. Amint ismét kint volt a zuhogó holdfényben nyujtózkodó uccán s tanácstalanul kémlelődött a néptelen házsorok között, az összeboruló akácok alatt valóban Trézsi, a lánya tűnt fel, aki mezitlábbas nesztelenséggel a községi őrnök lakása felé tartott.

— Maga kicsinál itt? — szólította meg anyját, de nem is várt választ, hisz jól tudta, hogy mindkettőjüket ugyanaz a tény hajtotta fel a faluba: a maguk számára megmenteni Vak Náci krajcárjait.

— Négy litert hozatott már — mondta még fojtott hangon a lemondás halvány árnyalatával s továbbsuhant.

Egyedülmaradva Rózsa hevenyében átgondolta Vak Náci vásárlási programját, az összegből gyorsan kivont négy litert, összeszedte magát s a hirtelen fogamzott tervvel ruganyosan indult vissza a sikátoron. A banda elkeseredetten dörzsölte a bárónál, még a lámpát is eloltották ekkorára s mindenki ott sürgölődött Vak Náci körül, ahogy peckesen, bölögetve ült a vizesdézsán, csak éppen hogy korona nem volt a fején. Rózsa nagy lebegő szoknyájával ellejtett a gödrök közötti ösvényen. Rávéka s a zsakettes vállahonnan a vasúti töltés mellől ép most érkeztek be a világosságba, Hazug Béla pedig mellette bujt ki egyik gödörből.

— Jönnék a csendőrök — szölt oda neki Rózsa mellékesen, mintegy pusztán a miheztartás végett.

Hazug Béla rendbeszedte nadrágját, rá sem nézett a cigányasszonyra:

— Menjen a francba — mondta némi jóindulattal s felpattant a gödör szélére.

— A csengőt keresik — tódított Rózsa futólagosan és lekanyarodva.

dott a töltésig, ahonnan jól figyelhette a hatást.

A néhány hangos szóból, mely nemsokára kontrasztszerűen hallatszott ki a monoton zenebonából, gyakorlatlan fül keveset következtethetett volna, Rózsa azonban tudta, hogy a Csillagvizsgáló tüzött össze valakivel, mivel rettenetes természete volt.

— Elrántom én a saátádat — hallatszott csakugyan a szamaras hangja s a térség egyszeribe elnéptelenedett, mindössze ketten maradtak a középén: Gágyó és ő.

— Ránts el — felelt Gágyó halkabban, de önérvetesen.

— Te dögrágó, hogy jöttél te ide? — hánytorgatta megvetéssel a Csillagvizsgáló — mezítláb kengettek ki Vetésről is.

— Ránts el — ismételte konokul Gágyó, szigorúan a tárgyra szorítkozva, miközben fogait csirkorgatva egészen közel ment a szamarashoz, hogy orraik majdnem összeértek.

Beszorítva Gágyó s a cimbalom közé, a Csillagvizsgáló érthetően kényelmetlenül érezte magát. Inkább ösztönszerűen, mint támadóan meg is nyomta kissé Gágyó vállát. De a cigány, aki elsőik között vetődött át a tulsó partról, már el is vesztette türelmét s a Csillagvizsgálót, aki jelenleg szívesen beérte volna a szájaskodással, nekilódította a gazdálanná vált cimbalomnak.

Mikor a rozoga kecskelábak összeomlottak s a Csillagvizsgáló hatalmas robajjal végigterült a pattogó hurokon, Rózsa csak égedetten mosolygott a sineken. A sötétből azonban váratlanul két csendőrt tűnt fel s egyenesen a szamaras háza elé tartottak.

— Mi ez itt? — kérdezte az őrmester szigorúan és személytelenül, amint a lámpáktól megvilágított területre ért.

A bátrakból egyszeribe gyáva nyulak lettek, a kótyagosak azon pillanatban kijózanodtak s a menekülés lehetőségeit latolgatták, csak Vak Náci nem vett tudomást semmiről, elfogódottan motyogva ringatózott ülőhelyén.

— Te hova való vagy? — szólította meg a hosszú, tengerzöldruhás menyasszonya mellett megbuvó labdarózsást. Hanyag mozdulattal magához is intette, mialatt ügyet sem vetett a kázmálódó Csillagvizsgálóra — de a feleletét meg sem várta.

— Hol a csengő? — folytatta vérfagyasztó komolysággal, erősen a vőlegény szemébe nézve.

Az apró cigány, aki városi lévén, mindebből egy szót sem értett, hebegve, tanácskérőn fordult a mellette álló és nyilván tapasztaltabb zsaketteshez:

— Hallod mán? — nyöszörögte, hogy az őrmestert, aki fáradt és álmos volt, egészen kihozta a sodrából. Mialatt pedig a ruganyos legény gondjaiba vette, a körülállók már valamennyien tolvajnak és gazembernek tartották, még menyasszonya is, aki megfordult és határozott léptekkel hazafelé indult. Érthető megnyugvással vették tudomásul, hogy végre megkerült a tettes, a soron ugyanis alig volt épkézláb cigány, akit a csengő miatt meg ne vertek volna már.

De amilyen meglepéssel gondolta előbb Rózsa, hogy végre verekedés közben érték tetten a Csillagvizsgálót s csavaros félvér eszével nem tudja kivágni magát a hatalom előtt, mint rendesen — olyan nyugtalan lett, mikor váratlanul a csengőre terelődött a szó. Óvatosan fel is cihelődött s nekivágott az éjszakának.

— Mi van itt? — fordult az őrmester a körülötte hajlongó Csillagvizsgálóhoz, aki időközben rendbeszedte magát, de az csak hülyén mosolygott.

Hazug Béla, aki kürtös volt a katonaságnál és némi rutinja volt a feljebbvalókkal való érintkezésben, közelebb férközött s megértő, cinkos vigyorgással válaszolt az őrmesternek:

— Náci bácsi elvált az asszonytól.

Egyik kezével hanyagul a koldus felé mutatott, aki semmit sem szallott abból, ami körülötte történik, csak lóbálta magát bőrlétől bűzlő rongyaiban és két kezével csapkodta térdeit.

A röviddel előbb még zajos és népes tömegből alig maradtak néhányan s a kölykök is sötétbe huzódva, a kerítések mögül szemlélték az eseményeket.

Az őrmester ásitott, elővette óráját s a gyér világosságban körül-ményesen vizsgálta, majd a lábait türelmetlenül váltogató Csillagvizsgálóhoz fordult:

— Ilyenkor ültök le orditozni — mondta, a hivatalos közegek egymásköztli érintkezésében szokásos jóindulatu dorgálással hangjában, mert a Csillagvizsgáló egyben cigánybíró is volt.

Házának ablakából egyébként a lámpákat már bevették, csak a hold süttött változatlanul a harmattól csillogó fűre, a sor pedig csendesebb volt, mint a temető. Néha még átfutott lopva egy-egy árny a cigányuccán, hosszú nesztelen léptekkel, nehogy felhívja létezésére a csendőrök figyelmét. A félénkebbje hazaérve lámpát sem gyújtott, sötétben nyult el szalmazsákján vagy kémlelte az ablakon, hogy mi történik odakinn.

A kevés jelenlevőből, de az egész sorból elégedetlenséget váltott ki a csendőrség lágy viselkedése. A gyorsan józanodó jelenlevők titkos örömmel, de hitetlenkedve latolgatták, hogy a virágos vőlegény elcsipésével csakugyan befejeződött volna az esti látogatás. Másrészt örültek, hogy a csengő-ügy legalább befejeződött, hisz ezenkívül is ép elég törvényellenes dolog lógott Damokles-kardként a fejük fölött. Az őrmester ur azonban álmos volt.

— Vén disznó — ordított rá befejezésül Vak Nácira, aki önfeladten egyre csak hajlongott, miután sasszemével végre felfedezte benne a csendháborítás közvetlen okát — ne merj elválni a feleségedtől.

Ez azonban inkább a körülállók számára volt parancs, mert ha Vak Náci tudta volna miről van szó, bizonyára nem bólogatott volna olyan beleegyezően. Szerencséjére, mikor feleségétől való sikertelen szabadulási kísérlete után a Csillagvizsgáló és Hazug Béla, utasításuknak megfelelően hazatámogatták és ledobták szalmavackára, Rózsa lábujjait zúzva még mindig loholt valahol a töltésen.

A HUMANIZMUST korántsem göthös szobatudósok vagy érzelgős fűzfapoéták találták ki. Nem is az égből hullott alá. Egy új gazdasági rend gyárkéményeivel együtt emelkedett föl, a XVIII. és XIX. század fordulóján elszaporodó gyártelepekkel, melyeknek az urai és vezetői egész más viszonyban álltak az emberi munkaerővel, mint a régi feudális földbirtokosok. A régi rosszul művelt gazdaságok hozama kevés volt a rajta mindjobban elszaporodó népességnek, a földes ur mindinkább fölöslegesnek érezte jobbágjai legnagyobb részét s ennek megfelelően kezelte is azokat. Az új, izmosodó iparnak ezzel szemben emberekre, sőt izmos, jól táplált emberekre volt szüksége. Így kezdődik meg az ember emberszámba vévése, megbecsülése, — ami azután a humanizmus különböző ideológiáiban oly bonyolultan rögzitődik.

A SZOCIOLÓGIA KLASSZIKUSAI

Írta: HORT DEZSŐ

...Már régen szól az ének az istenekről, emberekről, harcról, szerelemről — a titokzatos életről, halhatatlan époszok is keletkeznek, de *tudatosan gondolkodni* csak fejlődésének viszonylag késői stádiumában kezd az ember. Ez a szó „szűkebb értelemben vett gondolkodás” először a Nagy Egész felé fordul, „összértelmet” próbálkozni adni — tehát *filozófia*: bölcselkedés, a problémák szerelme.

A Napnyugat első gondolkodó-filozófusai a *görög kozmologisták* voltak, akik előtt még egynek tűnt természet és embervilág s akik még egy testi szubstanciát képzeltek minden forma és minden történés végső okául. *Herakleitosz* mélységekbe pillantó szeme előtt válik szét Természet, Én és Társadalom; az efezusi „sötét” bölcselő eszmél rá először a „mindent átfogóan igazgató” igazságok közül arra is, hogy ellentétből és küzdelemből születik a harmónia... A klasszikus görögség szellemi atmoszférájában, ahol e herakliti gondolatok polgárjogot nyertek, szinte természetes, hogy *Szokrátesz* szeme már az *Ember felé fordul* és megindul véle a görög filozófus emberismerők és metafizikusok hosszú sora. Mert Plató *Timäusa* csak mese a természetről, de a Törvények és a Politika már mulhatatlan meglátások ragyogása az emberről és céljairól.

A Társadalmi tehát a görög idők óta foglalkoztatja a nyugati gondolkodást. Mégis csak Viconál lesz programmá: lehetőséggé és feladattá az *Uj Tudomány*, a *Scienza Nuova*, mely már *tudatosan fordul a Történelmi-Társadalmi jelenségvilága felé*, hogy törvényszerűségeket pillanthasson meg itten is.

Giovanni Battista VICO hangsúlyozza Önéletrajzában, hogy a plátói Eszme vezette a gondolathoz, hogy a népek isten-alapozta történetében is fellelhetők törvények; hogy egy „istoria ideale”, egy valóságos, ideális, eszmei történelem létezik... A *Szienza Nuova*, mely „a népek közös természetéről szóló Uj Tudomány alapelveit” tartalmazza, ennek az Igazi Történelemnek első fejezete.

Vico — kenyérkereső foglalkozását tekintve a nápolyi egyetem retorikusa s a nápolyi király „udvari történetírója” — tudatában volt teljesítménye jelentőségének. Ez adott neki „a félistennek a gondolatok világában” (*Croce*) s a koldusnak-bohócnak a nápolyi király udvarában, vigasztalást és biztosságot: Egy pillanatig sem volt kétséges Vico előtt, hogy nagyot, az „Istenihez hasonlót”, mert az ember tulajdonképpeni munkáját: a Történetet Világosítót alkotott. Ugyis van, ahogy ez az egyformán nagy ember és nagy elme tudta magáról. Mert igaz ugyan, hogy, amint épp említettük, az abendlandi szellem már régen Vico előtt foglalkozott a társadalom világával s a görög bölcselkedés nagy alakjai megtermékenyítették a későbbi gondolkodókat is, akik (*Summa Teológiáikban* is) emberekről és embercélokról filozofáltak s a „dolgok természetes hatásait” (az Aquinóihoz hasonlóan) alig egy-két oldalon elintézték.

ték, mégis csak Vico volt az első, aki eljutott a *tulajdonképpeni szociológiai szintézishez*, ahhoz a beláthatatlan jelentőségű elvhez, hogy az emberi történelemben nem csupán véletlen, zavar és katasztrófa, hanem megismerés, szellemi eligazodás és tudatos alakítás is lehetséges.

Ez Új Tudomány szerint, mely még Vico után is sokáig történelemfilozófia maradt, három korszak különböztethető meg a történelmi fejlődésben: a *heroikus*, az *isteni* és a *humánus*. A heroikus és az isteni korszak „autokratikus“, a humánus „szabad és monarchikus“, mert monarchikus Vico szóhasználata szerint azt a társadalmi formát jelenti, melyben az emberi szabadság és egyenlőség jogai elismerést nyernek, az „uralkodó osztály“ eltűnik és nagy uralkodók alattvalóikat egyenlő törvényekkel teszik egyenlőkké... Persze mondhatni egyet-mást e beosztás s az Új Tudomány némely más kezdetlegessége ellen is. Az egyes korszakok zseniális jellemzése azonban a legmodernebb szociálpszichológiának díszére válnék — különösen a késői Róma tablóí megrázóak — és maradandóan alapvetően fontos a végső szintézis, minden lehetséges szociológia alapelve: *Minden korszakban fellelhető a szellem egyöntetűsége* — egy *unita dello spirito*, mely e korszak minden életnyilvánulásának szint és értelmet ad, a jogot, nyelvet, erkölcsöket, termelést, tulajdont, alkotmányt egykép alakítja...

A szociális jelenségvilág második nagy rendszeres gondolkodója August Comte nemcsak új nevet adott Vico „civil teológiá“-jának; a Comt-i szociológiában nemcsak francia *esprit* lett az olasz *spirito*.

Comte is mint Vico hangsúlyozza a szociológia lényegi szintézisét: *az egységes és fejlődve alakuló szellemet*; ez alapgondolatot azonban szinte példátlan következetességgel és egyértelműséggel fejleszt tovább. A comte-i filozófia ezzel válik maga is valóban pozitívvá — az alakuló elme teológiai, ismeretelméleti és moralizáló elmélkedései után.

Ugyan Comte csak egyeztető, harmonizáló, betetőző. Mert a francia szellem pozitív irányzata, mely a valóság törvényszerűségeit felkutatni és formulázni igyekszik, hogy irányt szabjon a célbanéző cselekvésnek: már az *enciklopedistáknál* is megjelenik teljes világossággal. És már *Turgot* is megfogalmazza a szellem történelmi fejlődésének három fázisát. Sőt *Saint Simon* egynémely zseniális aforizmájával még a comte-i szociológián is túlhalad, amikor megpillantja a társadalmi szerkezet s a válságok gazdasági alapjait. Szellemösök és közvetlen tanítók még sem változtattak a lényegen — hogy Comte foglalta a szociológia, a „science vraiment finale“, egyik első alapfejezetébe mind e meglátásokat. „Az ugynevezett pozitív filozófia — írja John Stuart *Mill* méltó írásában mely máig is a legjobb Comte-tanulmány — nem Comte találmánya, hanem mindazon nagy tudományos szellemeknek elismerése, akik az emberiséget azzá tették, ami. Comte sohasem igyekezett másként feltüntetni tanát. Az elvet azonban azzal a móddal emelte magáévá, ahogy kezelte.“ Egyetlen tudományos szellem se tehet egyebet az összefogás ez „alkotó szintézisének“, amire Comte szocio-

lógiaja a ragyogó példa. Élte utolsó, romantikus korszakában is, mikor kultuszt és ceremóniát irt elő az „emberiség vallása“ számára, hű maradt Comte gondolatrendszere hordozó szintéziséhez, ahhoz az egyetemes nézőponthoz, melyet egy modern gondolkodó: G. L. Duprat, a szociológia tanára a genfi egyetemen, találóan nevezett a *tudomány filozófiájának*. Comte utolsó vallásos periódusa sem mutat semmi közösséget a kezdetleges szellemi próbálkozások teológiai megszemélyesítéseivel.

Ami most a *tudományfilozófia alaptörvényét* illeti, a *loi de l'esprit*-ben a „kollektív intelligencia“ növekvő hatalmáról van szó a társadalom lassan tudatossá váló alakításában. A „loi de l'esprit“, amint ismeretes, *három szellemi alapú fejlődési fokot* különböztet meg a szociális alakulásban: a teológiai, a metafizikai és a pozitívot. A tudás — a valóságos, a tényleges: a pozitív tudás mindenkor viszonylatok ismeretét jelenti: tudást a jelenségek egymásmelletliségeiről és egymásutánjairól, „koekzisztenciákról és szukcessiókról.“ Ily értelmű tudás azonban a szellemi fejlődés kezdeti fokain nem látszik, vagy legalább is nem létezik *tudatos* formában. Ugyan az emberi lét egyetlen pillanatában sem hiányozhatnak teljesen a pozitív megismerések — hogy volna másképp lehető, hogy a Primitív nem csupán agyrémei előtt reszket, hanem a dolgok valóságos tényállásához is képes alkalmazkodni. Az *összefoglaló és absztrakt* eszmék azonban — mert róluk van szó a *loi de l'esprit*-ben, a *szellemi lét általános nivójáról* tehát, feleletekről nem mindennapos, a primitív figyelmet ép' ezért megragadó és félelmet keltő kérdésekre — az összefoglaló eszmék azonban először *teológusak*, vagyis minden mögött, ami nem meg- s ezért felfogható, ember- vagy állatformájú, csak ép a gyámoltalan ember fölött mondhatlanul hatalmas lényeket sejtetnek; aztán *metafizikusak*, mert a teológiai módra egyszerűen emberformájú faktorokat megszemélyesített eszmékkel pótolják; s aztán *pozitívak*, vagyis a jelenségek egymásmelletliségét és egymásutánjait tudatosan kutatók, oda utalva a végső Honnan és Hová kérdéseit, ahová valók: a metafizika ködös berkeibe...

A *szellemfejlődésnek ez az iránya azonban a társadalom fejlődéstörvénye is.*

Mert mindig és mindenütt egy „ordre intellectuel“ nyugszik az „ordre social“ alapzatán. Mert a társadalom életnyilvánulásai nagyban és egészben a szellem fejlődési foka után igazodnak: ők is teologikus-metafizikusan primitívek kezdetben s ők is tudományos-pozitívakká válnak a fejlődés folyamán — tudományosakká pozitívakká, mert tényleges felismerés, „science réelle“, alakítja őket. Az emberi szellem e győzelmes irama, a „pouvoir spirituelle“, természetesen nem marad az „*ipari értékek*“ síkján, hanem formálja az *ember lelki világát* is, és végül — a „science réelle“ betetőzése: a szociológia segítségével — létrehozza az *összefogó kollektívizmust*, a tényleges „társadalmi konszenzust“, melyen felépülhet a Népek társadalma, a „Société des Peuples“, ahol „az emberi szellem legnemesebb aspirációi végre megvalósulást találnak“...

E hatalmas és nagyszerűen világos gall koncepciót, az ébredő Uj Tudomány e második nagy fejezetét Karl Max realizálta.

Marx mint a szellem, a szellemiség, a társas életből fakadó s a társadalmat alakító Eszme képviselője... mily ellentmondást fog kiváltani ez az értékelés a „világnézleti“ jobb- és baloldalon egyaránt. S az ugynevezett történelmi materializmus megalkotója mégis ez: a szellemi alapzat egyik legnagyobb hatású képviselője. Nemcsak azért, mert már az ifjú Marx elhatározta a hegeli „Felsenmelodie“ áttanulmányozása után, hogy felhozza onnan az új törvényszerűségek gyöngyeit; hanem és főleg mert a marxi gondolatrendszer összefogó szintézise: „a társadalom ökonomikus mozgástörvénye“ sem egyéb, mint a Vicoi unita dello spirito s a Comte-i loi de l'espirit *realizált* formája.

Marx sem kerülte el a hegeli hatást: Gondolatrendszerének nemcsak egyes fejezetei, mint a töredékes állam- és ideológia-elmélet mutatják ezt nyilvánvalóan — maga a marxi nézőpont diametrális ellentéte minden hegeli szellemmetafizikának. A Hegel *fogalmi* dialektikájával való rokonság is csak látszólagos: a társas élet reális ellentéteinek magasabb egységben való kiegyenlítődése közletről sem fatális szükségszerűség Marxnál. A társas fejlődés céljai nem fix pontok itt, hanem irányzatok, melyek elvéthetők, mérlegelő és hibázó emberek és embercsoportok útjai. S Marx — aki mégis csak maga ismerte legjobban céljait és intencióit — szinte minden szavával hangsúlyozza ezt az álláspontot, mely nemcsak túler bizonyos tekintetben Hegelen, de szembe is fordul vele. Nemcsak a marxi *ismeretelmélet*ről tudjuk, hogy szerinte az Eszmei csak a „das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle“, vagyis a tényleges valóság gondolati képe; nemcsak a marxi államtan hangsúlyozza, a hegeli isten-állam negatív hatására, hogy az államszervezet magasabb közületi célok vitelére egyáltalán képtelen; és nem csupán a marxi *ideológia-elmélet* tagadja meg, Hegelre feleletül, minden ideológiától az igazság lényegét, — az egész marxi Standort antihegelista, ezért ép és ennyiben „materialista“. A dolog leglényegét elvétő felületesség volna azonban azt hinni, hogy ez az állítólagos „materializmus“ szellemtagadó; hogy tehát Marx — ez a par excellence szociológus lángelme — mit sem tudott a társadalom szellemi alapjairól. Ellenkezőleg. Akkor is, amikor a francia szociális és szocialista gondolkodók s az angol empiristák hatására, de elsősorban persze a saját útjait járva már megpillantja a javak termelésének és fogyasztásának alapformáló jelentőségét, hangsúlyozza újra és újra, hogy a „materiális munkának is szellemi alapja van“ s hogy a leggyámoltalanabb takácsot is mérhetetlen távolság választja el a legügyesebb méhtől, mert a takácsban már a kezdés előtt él a befejezendő munka eszméje...

A „fejlett történelemfelfogás“ (ahogy Marx és Engels a közösen írt *Deutsche Ideologie*-ban nevezik nézőpontjukat) valójában *reálökonómikus*, helyesebben *reálisan humanista* (az ifjú Marx nem egyszer használja a „reális humanizmus“ kifejezést), *de éppen nem szellem-tagadó*. Sem a társadalom egyetemes szellemi

alapját nem hagyja figyelmen kívül, sem azt a hatást, amit a szociális életnyilvánulások „elvont-szellemi“, vagy „tisztá-szellemi“ formái gyakorolnak. Csak azt emeli ki, — ha kissé tulhangsúlyozva is, — hogy a haladó fejlődés minden korszakban *először a technikai gazdasági sikon indul* s hogy minden szociális antagónizmusnak végső gyökerei a termelés és elosztás közti ellentétben, tehát a technikai lehetőség és a jog-politikai valóság ellentétében keresendők.

Röviden (s ez az, amit itt külön nyomatékkal akarunk hangsúlyozni): a marxizmus szerint is minden társadalomnak szellemi alapja van — egy *unita dello spirito*, egy *pouvoir spirituelle*, mely a mindenkori szociális életnyilvánulásokban: a technikában, a jog-politikai szervezetben s az absztrakt-szellemű kulturintézményekben nyilvánul. De a marxizmusban megjelenik a *vicoi* és *comtei* nézőponton túl az új, heurisztikus erejű meglátás is — az nevezetesen, hogy a társadalmi épületnek és időnkénti földrengés-szerű konvulzióinak egykép a javak termelési és elosztási módjában van az alapja, a „reális bázisa“.

Am nem csupán a társadalmi formák és változások szellemiségében találkozunk az Új Tudomány e három legnagyobb képviselője. Egyek abban az elhatározottságban is, amellyel felismeréseiket „a szociális regeneráció“ szolgálatába állítják. Itt mutatkozik a fejlődés graduális különbsége köztük:

Vico még csak álmodott a korról, melyben „szerény és polgárosult“ népek fölött „erkölcsökben rendkívül humánus“ uralkodók fognak kormányozni. A népeknek e nagy szövetsége — egy „*gran citta delle nazioni*“ az ő szemében rég az *isteni* előrelátás és gondoskodás célja és ideálja volt... Comte a szellem és a szellemi alapú társadalom fejlődését már úgy tekintette, mint *természetes* adottságot. Rien sans doute n'est pas plus naturel, — semmi sem természetesebb, hangzik gyakran mély és igaz meglátásai kezdetén. A szellem-alapú társas lét pozitív foka is úgy következik, oly *szükségszerű természetességgel*, mint virágzó időszak hosszú, sötét téli napok után... Csak Marxnál emelkedik az isteni gondviselés s a szükségszerű természetiség *emberi feladattá, tudatos tette*, mely könnyen nem sikerülhet. Ezért szól Marx először az akadályokról, melyek a valóság útjában állnak: ezért műve mindenek előtt és minden továbbit meghatározóan szenvedélyes vádirat az ellen, ami az emberhez méltatlan. J'accuse, mely az emberi előrelátás és elhatározottság legjobb erőit hívja a küzdelemre az igazi, a valóságos társadalomért, melyet szellem és akarat építenek. A gondolkodás, a szellemi erő már elérte legmagasabb fokát a pozitivitásban: már képes a Társadalom kutatására, a szociális Lét és Levés törvényszerűségeinek megpillantására is — s így képes az új és legnagyobb kapacitású technikára, arra a „tudományos politikára“, melyről egykor Plátó álmodott. A jövőt azonban, a

fejlődés tendenciáinak nyomán, embereknek kell akarniok, tettel, tévedéssel, áldozattal valósítaniok, megharcolniok...

Vico isteni Providentiá-ja lett ezzel világivá. Megnyílt egy óriás lehetőség.

V A S E G E K A L A T T

Irta: FODOR JÓZSEF

Végzetes idő feszítette zord
Egeit fölém! Csattog, mint acél
A madarak szárnya, s a télbe-forrt
Mezőkön, mint nehéz jaj, száll a szél;

És már nem lelem magam hangjait;
Mint patakot rádült ár, elmosott
Az idő: s csak buborékként szakít
Torkom föl egy nyögést: erőm halott!

Belsőm halott, s csöndben lehull kezem
És jaj, lassan már mindent hagyna itt —
De reszketve érzem vert testemen
Átzugni az Isten viharait.

A lélek költ, mint rogyott állatot
A vad hajtó, dolgot sürgetve ver:
Bosszus cseléd, akivel rábizott
Munkájáért a bős Gazda perel.

S míg nyögve vérzem, mit vad keze mért
Belsőmre, mint villámcsapásokat —
Lelkem vergődve kél: s új szavakért,
Kinját enyhíteni, hiába kutat!

Mert mi az, amit mondhatnék ma itt,
Mi még hű, élő és ható erő? —
Szóm üres; nem állva s látva sivit
A kor, s fül nincs: kihibbant az idő!

S hős láznak mi maradt: mult vezetők,
S holt költők utját utánarágni még,
Képzelt vezérként vélt sereg előtt —
Hű, szent tettvágnak hű menedék!

Fájó menedék, öncsalás: s mi tán
Bus vigasztalóul mégis lehet,
Ha más nem, tett: már a tettért csupán —
Magát csitító lelkiismeret.

RÉGI GAZDA — UJ GAZDA

Irta: SZENCZEI LÁSZLÓ

Részlet a szerző legközelebb megjelenő társadalmi regényéből.
Hideg, őszi éjszaka volt, az égen hűvösen ragyogott a holdvilág. Eddig kételyeket ébresztett Blengyában, de most szinte lázította, s mintha fűszert kevert volna a gondolataiba. A rokkant szinte boldog önkívületben ült a nyergében, hátraslova békésen ringatta a hepe-hupás erdei ösvényen és a szemhatáron ezüstös feketében mutattak az ég felé a nagy, szálas fenyők. Mi van abban csodálatos — kérdezte magában torkára szoruló könnyekkel, — ha Blengya, a rokkant, üldözött rongyos új törvényt akar adni a „román“-oknak? (Nem „románt“-t értett alatta, hanem általában embert, mert a hegyilakók nyelve és gondolkozása gyermetegül azonosította az „ember“-t és a „román“-t.) Vajjon az Ur Krisztus, aki a keresztyén törvényt adta a románoknak, Istent fia létére nem egyszerű ácsnak született?

A völgy szájában, a magas hegyoldalon ott állt az első őr. Ámulva látta, hogy a hajcsár, ki csak tegnapelőtt szállt le a szenitőről, máris hazatérőben. Kíváncsiságában leereszkedett eléje az ösvényre. Blengya örömeiben feldobta az ég felé a kucsmáját és lelkesültségében szinte át-szellemült hangon kiáltotta:

— S'ó sfársit rásboiul!

A zord férfi tátott szájjal állt előtte, szeme hunyorgott a megrázó hírben, mely a holdvilág fényében angyali üzenetnek rémlett. Kormos, barna öklét az arcához emelte, vakarózott-e vagy kitörölt a szeméből egy könnycsepet, nem lehetett tudni. Blengya szó nélkül lekanyarította az őr nyakáról a tülköt s belefujta, oly lelkesen fujta, hogy majd megszakadt belé. A „szabaduló“-t fujta, azt az egyszerre méla s ujjongó kürtjelet, mely el-bocsátja a kiszolgált évjáratot. Hallatára minden katonának hevesebben dobog a szive, kinek az örömtől, kinek a szomorúságtól. Az öreg katonák hallgatják a kürtszót, szeretnének táncolni, kurjantani, ölelkezni, szeret-nék már a karjukra kapni a ládájukat és szaladni a vonathoz. Az ujon-cok is hallgatják a kürtszót és szeretnének sirni nagy szomorúságukban. Nekik még egy évig parancsol a császár, még egy évig börtöntük a ka-szárnya. A völgytorok átellenes szájában az örök átvették a kürtjeleket és izgatott bugással adták tovább, ahogy dukál. (A katonai kürtjeleket használták a szökevények, némi akasztófahumorról cserélgetve a jelen-tést. Ha egy-egy vándor kalugyer tévedt arrafelé, az örök a „takarodó“-t fujták, mert az embereket többnyire elnyomta az álom, ha a jámbor ba-rát Trucza engedelmével félórányi ájtatosságot tartott a telepen.)

Pillanatok alatt megbolydult az egész szenítő. A szívdobogtató kürt-jelek megbolondították az embereket. Kirohantak a kunyhókból a szipor-kázó éjszakába, mámoruk átragadt a rakások óreire és csapatba verődve szaladtak a kürtösök elé, akik még egyre fujták a szabadulót és a kürt-jelek percről-percre közelebből szóltak. A holdfényben fujtatva kapaszkodtak fel a szenítőre a mokánylovak. Blengya és a három kürtös kucs-máit lengetve ült a nyeregben, még egyre fujták a kürtjeleket, aztán az egyik elordította magát:

— S'ó sfársit rásboiul!

A szénégetők földbegyökerezett lábbal álltak a katlan bejáratánál és nem akartak hinni füleiknek. Blengya közéjük rugtatott lovával és tor-

kaszakadtából kiáltotta:

— Szabadok vagyunk testvérek! Szabad világ van! Nem ur többet a csendőr és a jegyző! Ugy fut a csendőr a nép elől, mint az egér!

A szénégetők nyöszörögve összeölelkeztek, megcsókolták egymás kor-mos pofáját, marcona férfiak cigánykerekét hánytak a hóharmatos fűben, némelyek leborultak a földre és csendesen sirdogáltak vagy imádkoztak. Végre megjött a hangjuk, mint a husvéti tokálás után a harangszó és kurjantásuk, éneklésük, orditozásuk megtöltötte az egész völgyet.

Mosneág Trucza első rémületében fegyver nélkül szaladt ki a kunyhójából és átkozódva próbálta visszatartani az öröket, akik szolgálatukat feledve, rohantak a többivel a kürtösök elé. A békétől rettegett mindig s most itt van, lecsapott hirtelen, mint a sólyom. Hetenként kapott hírt a faluból a béke felől, minden hajcsárának a lelkére kötötte, hogy tudakozódják felőle, de már hónapok óta csak azt izenték a faluból és azt hallották a hajcsárok is, hogy a nép nagyon akarja, de nem akarják az urak s bizvást megérjük az ötödik telet. Ilyenkor Trucza elégedetten megvakarta az oldalát és tovább égette a szemet.

A szabad mezőn ráébredt a veszedelemre s amennyire pókos lábától telt, átkozódva futásnak eredt. A szénégetők üldözőbe vették s amint rémülten hátra-hátra tekintgetett, fenyegetőző alakokat látott a holdas verőben ködlő mezőn. A katlanból nem menekülhet, hiszen a meredek hegyoldalra fel sem tudna kapaszkodni fájós lábaival, különben is a fürgébb munkások utolérnék. Jobb híjján befutott a kunyhójába, magáracskulta a tölgyfaajtót és elrekesztelte. Odabent a kis pásztorasszony riadtan felült a gyékényén, meggyújtotta az ikón mécsénél a gyantába mártott hancsot és tágranyilt szemmel bámult gazdájára. Trucza ügyet sem vetett reá, hanem káromkodva és imádkozva lekapta a szegről a két puskát, megtöltötte mindkettőt élestöltényre és a kunyhó tenyérnyi kis ablakán riasztásképpen kilőtt a szénitőre. Hallotta a fellázadt szénégetők fejét követelő orditozását és közvetlen közelből felhangzott Blengya diadalittas kiáltása:

— Add meg magad, Trucza, különben jaj neked!

— Átkozott nyomorék! Rongyos! Gyilkos! Verjen meg az Isten, amiért megszántalak! Hagytalak volna az erdőben, hogy egyenek meg a férgek! — rikoltotta a gazda tajtékzó haragjában és vaktában újra kilőtt az ablakon. Hirtelen vakító fény lobbant odakünt és robbanásszerű moraj reszkettette meg a levegőt. Az egyik gondozás nélkül hagyott szénitőrakás lobot vetett és ős lángok nyaldosták a kopasz fenyőszálak ágait. Utána egy második, majd egy harmadik rakás is fellobogott és a három égő máglya szinte nappali világosságba borította a környéket. Ennyi már sok volt Truczának, vért akart látni, tapodni akart ellenségei hörgő tetemén. Fogcsikorogva kiretesztelte az ajtót és vérben forgó szemmel körülnézett, nem kapja-e valamelyik zsványt puskavégre?

A kis pásztorasszony nagy ijedelmében talán elvesztette egy pillanatra az eszét, mert hirtelen két kézre fogta a lábánál heverő vassfazékat és tiszta erejéből fejbevágta vele a gazdát. Trucza tántorgott egy darabig, aztán véres fejjel összeesett. Maga főzte a baját. A vén zsugori úgy fogott ki a pásztoron, hogy inkább nem evett hust, csak hogy az alku értelmében ne kelljen hussal tartani a cselédet. Csak olyankor főzetett tokányt, amikor élni akart az asszonnyal. Először maga evett a párolgó vassfazékból, aztán a kis cselédnek adta, aki éhesen és szomorúan fogott neki a maradéknak. A gazda nagyokat huzott a pálinkás korsóból s olykor türelmetlenül átpislogott az asszonyra, aki a fazékkal az ölében, elég vontatottan eddegélt. A sulyos vassfazék előképe volt a terhes, ko-

ros férfinak, akit a vacsora után magára fogad.

A szénégetők nyomban rávetették magukat az áldozatra, lehúzták a derekáról a tüszőjét, kifordították a zsebeit, késeikkel szalagokra hasogatták a nadrágját és a bekecsét, abban a hiszemben, hogy a vén zsugori a bélésbe varrta a pénzét. Tele lett a kezük vérrel, mert a gazda összeroncolt feje vértócsában uszott a gyantás porban. A gyilkos asszony remegve állt a küszöbön s meredt szemét pillanatra sem tudta levenni a fazékról, amelyben a puliszkával kimártogatott zsiradék összekeveredett a porral és a korommal.

A zendülők kifosztották a kunyhót, feltörték a kamrát és az istállót, összehordtak minden élelmet, lisztet, zöldséget, füstölt húst, szalonnát, levágták a gazda két tejelő kecskáját, a két állatot nyárson megsütötték és az elhamvadt szénitőrákások mellett nagy lakomát csaptak. Csapraütötték a gazda kis pálinkás hordóját is s mámoros ordításuktól csakhamar visszhangzott az egész völgy, amelyben úgy parázslottak az összeomlott rakások üszkei, mint megannyi óriási pásztortűz.

Amikor már fogyófélben volt a pálinka meg az élelem, Blengya felállt egy nagy tönk tetejére és beszédet intézett a lakomázókhoz:

— Pásztor és szőkevény testvéreim! Ki-ki kaphatná a batyuját és mehetne amerre a lába viszi, hogy megnézzé, áll-e még a háza, nem adta-e el az asszony a marhát és nem hozott-e helyette herét? De mit keressen az otthon, aki nem szántott, nem vetett és nem aratott? Az asszony kinézi a falatot a szájából és a gyerekei csufolják. Bezzeg ha pénzzel, ruhával, állattal, gabonával állítanátok haza, mindjárt máskép lenne! Nézzétek Truczát: gazdag ember volt, hatalmas volt, dolgoztunk neki, s mégis csufos vége lett, a saját cselédje ütötte agyon. Amit pedig szerzett, az mind a miénk. Van az én falumban két olyan gazdag ur, hogy még a szolgabírák is kétrét hajlonganak előttük. Magyar mind a kettő és annyi a pénzük, a barmuk, a gabonájuk, hogy meg se tudják számlálni. A gunyájuk tele arany sujtással, bársonnval, drága prèmmei, az asszonyaik olyan lenge selyemben járnak, hogy azt hinni se lehet, nem is szőtték, hanem valahol termett. Ugyan ki védi ezután a magyar urak kincseit? Fusson ki a két szemem, pásztor és szőkevény testvéreim, ha annyi csendőrt láttam, mint az ujjam, pedig a nép már mindenre rátette a kezét! Máskor, ha levág az ember egy kóbor tyukot, már a nyakán van a csendőr!

Tátott szájjal hallgatták a szénégetők a beszédet és nagy figyelhetnükben még az evésről és az ivásról is megfeledkeztek. Helyeslően lökdösték egymást a könyököikkel, aztán a legöregebbik, egy roskadt, hosszú őszhajú férfi így szólt:

— Testvérek! Amióta kitört a háború és a fiamat meg a vejemet elvették mellőlem, Truczához szegődtem. Isten nyugosztalja, kemény szívű gazda volt. Nem könnyű a szénégető élete még akkor sem, ha a maga ura, hát még ha a más kutyája. Trucza meghalt és mi gazda nélkül maradtunk. Blengya igazat beszél, ugyan mit keres az otthon, aki nem vetett és nem aratott? Öreg ember vagyok, jól meghánytam-vetettem magamban a dolgot, de azt mondom, válasszuk meg Blengyát gazdának, hogy legyen, aki minket vezessen, mert a gazda nélkül maradt cselédség csak henyl és vedel reggeltől estig.

A szénégetők lelkes ordításban törtek ki és kucsmáikat lengették Blengya felé. Valaki felnyujtotta neki Trucza szép új bőrtüszőjét, amit Blengya ünnepélyesen felcsatolt a derekára s „népe“ égrengető kiáltással üdvözölte. A szénégetők körültolngták a fatönköt, a fiatalság a ke-

zét szorongatta, az öregebbje áldást kívánt működésére. Blengya büszkén kiegyenesedett, már amennyire rokkant dereka engedte és így köszönte meg a választást:

— Jól választottatok emberek! Nem munkát követelek tőletek, hanem engedelmességet és aki engedelmeskedik nekem, annak jó dolga lesz az én szolgálatomban. Ugyan mit fizetett nektek Trucza? Napi öt fillért, dohos puliszkát és zsirtalan csorbát és dolgoztatok érte kora hajnaltól késő estig. Nálam kaptok majd pénzt, ruhát, mindenből osztályt, jóllakhattok disznóhussal és buzakenyérrel, lesz borotok, pálinkátok, még pezsgőtök is. Most pedig azt parancsolom nektek, hogy hagyjatok fel a dőzsöléssel, mindenki menjen a kunyhójába és aludjék, hogy reggelre kelve friss erőben legyünk.

A szénetetők vállukra kapták a rokkantat és diadalmenetben vitték a Trucza kunyhójába. A holttest alvadt vértócsában feküdt a küszöb előtt, s az egyik részeg ember durván megrugdosta. Blengya villámzó szemmel végigmérte az emberét:

— Hogyan akarod tisztelni új gazdádat, ha a régi gazdát rugdosod?

A megtévedt ember megszeppenve huzta be a nyakát és társai fenyegető mormogása közben részegségével mentegetőzött. Blengya mindjárt ki is mérte rá a büntetését:

— Te léssz az egyik ember, aki velem jön, hogy eltemessük Mosneág Truczát! Válassz magadnak egy társat!

A megbüntetett ember kiválasztotta a haragosát és Blengya felügyelete alatt levitték a hullát a patakhoz, megmosdatták, felöltöztették ünneplő gunyájába, majd ásót ragadtak és az erdő aljában mély sirt ástak neki. Beletették a sirba a pálinkás korsóját, a vassfazékat a maradék kecskehussal és a három férfi imát mormolt a gödör szájánál. A hold már lenyugodott, de a hideg őszi éjszakában a csillagok teljes fényükben ragyogtak. Az erdőszéli cserjésből félénken elősompolygott a gyilkos cseléd. Kendervászon ingét és szoknyáját kifehéritette az éjjeli verő, csak a katrincája maradt áthatlanul fekete. Kezében egy csokor narancssárga pórsáfrányt szorongatott és bedobta a sirba a korsó és a fazék mellé. Száritott sárga szirmait porrátorik az asszonyok és bekeverik az öregemberek italába, hogy keményedjék tőle a szerelmük. A cseléd szipogva törülgette az ingujjával a szemét és egyre mentegetőzött. Nem ő ölte meg a gazdát, csak éppen fejbekölömtotta a fazékkal. Jó ember volt, Isten nyugosztalja, ételt és szállást adott egy szegény elárvult asszonynak. Talán csak nem hurcolják érte „judecata“-ra?

Blengya komoran rázta a fejét:

— Nem ismerek birót, csak magamat, tőlem pedig maradhatsz, mehatsz, ahogy tetszik.

A három férfi gyors ásócsapásokkal elhantolta a sirt és megnyugodva tért aludni ki-ki a kunyhójába. Van pálinkája, husa, safránya az öreg Truczának, talán csak nem lesz belőle prikulics.

A VILAG EGYRE SZAPORODIK. Egyre több lesz az ember és szűkebb a tér. Ez a tény különböző meggondolásra késztette az embereket. A humanizmus, mely száz, százötven évvel ezelőtt diadalmasan bevonult a koponyákba, riadtan hököl vissza számos meggondolás elől, mely a bő ember áldás és a szűk tér problémáját nem egyszer a humanizmus ellenére próbálja megoldani. Viszont: mindig az élet erősebb s a sokak számára súlyos kérdés mélyén mindenekelőtt a magyarázat a diadalmas. Mindegyre azért is több az ember ma, mert tovább él. A XVIII. században az ember átlagosan csak 33 évig élt, ma Franciaországban 55, Dániában 60, sőt Svédországban 63 esztendeig. Ez a legnagyobb fordulat, amivel az újabbban sokat elátkozott XIX. század szolgált az emberiségnek.

V Á R O S T U D O M Á N Y (II.)

Írta: Dr. DÉZNAI VIKTOR

Azt a sokféle problémát, mely a világnak az utolsó évtizedek folyamán történt rohamos elvárosodásával felmerült, a különálló művek áttekinthetetlen irodalma tárgyalja. Azonban, mivel manapság mindezen problémáknak egymással való benső összefüggése világossá vált és kiderült az is, hogy elkülönített megoldásuk lehetetlen vagy legjobb esetben is csak ideiglenes jellegű, szükségesnek mutatkozott ezeknek valamilyen egységes és tervszerű szemlélete.

A szóbanforgó nagy érdekek azonban nem tűnnek meg ma már olyan intézkedéseket, melyek csupán helyi ismeretekre, közigazgatási rutinra, műszaki tudásra és esetleges tapasztalatokra támaszkodnak, melyek legnagyobb részét azonkívül a közigazgatási személyzet már hivataloskodása közben, a polgárság terhére és gyászos tanulságok árán szerezte meg. Ez indította több államban, így Angliában, az Egyesült Államokban, Franciaországban, Belgiumban, Magyarországon, stb. a vezető felelős tényezőket arra, hogy különböző tanfolyamokat szervezzenek, ahol a szükséges ismeretanyagot a fiatal közigazgatási személyzetnek vagy azoknak, akik ezekre a pályákra lépni szándékoznak, előadják.

Mínthogy azonban a legtöbb országban igen eltérő szokások és törvények uralkodnak, másrészt felismerték, hogy a városélet számtalan funkciója független a helyi körülményektől és mivel rájöttek arra is, hogy nélkülözhetetlen a másutt szerzett tapasztalatok értékesítése, s ezek nem mindenütt állnak az érdekeltek rendelkezésére, ennél fogva kiderült, hogy az egész komplexumnak felépítése *rendszeres szaktudománnyá* nem csupán elméleti követelménye az időnek, hanem elsőrendű gyakorlati feladat is.

Csupán ennek elvégzése teszi lehetővé nemcsak az egyes aktuális részletkérdésekhez való helyes beállítódást, hanem éppen az anyaghalmazon és az egész nagy jelenségterületen belül, a rendkívül bonyolult összefüggések felfedésével és kimélyítésével, egyedül teremti meg az áttekintésnek, a mérlegelésnek és végeredményben a célszerű eljárásnak is a lehetőségét. Ez annál inkább fontos, mert a városélet nem valami statikus, egyenletes, mindig egyforma tünemény, hanem erősen változó, látszólag törvényekkel alig megfogható, viszont az emberiség mindennapi életét mélyen érdeklő, dinamikus jellegű, hatalmas társadalmi folyamat, melynek ésszerű irányítását megvalósítani, s ezzel a hibákból és tudatlanságból származó mérhetetlen bajokat elkerülni, a legsürgetőbb követelmény.

Ilyenformán a jogi, társadalmi, gazdasági, műszaki és esztétikai szempontok mögött, most már a tárgynak valósággal filozófiai szemlélete bontakozik ki, mely ezt a jelenséget, hogy Város, az egész emberiség és kultúrfejlődés nézőszögéből igyekszik te-

kintetbe venni, hogy ezáltal egy, a mi korunk valóságaihoz igazodó nézetet, valamint a modern technika és koncentráció által előidézett, teljesen újszerű társadalmi jelenségek helyes értelmezését kapjuk.

Íz ez az álláspont akkor nyeri teljes jelentőségét, ha annak a ténynek perspektívájába helyezzük, hogy a *történelem minden korszakában, a föld minden részén, bármely fajú és kulturájú nép városokat létesített, bizonyos körülmények között.* És ezek a városok minden látszólagos, külső különbségeik ellenére, mindenütt és mindenkor azonos funkciókat végeztek és analog belső szerkezettel bírtak. Mindenkor és mindenütt a civilizáció akkori legmagasabbrendű megnyilvánulásai voltak és a szervezett kollektív élet legelőrehaladottabb formáit tették.

Ebből az következik, hogy a „Város“ az emberiség fejlődésének tipikus, fontosságában még eléggé fel nem ismert alakja, melynek ebben az egyetemes és együttes fejlődésben nyilván valami határozott szerepe van. Ennek tanulmányozása, a várostudomány sajátos módszereivel, a történelem világitása mellett, el kell, hogy vezessen a jelenkor oly zürzavarosnak látszó eseményeinek helyesebb megértéséhez is és végeredményben utat fog mutatni a jövő észszerűbb előkészítésére.

Íme a teljesen objektív és racionális várostudomány tárgyköre, feladatai, hivatása, egyúttal helyének megjelölése a többi tudományok körében.

A VÁROSTUDOMÁNY RENDSZERE

Természetesen mindaddig nem lehet szó modern értelmében tudományról beszélni, míg nem sikerül az idetartozó roppant nagy anyagot valamilyen logikus, organikus és a tárgy által diktált rendszerbe összefoglalni. Ezt a feladatot kísérelte meg szerző, mikor már 1913-ban a várostudomány következő felépítését javasolta:

Az egész anyag négy, egymásból szervesen kifejlődő részre oszlik. És pedig: *Városbiológia. — Városlélektan. — Városetztétika. — Városfilozófia.*

A tudomány *Bevezetése* először a *statisztikai megalapozást* tartalmazza, mely a városok számát, nagyságkategóriáit, népességük tömegeit, elhelyezkedésüket a földön, a különböző államokban, jelentőségüket azok népességében, a városodás terjedését időben és térben, stb. igyekszik konkrét és megjavított módszerekkel kimutatni. Ezekhez a tényleges, számszerű adatokhoz kell minden későbbi vizsgálódásnak kapcsolódni. — A Bevezetés másik részét elvi vizsgálódások és elemzések töltik ki, melyek a várostudomány tárgyát, alapfogalmait, rendszerét, a többi tudományokhoz való viszonyát igyekeznek meghatározni. Itt merülnek fel a sajátos módszerek, valamint az anyag organikus felépítésének kérdései is.

Egy igen fontos *Függelék* írja le a várostudomány jelenlegi

megszervezését, ismerteti intézményeit és irodalmát, továbbá eszközeinek és orgánumainak működését (tanszékek, intézetek, múzeumok, egyesületek, nemzetközi szervezetek, kongresszusok, iskolák, könyvtárak, bibliográfia, folyóiratok, kiállítások, kutatók, városfejlesztési hivatalok, pályázatok és bizottságok, stb.) Következik a segédtudományok és eszközök igen fontos fejezete (térképészet, fényképészet, modellkészítés, grafikai ábrázolások, adatgyűjtési és elrendezési szisztematika — kartotékok, városszociográfia, városarcheológia, stb., melyeknek természetesen a várostudomány kizárólagos szempontjait kell figyelembe venni). Nem szólunk itt arról a sok önálló tudományról, melyeknek támogatását a várostudomány nem nélkülözheti, pl. geológia, klimatológia, földrajz, néprajz, történelem, archeológia, jogtudomány, statisztika, közgazdaságtan, társadalomtudomány, művészet-történet, lélektan, esztétika, építészet, műszaki tudományok, stb., stb. melyeknek eredményeiből a várostudomány állandóan merít. De mindezeket csakis a saját szempontjai szerint használja fel.

Városbiológia. — Ez mindenekelőtt megállapítja a Föld, a Város és az Ember viszonyát egymáshoz. E vizsgálódások arra vezetnek, hogy a várost *individuális jellegű kollektív lénynek* ismerjük fel. Ennek a szuperorganizmusnak elemei teljesen megvalósult szerves egységbe vannak összefoglalva, mely a *lakosság életfeltételeinek megjavítását célzó munkamegosztáson és specializálódáson nyugszik.*

Ezután kerül sor azon tényezők tanulmányozására, melyek a város életére befolyást gyakorolnak, különös tekintettel a léalapra (régio), melynek a város valójában az integrációját képezi.

A város életműködéseinek tanulmányozása a *morfológiára* vezet. Ez a város *fizikai elemeinek* (szervek), ezek funkció- és karaktercsoportokká való kialakulásának, az egyes szerveknek, továbbá a város és a természet közti összefüggéseknek leírása, mely azonkívül a város születésének és fizikai egyénisége lényegének vizsgálatát is tartalmazza.

Erre következik a *dinamika*, mely a fizikai elemek (lakóházak, középületek, uccák, terek, erődtítmények, technikai létesítmények, mint utak, hidak, vízvezetékek, stb., aztán a speciális városrészek, stb.) kifejlődését írja le. Eközben kiderül, hogy a jelenkor fizikai városéletének központi problémája a közlekedés és szállítás. Ezután az egész várostest fizikai fejlődésének (növekedés, visszafejlődés, vándorlás, cityképződés, differenciálódás, stb.) leírása következik.

Most kerül sor a város főtevékenységeinek (földművelés — a legtágabb értelemben, ipar, kereskedelem, szervezés, szellemi tevékenységek) vizsgálata, s végül a városlétezésnek, mint egésznek biológiai tanulmányozására.

A városbiológia befejező része a *szisztematika*, mely megkísérel a városok általános osztályozását és a *városgyéniség* biológiai meghatározása alapján igyekszik a városélet racionális és

tervszerű vezetését megalapozni. (Lásd szerző tanulmányát: *Classification générale des Villes*, Paris, 1935, La Vie Urbaine, a Sorbonne várostudományi intézetének kiadványa).

Városlélektan. — A város pszichológiája egy analitikus és egy leíró részből áll. Az első azt kutatja: mi a „városlélek“, — melyek alkotó elemei (a városlélek egy individualizálódott, többé-kevésbé tudatos és állandósult tömeglélek), az alaptörvényei (a pszicho-fizikai parallelizmus, a lokalizáció, az organizációs törekvés, a szellemi mozgások gyorsulása az embertömegek koncentrációja révén, mint főtörvények), végül annak megállapítása, hogy mely tényezők határozzák meg a városlelket.

A leíró rész a városlélek megnyilvánulásait veszi számba: tömeglélek, mentalitás, nyelv, erkölcsök és szokások, a tudatalatti lelki tartalom, tömegpotenciál, azaz a tömegnövekedésével geometriai arányban fokozódó intenzitása a kollektív élet megnyilvánulásainak, stb. Azután leírjuk az organizációs elv működésének eredményeit (pénz, gép, propaganda és információs eszközök, csoportok és osztályok képződése, törvényhozás), a város tempóját (a lelki élet gyorsaságának problémája, kidolgozva szerző által a Harvard egyetem szociológiai szemináriumában), a városlélek öntudata (a város egyénisége, a lokálpatriotizmus), végül a város esztétikai tevékenysége.

Városesztétika. — A város esztétikájának van egy elméleti és egy alkalmazott része. Előbbi a városszép lényegével foglalkozik, egy rendszeres városesztétika megalapozásával, valamint a leírási szempontokkal.

A leíró rész sorra veszi előbb a *fizikai szépelemeket*: fekvés és táj, várostervrajz, proporció és térszépség, a különböző távlati képeket az egészről, aztán az egyes épületfajokat és az épületcsoportokat, a diszitó művészeteket, a szint és atmoszférát, aztán az egyes épületfajokat és az épületcsoportokat, a diszitó művészeteket, a szint és atmoszférát, aztán egymásután a viz, a növényzet, a fény, a mozgás és a hang esztétikáját a városban. Végül megvizsgáljuk a városszépség felfogását, elméletét a történelem folyamán.

Egy további rész tanulmányozza a *szellemi szépelemeket*: az az a város, a művészet és a művészek egymáshoz való viszonyát, a várost, mint muzsát és mint mecénást, a város stílusát, az intellektuális organizáció szépségeit, valamint a városszép kifejlődésének főeredményeit a legkiválóbb kulturnépeknél, (esztétikai típusok, stílusok.)

A városesztétika oly elmélkedésekkel fejeződik be, melyek tárgya az esztétikai szociálpolitika, (esztétikai tömegnevelés, esztétikai tömegalkotás, esztétikai tömegélvezet és kritika, stb.).

A várostudomány legfontosabb területe, mely az összes részlettanulmányokat összefoglalja és egységes elméletté dolgozza fel: a *városfilozófia*, mely általános és speciális filozófiára oszlik.

Az elsőben mindeneke előtt a város és a várostudomány fogat-

mának meghatározására kell törekedni. A „város“ definíciója egyike a legnehezebb és legtöbbet vitatott kérdéseknek. Ez az egész tudomány sarkköve, melyen a rendszer szilárdsága mulik. Az eddig javasolt számtalan meghatározás közül egyik sem teljesen kielégítő, mindegyik külső jelekkel igyekszik a fogalmat precízirozni s ezért nem hatol a lényegig, azt nem meríti ki. Szerző definíciója: *a város embertömegek szervezett, állandó együttélése a föld egy bizonyos erre alkalmassá tett helyén.* Szervezettség anynyi, mint differenciált szervek kifejllesztése minden funkció számára, melyek a munkamegosztás alapján szorosan együttműködnek. Így válik az egész város egyetlen élő organizmussá, melynek jóléte a szervek kifogástalan működésén alapul, s melyből az élet súlyos sérelme vagy halálveszélye nélkül nem lehet részt, vagy szervet kivágni. A szervezettségben benne van a tökéletesedési tendencia: mindig differenciáltabb szervek kialakítása a kollektív élet szükségleteinek mind tökéletesebb ellátására. Szervek alatt persze éppen úgy kell érteni a közigazgatás egyes tényezőit, mint a vízvezeték, vagy a közuti vasutakat. Többnyire minden szervnek van egy fizikai megvalósulása (épületek, közművek, erődök, stb.), melyeket sajátosan képzett emberek tartanak tevékenységben és van egy szellemi tartalma, melyben az organizációs tendencia valósul meg.

Ellenpéldaképpen közöljük falumeghatározásunkat: a falu egy embercsoport *szervezetlen*, állandó együttélése a föld egy bizonyos helyén. Természetesen a falunak is van szervezete, de ez olyan kezdetleges, mint az alacsonyabb élőlényé, szemben a magasabbrendűvel (város). Természetesen számtalan átmenet van és a fokozatok végtelen sora. De a faluból elvághatunk, mint a sejtálatok vagy férgek testéből egy részt, az egésznek súlyos sérelme nélkül. A szervezettségnek ez az alacsony foka jelenti az organizációs tendencia csaknem teljes hiányát is, aminek következtében a falu élete vegetatív, mozdulatlan, szemben a város dinamikus jellegű életével. A faluban rendszeren csak külső behatások vagy idegen, városi elemek elvegyülése hoz dinamikát, miáltal elindulhat a várossá fejlődés útján. Viszont a város, szervezettségének sorvadásával, visszasüllyedhet a falu állapotába.

A városfilozófia általános részében továbbá a várostudomány tartalma, az anyag belső csoportosítása (rendszer), végül a többi tudományokkal való kapcsolata (társadalomtudomány, jogtudomány, politika, földrajz, közgazdaságtan, néprajz, történelem, esztétika, statisztika, műszaki tudományok, stb.) nyer elvi meghatározást és megvilágítást.

A speciális városfilozófia főbb fejezetei:

Város és Állam. — Politika és gazdaság, konfliktusok és hatásköri összeütközések, autonómia és centralizmus, regionális szervezés, városszövetségek, városállam, az urbanizált állam. A város alaptermészete békés, mert a város a kollektív termelő munka szervezete. Ezzel szemben az állam alaptermészete háborús,

mert az állam a politikai hatalom szervezete.

A Város belső élete. — A funkciók és szerveik, specializálódás, a közigazgatás, városi pénzügyek és gazdaság. A városi tömegek élete, csoport és osztályképződések, ezek harcai. Nyilvános élet, az „Utca“ (agora, fórum, korzó, piactér, közvélemény, stb.)

A Város és az Egyén. — A városi ember biológiája, fiziológiája, lélektana és filozófiája. Az egyéniség és a kollektív ember, a város asszimilációs tevékenysége, a városi ember társadalmi értéke, stb.

Város és falu. — A gazdasági, kulturális, etnikai, politikai, geopolitikai kapcsolatok, a vidék mint a város életbázisa. A városi és a természetes régió, ezek mibenléte, természete, szerepe a városéletben. A város valódi nagysága és jelentősége. A városok kategóriái: kis- és nagyvárosok. (Lásd szerzőtől: *La petite Ville*, Paris 1932, kiadvány m. f.) Városi és falusi civilizáció.

A Város és a Föld. — Szomszédos városok, versengő városok, a világ elvárosodása, a természet átalakítása, fő- és világvárosok, összpontosítás vagy szétszórás, városi és természetes régiók általában, a város hatása a régióra és viszont, a régió urbanizálása, a régiók egymásközi kapcsolatai, megszervezésük, gyarmatosítás, az emberiség új elosztása, új városok keletkezése, stb. (L. szerzőtől: *Les régions naturelles de l'Europe* Paris, 1933 Plans; *Urbanisation de l'Italie* Bucarest, 1936, Urbanismul, stb.)

A Városok a Történelemben. — Eltűnt városi civilizációk, város és háború, a városok történelmi fejlődése, városi korszakok. (L. szerzőtől: *Chronologie de l'Histoire Urbaine* Paris, 1934, Sorbonne várostud. Intézetének kiadványa). Városarcheológia, romvárosok rekonstrukciója. Utópiák, stb.

Ennek az egész studiumnak szüksége van egy *szintézisre*, s ennek alapvető kérdése: mi a város szerepe a kozmikus fejlődésben és mi a jelentősége az emberiség számára? — Erre azt a feleletet adhatjuk, hogy „a város az egyetemes fejlődés szükséges fázisa. Szerepe abban áll, hogy urbanizálja a falusi, egyéni és primitív embert, alkalmassá tevén azt a kollektív életre. De egy urbanizált emberiség nem más, mint a megszervezett világ. Csakis az biztosíthatja, — nézetünk szerint, — a kicsivé vált Földön az emberek milliárdjainak megélhetését.“ A városodás, ezenfelül, a tömegpotenciál segítségével, az emberiség számára egy még nem is sejtett felemelkedést tesz lehetővé.

A várostudománynak ez a vezetőgondolata az a fonál, mely egységbe foglalja a rendkívüli méretű anyagot, melyet a fentiekben csak egész sommásan lehetett ismertetni. Ez a gondolat jelzi egyúttal a várostudománynak azokat a megingathatatlan saját szempontjait is, melyeket a legkisebb részletkérdés tárgyalásánál sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezáltal adódik tudományunknak nemcsak autonómiája a többi tudományok között, hanem elsőrendűen szociális jellege is.

A várostudománynak tehát igen nagy a jövője. S áldásos ha-

tását annál hamarabb érezteti, mennél előbb elterjed széles körökben, mennél komolyabb eszközöket fognak művelésére rendelkezésre állítani és mennél nagyobb befolyást biztosítanak a közügyek intézésében a szakembereknek. Egyelőre még ott tart, mint a higiéné egy évszázaddal ezelőtt...

Jegyzet: Szerző említett munkáin kívül a következők további betekintést adnak a várostudomány tárgykörének roppant terjedelmére, s egyuttal ösztönzést az érdeklődőknek: Budapest nagysága 1933 (megjelent olaszul is Turinban, Stile Futurista 1935), — Az urbanizált falu 1935, Nemzeti Várostudomány 1935, — Urbanográfia (a városok tudományos leírásának módszere, megjelent franciául is Bukarestben, Urbanismul 1933), — Kertutóak 1936, — A földalatti város problémája 1937 (megjelent franciául: La ville, le Mur, la Caverne. Páris, 1936, a várostud. int. kiadványa), mindezek Budapesten a Városok Lapjában. — A lakás fejlődése az utolsó 100 évben. Budapest 1932 Városi Szemle (megjelent németül is Stuttgartban, Der Zirkel 1933). — Urbanographie des villes danubiennes sorozat, Oeuvres, Genève 1935-36. — Que'est-ce que l'urbanisme? ugyanott 1934. (románul is Ce este urbanismul? Bucuresti, Urbanismul 1937), — Plan d'une Oeuvre fondamentale de la science de la ville Bucuresti, Urbanismul 1935, — Notice sur l'enseignement urbain ugyanott 1934, stb.

ÁLMODJUNK TOVÁBB...

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

*Száll az idő, miként a népek álmai szállnak.
Hull az ősz, barnul arca e vigasztalan tájnak.*

*Órák tűnő során röpül a sápadt fájdalom.
Az égen mi kéken húz, az nem a száanalom.*

*Romlandó itt bölcsője óta minden érzelem,
Ne fogj el, pusztulj, fattyú kétség, galád félelem.*

*Ne hunyj reményem, hitem a csillagokhoz röppenj,
Ólomszürke őszi égre sebzetten vagy törten,*

*Mint őszi szerelem, ha tépve bár, de célhoz ér
S csobog dadogva, akár a barnult réten át az ér.*

*Hogy szállnék Véled én, Te kedves távol, messzire,
Kék országok, dús felhők enyhén fénylő szélire.*

*Hogy vinnélek e sivár, foszlott, morbid tájon át
S hallatnám véled zengő nagyvárosok dallamát.*

*Öt éve csak, hogy egybekeltünk titkon
S túl tettünk ármányon, tilalmon, szitkon.*

*Öt éve — nagy és gyors idő! — a világ sorsa fordult,
Népek fölött a rossz idők závarja megcsikordult.*

*Az ősz, a fájdalom lehe felőlünk el nem szállott,
Szerelmi órákon is féltékenyen ott vigyázott.*

*Nem volt szabad — köröttünk a vak Kor marta, tépte —
Egy perc, egy pillanat, a gondolat egy töredéke.*

*Piros virágaink az erkélyen hajlongva megremegnek,
Piros felhőink az őszi búban széterednek.*

*De álmodjunk tovább, miként a nép... Szabadság angyala
Közelg a tél felől, haján reményeink derengő hajnala.*

M E N Y E G Z Ő

Írta: KÖVES MIKLÓS

Korn Zsuzsika menyegzőjén ülünk egy hosszú asztal két oldalán, amely egy széles, nyitott üvegfalon áttéve, két egész szobát foglal el. Az asztalfőn az ifju pár foglal helyet, Zsuzsika fátyolosan, csupa fehérben, élénk rózsaszínű arccal és völegénye, egy barna-bajuszkás fiu, feketében és fehérben. Közelükben a rokonság fontosabb része ül két-felől, nagyon rendesen és illedelmesen: amit a menyasszony helybeli hozzátartozói, szülei, nagybátyja, nagynénje és egy kedves unokahúga, tuloldalt a völegény vidékről érkezett rokonsága. Ezek a jobb elemek az étellel, itallal elég csínjában bánnak, beszélni is alig beszélnek, figyelmesen hallgatják egy szakállas ember bölcs szavait, akit pap híján hívtak meg erre a célra. Ezeken innen, az üvegajtó közelében ülünk mi, kevésbé fontos meghívottak, barátok, rokonok és rokonok rokonai, már kevésbé szertartásosan, a hallottakat és láttottakat egymás közt megtárgyalva. Az ajtón tul, az asztal végén szoronganak a legalsóbbrendűek: a rokon-fiatalság, az örömszülők szegénysorsú barátai és egy albér'őjük, a völegény egy-két üzletbeli alantasa, néhány kéregető, hivatásos menyegzőn evő és mások. Ezek mindjárt az elején nagyon neki láttak az evésnek, már végeztek is az ennivalóval, boruknak is a végét isszák és az asztalfőn történetekkel nem törődve elég hangosan szórakoznak, a dologhoz nem tartozó ügyeket tárgyalnak, otthoni, uccai és villamosbeli eseteket, új filmeket, a jelenlevő nők ruháit, a férfiingek árait, a bajnoki meccseket...

A háziasszony, a mennyasszony nagynénje, Korn ur huga, akinek lakásán vagyunk, nem ül a helyén, lányát dirigálja, aki a főlszolgáló szerepét tölti be, mindenkihez odahajol, át-át néz a másik szobába is, miközben gyakran fennakad az üvegajtónál, az asztal és ajtóközti szűk átjárónál és ilyenkor pirulva kéri a közbenülők segítségét, láthatóan szégyelve tulságosan is nyilvánossá lett kövérségét...

Szomszédom egy kis puposmellű, cigányképű fiatalember, a háziur rokona és mindenről informált ember, hozzámhajolva, evés közben, csak úgy félszájjal hamar megsug nekem pár dolgot, hogy Zsuzsika apja, aki egyszerű mesterember, *tulajdonképpen* a menyegzőnek ellene volt: „Mi-

ből?! A fejemet adjam oda?!”, de mint mindig, most is a felesége szava volt a döntő, aki a menyegzőhöz ragaszkodott, igazi zsidó menyegzőt akart. Megtudtam, hogy Kornné állítása szerint a menyegzőt azért nem rendezték otthon, mert háziuruk nem egyezett bele, hogy lakodalmi lármával háborgassák többi lakói nyugalma, de *tulajdonképpen* azért jöttek ide a Korn ur hugához és sógorához menyegzőt tartani, mert lakásuk csak két, illetve másfél sötét lyuk meg egy omladozó kőlépcső; hogy otthon Kornéknak egy ágyrajárójuk is van, aki otthon diploma nélkül fogorvosi gyakorlatot folytat és akivel Kornék még össze is vesztek; hogy otthon Kornéknak *tulajdonképpen* semmijük sincs, de itt a sógorék konyháján és kamráján van minden, ami egy menyegzői asztalhoz kell, hogy Zsuzsika *tulajdonképpen* egy szál ingben megy férjhez s bizonyára ebben az egy szál ingében tetszett is meg a vőlegénynek.... hogy *tulajdonképpen*....

— Együnk kérem! — figyelmeztet most valaki a szomszédaink közül és szót fogadunk, mert az evéssel kicsit lemaradtunk, a házigazda pedig, a Korn ur sógora, egy jókedélyű kövér ur, aki, hogy úgy mondjuk az asztal belső rendje fölött örködik, látván, hogy alig eszünk, kezdte már előlünk elszedezgetni és más, éhesebb és kedvesebb vendégek elé tenni a tálakat.

A szakállas bölcse most harsány hangon valami ájtatos héber dalba kezd, pupos szomszédom szerint áldó imákat mond, miközben anyakönyvvezető módjára a megáldottak személyi adatait kéri ki, aprólékos kérdéseket, amelyeket aztán bele kell foglalnia az énekes áldásba. Meg tudom, hogy tulajdonképpen rabbinak kellene ezt végeznie, közli a pupos, de az méregdrága, a szegényebbek rabbi helyett jobb kántorral vagy sakterrel is megelégszenek, viszont a mi szakállas emberünk *tulajdonképpen* semmi, egyszerűen egy szegény ismerős, aki ért hozzá. Valamit majd a végén adni is kell neki, mert *tulajdonképpen* fizetés nélkül van itt, bár ebből él...

— Ígyunk csak! — szólok közbe már kicsit bosszusan. Kornék gyerekkori ismerőseim; Kornné, egykori Rottner Adélka engem ölében hordozott, majd később, már iskolásgyerek-koromban, bár hivatalanul és suttogásban, az esküvőjén is ugyiszólván jelen voltam. Ezért is ragaszkodott az örömanya annyira ahhoz, hogy jelen legyek a Zsuzsika esküvőjén is, akit viszont még nemrég én tartottam az ölemben. És az ember ugyebár nem szereti, ha régi jó ismerőseiről mások nála többet tudnak, ha régi, megszokott elképzelésére hirtelen rácsúfolnak. ..

Emlékezetem osztályozása szerint életem legnagyobb látványosságai voltak: a berlini Luna-park éjjel, Károly király megkoronázása Budapesten és Rottner Adélka esküvője szülőfalumban. Bármennyit is hizik, őszül és ráncosodik már Kornné, mindig olyannak szeretem látni, mint akkor volt, az esküvője napján. Hát egy kicsit vaskosnyakú, széleshátú volt már akkor is, de a magas bluznyak leple alatt és a földigérő fátyol libegésében alig különbözött attól, amit könyvábrákon, mint tündéreket láthatunk. Az esküvőjének csak pár lényegesebb részletére emlékszem: az eskető-menyezetre, amely az öreg Rottnerék kertje mélyén állott, a vendégek és rokonok óriási tömegére, amely az eskető szertartást a fák alatt hallgatta végig, majd a Rottnerék három nagy kocsmahelyiségében U- és duplaU-alaku asztalok körül szorongott, az üdvözlő sürgönyökre, amelyeket egy dörgőhangú ember hirnöki pózban az asztal tetejéről olvasott fel a tapsoló és ujongó tömegnek, miközben a zenekar, a szeredai híres „tizesbanda” minden sürgőnyt friss tussal tisztelt meg... Kitérő „mázeltóff” kiáltásokkal felelt a vendégsereg valami csörömpölésre is, amely az ifju pár környékéről hallatszott felénk, akik az ajtók mögül

lestünk be, amikor is, mint a leskelődő szomszédok egymásnak mesélték, ózsidó szokás szerint a vőlegény a lábával egy tiszta poharat tiport el jelképül annak, hogy ő lesz megtörője a menyasszony érintetlen lányágának... Emlékszem, hogy Adélka az esketés után sápadt arccal és kődös szemekkel lépdelt vőlegénye, Korn Adolf karján, mintha ott, a menyegző alatt valósággal is összetörtek volna benne valamit... És emlékszem, hogy másnap délből még hosszú sorban álltak a Rottner-ház előtt azok a fogatok és szekerek, amelyek az állomásra és a szomszéd falvakba voltak elszállítandók a még mindig bent zajongó vendégséget... Sok tökrészeg embert ültettek fel a kocsikra, ezek között egy nagyon öregedő szakállas férfit, aki a menyasszonyt követelte magának és a szekér alá fekve ordította, hogy elrabolták a szíve gyöngyét és követelte, hogy a szekér induljon és gázolja el őt... A menyasszony pedig, a fátyol-tündér, az újdonsült Korn Adolfné, férjével együtt már a hajnali vonattal messzire utaztak volt — — —

— és most itt ülnek mindketten Korn ur és Kornné, egy barázdásarcú, kopasz, hallgatag és egy kövér, műfogas szájú és golyvásnyakú nagysád, akik épp a lányukat adják férjhez.

Korn ur arcán nem látni a meghatódást. Mint örökös munkában elfásult ember — Korn ur bádogos, fizetett segédje egy vállalkozónak — talán nem is tud már igazában pihenni vagy ünnepelni. „No, ezt is megértük” — legfennebb ennyit látni az arcán és állandó, kimért mosolyán, de lehet, hogy ezt is csak illemből mutatja. Hanem Kornné arca igazi izgalomtól piros, öröm és fájdalom váltakozó izgalma izzik rajta, szeme mintha a régi tüztől volna meleg, ujong és sir egyszerre. Időnként könnye is kitolul...

— Tulajdonképpen meglehet elégedve Adél-néni — kezdi újra a pupos: — Jó partit csinált... No, hallja... Mindazok után... Miután Zsuzsika évekig volt több helyen is irodakisasszony... Tudjuk már, mi az... És csak Adél néni nem tudja? Hiszi a picit... nos hát mit akar még?

Bizonyos, hogy Kornné meghatott szótlanlansága elég szokatlannak tűnik; máskor elég bőven és igenis egyszerűen szokott beszélni a legéletbevágozóbb dolgokról is, házasságról, anyaságról, szerelemről, halálról és Zsuzsika házasságáról sem szokott másképp szólni, mint akár az asztalterítésről vagy egy leszakadt gombról. „Csak suszterlegények kötnek szerelmi házasságot” volt az elve és kijelentette, hogy Zsuzsika csak érdekházasságot köthet, amit viszont úgy értett, hogy lányának nem szabad fejét vesztenie, hanem kellő számítással kell férjet csipnie, szépségének és kíváncsiságának tudatában tervszerűen magába kell bolondíttatnia egy jó partit, esetleg valami dús gazdag öregedő urat...

Kornnének, mint öntudatos anyának, tudnia kellett azt is, hogy mi az a pénztároskisasszonyi poszt egy mai irodában s sohase aggódott, sőt, még kicsit büszkén szokott beszámolni Zsuzsika hivatalbeli hódításairól, igazgatókról és cégvezetőkről, akik „nem tudom mit adtak volna, ha Zsuzsikát megkaphatták volna“...

— No, mondja már... — jegyzi meg erre vonatkozólag a pupos, — éppen a Zsuzsika volt az a drága nő, az az állhatatos... Most, persze, elhiszem... Amióta már nem olyan friss és hasa lett és elszélesedett... Irodakisasszonynak se felel meg... Hát szépen férjhez megy... Örülhet, igazán, hogy végre mégis sikerült...

De Zsuzsika nem látszik nagyon örülni a sikerének, sima, sötét haja és sötét bajuszkás férjének. — Egy szívtelen egyén — jellemzi Zsuzsikát a pupos. — Csak önmagát szereti. És még valakit, tetszik tudni, azt a plakátragasztót.... Azzal tíz éve szexualviszonyt folytat... És hoz-

záme egy emberhez, akit nem szeret, akit az első nap meg fog csálni...

A pupos talán tuloz egy kicsit; talán rossz tapasztalatai voltak, de bizonyos, hogy Zsuzsika kicsit önhittén viselkedik, kicsit tulságosan is természetesnek veszi, hogy ez a jámbor fiu, aki, mint a pupos is mondja: „bizonyára sohase jutott még valamirevaló nőhöz“, őt „egyszál ingben“ elvette, lakást is a sajátjából bérelt, butort is vett részletfizetésre és most fülig szerelmesen sóvárog mellette és az ő közelségétől olvadozik.

A szerelmes férj szinte szemelláthatólag mind kisebb lesz a közelében, csak őt látja már s amennyire csak szoros ülőhelyzete, a kemény fehérenemű és vőlegényi méltósága engedik, de nem veszi róla cirógató szemét. Vajjon mit tud róla? A pupos szerint sokat, „nem vett zsákba macskát“. Csak a lobogóhaju fiuról nincs sejtelve...

A helyzet egészen drámaivá alakul azáltal, hogy nemcsak az ujdonsült férjnek nincs tudomása arról a szőke fiuról, de állítólag az a fiu sem sejtí még, hogy Zsuzsika férjhezment. Zsuzsika és mamája állítólag gyorsan és titokban rendezték meg az esküvőt s hogy a fiu véletlenül be ne toppan hasson, ma estére állítólag randevut adtak neki a város tulsó végére...

A pupos állításait egyelőre misem bizonyítja, de magam is tudok a fiu létezéséről, láttam is már Zsuzsikával, tudom, hogy évek óta kísérgette mozikba és kirándulásokra, benfentes volt a Zsuzsika családjában, számított rá...

Mind ezek tetejében itt ülnek ezek a messziről jött idegenek, a vőlegény vidéki rokonai. Igen rendes vidéki uriemberek ezek, több vasárnapi (szombatiba) öltözött férfi és egy nyakig zárt finom és szégyenlős fiatalasszony, valójában a menyegző diszei, akik senkit sem ismernek és például azt sem tudják, hogy hol vannak: hogy *tulajdonképpen* nem is a menyasszony lakásán ülnek... A hosszú utazás alatt szintén nagyon megéhezhettek, elég mohón esznek, gyorsan végeznek az eléjük tett adagokkal, isznak rá egy-egy kortyocskát és a továbbiakra várnak; nem tudják, hogy tulajdonképpen nincs már mire várni. A kedves, kövér háziur, aki velük szemben ül és az ő ellátásukat különösen a lelkén viseli, kedvesen rakja eléjük a mások orra elől elvett tálat. Ők szabadkozva utasítják vissza a tulzó kedvességet; nem tudhatják, hogy mást már semmit sem kapnak, hogy a menyegző annyi, amennyit látnak: kétféle hial, (hal és halkocsonya) fonott és nem fonott kalács, palackos és literes bor, szódaviz, mézes sütemény. Vidéken mindent másképpen értenek, ott a „menyegző“ és „bádogos“ szavaknak is más az értelmük, a bádogosról fel sem tétekezik, hogy lánya esküvőjén csak hialat és kenyeret tálatat fel. És hogy *tulajdonképpen* ezt se a bádogosék tették ki, ezt is a jó sógorék adják a sajátjukból — honnan is sejtethnék? Türelmesen várnak, fel-fel vetik a fejüket és körül-néznek, talán a rádiót keresik, amely e percben valahol megszólalt, talán valami rejtett zenekart sejtene; nem sejtethik, hogy a rádió egy idegen szobauré, akit a jó házigazda megkért, ma este szívhöz szóló zenedarabokat nálunk zenghessen a rádió.

Sokáig semmit sem tudnak ezek a vakok, de aztán kezdenek sejtene valamit: egyik-másik már furcsálkodva néz körül... Már össze-össze néznek egymással, lopva szólnak is egymáshoz... Most a többiek is, mint leleplezettek néznek össze egymással... Még egy perc és egyszerre mindenki előtt minden nyilvánvalóvá lesz...

E percben mindenki hallgat, még a pupos is üres tányérjára borulva pislog. A szakállas ember bozontos szájszőrzete mélyén fogát piszkálja. A rádió e percben éppen Schumann Träumereiát adja le hegedün, ezt

a finom és lendületes zenedarabot, amit Kornné, mint nem egyszer mesélte, leány korában műsoros estén és finom udvarlója oldalán hallgatott és örökre megjegyzett.

Kornné finom lelkű leány lehetett, mielőtt a bádogos feleségévé lett, a régi dalnak ez a váratlan fölcsengése ebben a kinzó, kegyetlen hallgatásban nagyon megüthette érzékeny szívét: hirtelen érje vállára borul s hangos zokogásba kezd...

Tudni kell, hogy Kornné kezdettől fogva boldogtalan volt, mint kereskedő család leánya és érző lélek, többet kívánt magának, mint egy szótlan és tehetetlen bádogos-segédet, akihez megkészt kora, hibás fogai és a már eléggé kialakult golyvája miatt kellett férhezmennie. De a gyermeke csinosra sikerült. Apjától mélykék tekintetet, ép fogakat, anyjától finom orrot, gömbölyű mellet és formás lábikrákat örökölt és Kornné élete célját látta benne, hogy ezeket a kincseket a férfiakkal megfizettesse, hogy a férfitadászatnak ezt a ritka arzenálját harcba vesse és vele együtt dalmaskodják. És ime itt a győzelem órája... Itt van ez a jól kereső uri fiu, aki valóban nem-tom-mire volt képes, hogy Zsuzsikát megkaphassa, aki valósággal Zsuzsika lábai előtt — az ő lábai előtt — hever megsemmisülten...

A győzelem ebben teljes, de ami maradt, amit le nem győztek, a szegénység, ennek szégyene annál jobban éget...

A szegénységgel, amit már takargatni nem lehet, az idegen vendégek előtt szörnyen kell pirulni, de ez a nap mégis az ő életük nagy napja...

Gyönyörűségnek és gyalázatnak ebben a szédítő örvényében egy egyszerű asszony gyenge szíve mire volna képes? Felfakad és átadja magát a zokogásnak.

Korn ur, aki sohase értette egészen felesége viselkedését, most, mintha rögtön átlátta volna a helyzetet, gyorsan átkarolja feleségét, fel-emeli a székről és kivezeti a szobából. Kicsit bosszusnak is látszik, szinte szemrehányóan mondja: — Na látod... Megmondtam... És mintha mondaná: „Kellett neked menyegző!”

Maga is inogni látszik már, köhécsel és szípo.

— Csak nehogy megbolonduljon, — aggódik a pupos — tudja milyen az öreg? Ha Adél-néni sir, azt ő nem bírja sokáig... Ezt az egyet nem bírja és a bort ... ezt a kettőt.

A kövér házigazda, aki a jó hangulat fentartásáért felelősnek érzi magát, most feláll, összecsapja a kezét és nagy recsegő hangon a zokogás, a rádió és suttogások hangjait egy csapással legyűri, ütemes zsidó dalba kezd, tapsolva és ide-oda topogva abajog és jobbra-balra kacsintgatva ösztökéli éneklésre a többieket. Hárman-négyen ugyahogy veletartanak.

Korn ur sápadtan és kicsit meglazult nyakkendővel tér vissza a szobába. Közömbösnek látszik, nem megy vissza a helyére, leül a legközelebb eső üres székre. Munkások este, munka után a sörös asztalhoz ülnek le így és talán azokon a munkásotthonbeli előadásokon is, ahova a lobogóhaju Jenővel néha eljár, így ülnek a hallgatók, ilyen féloldalt, hangyagul s rosszkedvűen. Kopott paraszti dohányszelencét vesz elő és a finom kész cigarettát, amit valaki eléje tart, megvetve, saját durva dohányából sodor görcsös-bogos cigarettát. Mintha részeg volna: a más poharába tölt bort, abból iszik és sűrűn pislog... De nem részeg: saját pohara még leboritva áll a helyén!

A hangulat megint a mélypontra zuhan, a buzgó házigazda újból feláll, tapsol, énekel, táncol, kacsintgat. Közbe-közbe éles tréfa-nyilakat

lövöldöz jobbra-balra, részegséget tett — nem sok eredménnyel. Kővér fejét, tarkóját elborítja a verejték, — szinte hiába. De most új ötlete támad... Teli pohárral Korn urhoz lép, iszik az új pár egészségére, aztán a poharat a földre dobja és felszólítja sógorát, hogy tapossa el. A vendégek, akik rögtön megértik a felhívás értelmét, felnevetnek. A pupos vihogva térdét csapkodja. Az esketés alatt, ugyanis, mint mondják, a vőlegény nem volt képes a Zsuzsika veszendő leányságát jelképező poharat eltaposni és mert egyetlen röhögés támadt, a szakállas ember, aki a szertartást a pap helyett végezte, áldítólagos előírásokra és szokásokra hivatkozva ajánlotta, hogy a vőlegény helyett majd a lány apja taposson el egy poharat. Korn ur bosszusan elfordul, feláll és átmegy a másik szobába. A házigazda most már csak a tréfa kedvéért is a pupost szólítja fel, ez felugrik, nekirugaszkodik, de a pohár kicsuszik a talpa alól és ő szinte hanyatt esik. Az asztaltól most többen felugranak, a guruló pohárra vetik magukat, tülekedve versengenek érte, míg az egy szék lábához ütődve darabokra nem törik. A versenyzők nevetéstől fulladozva keresik a helyeiket. Zsuzsika is, mitse törődve azzal, hogy szüzessége jelképét széklábbal törték meg, mosolyog rajta. De a vőlegény szemlesütve hallgat! És az ő rokonai, a nyakig bluzos asszony és annak férje felállnak. Felállnak a vidéki vendégek mind az öten... A házigazda elébb csodálkozó arcot vág, aztán úgy tesz, mintha éppen így gondolta volna.

— Éppen jó! A sürgönyöket fogjuk felolvasni!

Az ifju pár is feláll. Zsuzsika egy pardonnal otthagyja férjét és fátyla uszályát kezében fogva kimegy a szobából. Mások is kimennek. A háziur három-négy sürgönyt lobogtatva, kiáltozva és fulladozva erőszakolja vissza a szökevényeket, de többé nem képes a fegyelmet helyreállítani, kénytelen félreállni.

A vidéki vendégek már egy csapatban állnak, majd rövid és hűvös bucsuzás után a kijárat felé húzódnak.

Mindenki látja: megbántva távoznak. Mindenki tudja: csalódtak a társaságban, a fogadtatásban, a vacsorában. Egy-két rossz tréfa is, különösen a szimbolikus pohár megcsufolása, bizonyosan sértette a fülket. A pupos egyébről is tud: hogy a vacsora ideje alatt valaki, a szakállas imádkozó megbizottja felkereste őket és az elmondott áldások díját kérte tőlük, ezt pedig a vidéki urak egyike különös sértésnek vette és szinte botrányt csapott.

Csalódottan megy el a szakállas is: azonkívül, amit megehetett és megihatott, semmi haszna az egészből. Még sütemény se maradt, amivel zsebeit megtömhetné volna.

Nyomukban most már mások is indulnak, az ajtók kin-bent nyitva állnak, a háziak sopánkodnak. Az ifju férj feleségét keresi, szobáról-szobára jár, minden ajtón benéz, még az idegen albérlőhöz is betéved — és nem találja a feleségét. A pupos a vőlegény nyomában jár, aztán sötét arccal jön hozzám:

— Botrány lesz... A menyasszony eltűnt...

— Az Istenért...

— Eltűnt, pont! Köpjön szembe, ha nem a rendevúra ment...

— Maga örült...

— Odament... Előre megmondtam... Jenőhöz ment...

„Jenőhöz“ — ebből a szóból még tisztábban emlékszem arra a fiúra: nagy, szőke fiu, hosszú orrú, pattanásos arcú és kicsit szomorú szemű, de csupa energia, csupa élet és férfiasság, azt hiszem, azok közül az újságolvasó legények közül való, akiknek a feje mindig teli a világ legfontosabb ügyeivel és a zsebeik füzetekkel, többnyire munkátlanok

és reménytelenül szerelmesek. Ehhez a simafejűhöz hasonlítván, már szinte nem is csodálnám, ha Zsuzsika...

De nem, a pupos ugylátszik tévedett: Zsuzsika hangját hallani egy sötét kis folyosó irányából, amelynek végén állítólag a mosókonyha van. Valamiért odament a menyasszony, oda követte valaki. Az a fiu? Uristen... De nem: az apja.

— Hagyja apám! Hagyja! — hallani Zsuzsika tiltakozását.

— Apám! Apukám! Maga ezt nem érti! — hallani mind közelebb-ről, aztán a folyosó felől loholva, kivörösödve megjelenik Korn ur egy kis megtépázott ujságpapir csomaggal, amit harcolva tépett ki lánya kezéből és amihez ő állítólag nem ért.

A papir alól valami fehérnemű vászna világlik ki.

— Adolf... Legyen eszed! Adolf... — lohol utána huga, a háziasszony.

— Apa!... — siránkozik nyomukban futva a menyasszony. — Maga ezt nem érti...

Bizonyosnak látszik, hogy Korn ur ezuttal, szokása ellenére olyasmibe avatkozott, amihez nem ért. Ez meglepi övét; eddig huszonöt évig a műhelye dolgán kívül semmibe nem avatkozott; és ha egyébről kérdezett, megszokta, hogy Adél néni így felel neki: „Adolf, ezt te nem érted!” — és Zsuzsikától se vette rossz néven, hogy bizonyos idő óta mind gyakrabban mondja: „Apám, maga ezt nem érti”. De ma az ő nagy napjuk van, aztán felesége könnyei is megperzselték szívét — ma ezzel nem elégszik meg, érteni akarja az érthetlent. Mint izgatott hebegéséből ki-vehető, tudni akarja, hogy is van az, hogy Zsuzsikának esküvői éjszákára nagynénje pakkolt ujságpapirba egy hálóinget? hogy huszonöt évig ezért kalapált? vagy valaki rossz tréfát űz velük? Huga és sógora talán, akiknek életükben egészen jogtalanul mindig többjük volt, mint nekik, talán mutatni akarják, hogy többjük van?! A fogadószobákhoz érve, idegeneket látva, elhallgat, megfordul, felemeli a csomagot, hogy hugának arcába vágja, de a pupos lefogja a karját és visít:

— Hé! Mi lesz már! Nem vagyunk háztetőn... Itt mások is vannak...

Korn ur e szavakra, amelyek valamire bizonyára emlékeztették, megszelidülten hátrál egy lépést, aztán sarokba dobja a csomagot, sietve távozik és úgy becsapja az ajtót, hogy bent az asztalokon összeeszerennek a poharak.

Kornné, aki némán és alighanem közömbösen hallgatta végig a jelenetet, most szabadkozva felém közeledik és egy mosollyal, amely szégyenkezését palástolja, halkan mondja:

— Ilyen ő, látja... — Majd hozzá teszi: — Most biztosan a munkásotthonba ment. Egyszer egy évben valami eszébe jut, akkor becsapja az ajtót és a munkásotthonba megy... Ott, azt mondja, pajtásai vannak. De nem hiszem...

Aztán Zsuzsikához fordul, aki a csomagot megint magához vette és most letett fátylát pakkolja:

— Menjetek már ti is. Elég volt. Késő lesz....

A vőlegény elég letörten áll egy sarokban. Bajuszkája alatt szája iver megtörik, mintha sírásra állna. Arca leszürkült, mintha szakálla serkedt volna. A pupos tipeg körülötte, kézzel-lábbal magyarázza neki a történeteket. Zsuzsika közéjük áll, karonfogja a férjét:

— Menjünk drága.. elegendem volt.

Gyorsan felkészülnek és rövid bucsuzással távoznak.

— Maga még nem ismeri ezeket — hallani Zsuzsika hangját a még be se csukódott ajtón át.

És elmentek.

A pupost most az érdeklő főleg, vajjon amazok fogadnak-e taxit vagy gyalog mennek és hogy „mit szól majd az ipse“... — és utánuk siet.

— A görcs! — jegyzi meg Kornné hozzám hajolva a pupost értve. — A sárga irigység eszi a görbét! Tíz éve Zsuzsikára feni a fogát, a ronda! Egyszer meg is kérte... Azóta a nyavalya eszi...

Alig hallom már ezt. A szoba füstjén át, az elsötétedett ablakok feketéjén azt a szőke hajú Jenőt látom, aki ha igaz, most sápadozva vár valahol, vár órák óta... és néhány óra múlva megtudja a tényállást, a szörnyű valót: hogy örökre legyőzte őt — mint ahogy eltaposta a pupost is — ez a vörösfülű simahaju bárány, az ötezer lej, a kifizetett lakás, a megszerzett butor... Egy ismert tragédia körvonalaait látom: a szerelmes párt, amelyet a szegénység kettétép, a kenyértelen fiut, aki sohase jut munkához és feleséghez, a szegény leányt, aki kenyérért egy életre odaadja magát a szenvedésnek.

Vagy ki tudja? Zsuzsikán nem látszott semmi drámai megrendülés; nem láttam boldognak, de boldogtalannak se mondanám.

Bizonyos, hogy túl van már, hogy úgy mondjam, a nehezén, az első érzékenységen; ugyyszólván a közepén kezdi az egészet. Talán könnyebben is jut majd a végére. Talán gondol egyet és mégis hű marad a vörösfülű emberhez.

Szinte egyedül vagyok már a háziakkal. Bucsuzom Kornnétól, aki az asztalon megmaradt halat, süteményt, bort csomagolja egy szatyorba. A vidékiek jócskán hagytak meg mindenből — és kár volna érte. Az ember nagy napokon is gondol a holnapra. Kér, hogy várjam meg, menjünk együtt. Nem akar éppenséggel magában elmenni a megrakott szatyorral, mintha a fűszerestől jönne. Az ember, ha rosszul is megy neki, vannak bizonyos igényei.

— Azért elég szép volt, ugy-e — szól, mialatt kifelé tartunk.

— Ó, nagyon...

— Persze, nem mint az én esküvőm, azt nem mondom... Nem volt olyan... De mégis...

Mit feleljek? Kiosonok az ajtón, a sötét lépcsőalján várok reá.

Odafenn a háziak sietve oltogatják már a feleslegesen égő villanylámpákat.

AZ ÉLET CÉLJA A HÁBORÚ? „Életünk élet a háborúért. Miközben a földkerekséget civilizáljuk, valójában militarizáljuk azt. Nem abban az értelemben, hogy háborút szítunk, de abban, hogy a békét az egész földkerekségen háborússá tesszük, azzal a tökéletességgel, mint aminőt civilizációnk minden teljesítményétől megkövetelünk. Soha nem volt még olyan gyors ütemű a haladás sehol, mint azokon a földrészekén, amelyek az utolsó ötven év alatt vették át az európai fegyvertechnikát. Az 1868. évi japán polgárháborúban egy fiatalember nyíl lövéstől sebesült meg a karján, úgy, hogy karja egész életére megbénult. Ez a férfi, aki fiatalkorában még nyíllal és tegezettel vonult harcba, volt Terauchi tábornok néven 1905-ben, az orosz-japán háború idején a japán hadügyminiszter. Egy emberöltővel később, 1937-ben, a kínai-japán háború első napjaiban fia, ugyancsak mint japán hadügyminiszter szemtanúja volt annak a japán városok ellen intézett repülőtámadásnak, amit kínai repülők hajtottak végre, 1600 kilométert téve meg a tenger fölött.“ (Konrad Helden: *Europäisches Schicksal*. — Querido. Amsterdam.)

MAI NÉMET KÖLTŐK

Fordította: GRÉDA JÓZSEF

FRITZ BRÜGEL: MAI IDŐKBEN

*Mért válogatok most is szavakat,
vigyázva szöve őket szózenébe,
remélve, hogy kulcsként lélekre téve
lehull előlük rögtön a lakat?*

*Feledtem-é, hogy régen elszakadt
álmától minden ember? Hogy ma félve
bujnak az idők ostorától félre
s huzódnak süket félelem alatt?*

*Nem szólok én: a hangom hallik mégis.
Nem jöttem, de elhivattattam én is,
nem válogatok — én kiválasztattam:*

*álmom vad rémei elől riadtan
óvtam a tüzet, ne hunyjon a szikra,
s e tűz most némaságom hangra szítja.*

MAX-HERMANN-NEISSE: IDEGENBEN

*Mikor az álmunk tűnik, az idegen világ most
ablaktalan nagy falként köröttünk fölmered.
Az álombéli honvágy elhagyja most az álmost,
lágysága zordra torzult, halál félelme lett.*

*Mi eddig langy gyönyör volt, ébren fagyos valóság,
íjedten némult most el az éj halk dallama.
Mint szeretők meghaltunk oly' rég mi, mint a jószág,
s egyesegyedül keltünk megint világra ma.*

*Az ablakunkból nézünk a gyárkürtök sorára,
boszorkányüstök füstje árulja el tüzét
s szennyezi isten napját, míg alattuk zihálva
zugó üzem az ember fiát tiporja szét.*

*Fehér dícsfényű, távol hegyek helyett, mik eddig
reggel munkámra adták anyás áldásukat,
szemeim ébredéskor a csuf közelt jelentik,
ablakom idegen, rut kővárakat mutat.*

MAX HERMANN-NEISSE: ESŐS VASÁRNAP

Idegen város, záporos vasárnap,
 kinlódva ülsz az ablakod előtt.
 A szobalányok kimenőre járnak:
 kár, kedvesek. E sok szabad időt
 mivel töltöd ki? Keskeny ablakodból
 szemközti szobák titkát kémleled,
 de attól sem érezheted magad jól:
 dolgoznak szemben a riporterek
 ma is. Lentebb a kávéházban ingujj
 krétázza meg a dákója hegyét.
 Tüsszentsz: ezzel közalgó nátha int: bujj
 tovább is bent meg, onnan nézve szét.
 Csapzott fiáker, Fáradt pejt kimoogat
 kocsissa. Már ez színház ideje.
 Bosszus kuliszatologatók hoznak
 eget s egy kevés nyári éjt vele.
 Vak-boldogan oson egy pár: a lucskos
 autóktól freccsen rá az út sara.
 Lámpák során a fény most szertefutkos.
 Ernyők rohannak: vár a vacsora.
 Sötétben usznak holt allék s a járdák.
 Csillag se kelt. Az óra fekete.
 Lemondva hajtod be az ablaktáblád:
 jó most a bérelt földél szigete.

KARL SCHNOG: EMIGRÁNSOK KÓRUSA

Az ügyeskedők:

Mint eddig, most is hangosak vagyunk. A
 világ hadá hallja lelkes vágyaink,
 van gond, de véle sem vagyunk magunk, ha
 üzem, játék, izgalmak lángja int,
 csak tudni kell működni, tenni, hatni,
 ember csak az, akinek dolga van;
 s ha van terünk, minden égöv alatt mi
 otthon vagyunk és élünk boldogan.

A kétségbeesettek:

Cipelnünk kell sok mindent, ami eltűnt,
 ami meg megvan, kinban túrni kell.
 Elenség és veszély között a lelkiünk
 naptól is fázik, gyermek is teher.
 Panaszunk nincs, már minden sebünk ismert,
 unjuk a reményt és a könnyet is
 és tudjuk: minket sorsunk eddig is vert,
 de kapunk ütést majd még többet is.

A tettekrekészek:

Dolgozva várunk álmodozás nélkül,
ami elmúlt, legyen a semmié.
Az ócska holmát el, helyébe épül
utunk egy távol pont: jövőnk felé.
Talán a mag, mi bennünk most csirázik,
gyümölcshordó faként magasba nő;
talán az igaz élet ez a láz itt;
a multnak tűnni kell, legyen szebb a jövő!

WALTER MEHRING: SZENT BÜROKRACIUSZ CSODÁJA

Félig megölték. A megmaradt felével
drága hazájából megszökött egy éjjel.

— Idegen föld, új hon, hozd meg sebem irját!
— Utlevélvizsgálat! Kérjük a papírját!

— Papír? Nincs énnékem csak előmlő vérem:
családom, birtokom, mind elvették tőlem.

— Látjuk ömlő vérét, de nincs mit csinálnunk:
csakis utlevéllel vérezhet minálunk.

Egy ör eltaszítja, így botlik a lába
két határ közé a Senki Allamába.

— Az első éj telik, a nap megint följön,
szárad körötte a fű a Senkiföldön.

A második éjen egy lány arratévedt,
nem látta a férfit, de azért övé lett.

S kilenc óra kinba született a gyermek,
aki közjog szerint nem számít embernek.

A harmadik éjen átlibben az árnya
sokhatáru földről csendes tulvilágra.

Hol csak egy ország van, ott keresett enyhet,
de aki idegen, ottan sem pihenhet:

Szent Bürokratától a negyedik éjen
felszólítás jött, hogy rögtön utra keljen.

Bámult és nyögött a megkinozott lélek:
Hogyan mennék, hisz már csak aktákban élek?!

Mire (nézd s csodáld a jegyzőkönyves Szentet):
az akták fölkeltek és utjukra mentek

véle, kinek bennök szigorúan irják,
hogy ha nem él, — csontja hagyja el a sirját!

KULTURKRÓNIKA

AZ ELSÖTÉTÜLT „KÜLVÁROSI ÉJ“

A költészet egéről alig másfél év alatt csillaghullásként zuhantak le nagy és kis bolygók, de nem mindeniknek volt olyan tündöklő ragyogása, mint Gorkijnak, akinek visszfénye mindörökre vigaszként világít gyászunkban. Nap volt Ő s József Attila csak keletkező bolygó az ő naprendszerében. Magyar tájak felett gyújtott új fényt, abban az éjszakában, ami oly feketén, oly üresen borul reánk, amióta kihunyt Petőfi és Ady nagy álló csillaga. Derengés volt a külvárosi éjben s mi, az erdélyi külvárosokban alig-alig tudtunk valamit erről az új betlehemről csillagról. Mit tudtuk mi, hogy létezik egy József Attila, aki a zengő szó erejével akarja lefujni kincseinkről a szegénység hamuját. Mert közülünk bizony sokan csak akkor veszik észre valaminek a létét, amikor már csak a visszfénye ragyog s bár nem a mi szégyenünk, mégis szégyeljük kissé magunkat, hogy József Attila fényét sokan csak a vonat kerekei alatt láttuk meg először, mert a költő költőről sosem olvastak a napilapokban, de annál többet az öngyilkos költőről, a szenzáció anyagról! A verselőről soha vagy alig néha napján. Szégyeljük, de mégis úgy van. Minket mindig „szenzációk“ állítanak a kész tények elé. Sose kérdezik meg tőlünk: akarjátok-e ezt vagy azt, tetszik-e ez vagy az? — Most is im, megismertük és már is gyászolni kell. Nem, nem gyászolni, megvetni, mert megfutott, sejtetik egyes nagy hangok, akiknek soha eszébe sem jutott megismertetni velünk a költőt, amíg harcolt. Most, hogy kidúlt, hogy nem volt többé ereje magányosan vagy az irodalmi szakértők bölcsködése mellett tovább, most akadnak szánakozók, költő fitymálók, gyávaaságot emlegetők. De ha számít valamit, ha van értelme egyáltalán, én megértem József Attilát, osztokzodom gyávaaságában... Mert mi is hozzájárultunk a megkergetéséhez. Be kell vallanom: néhány évvel ezelőtt nekem is nagyon idegen volt a verselése s a külvárosoknak ma is idegen, idegen éppen azért, mert a szegénységről verselt. Pedig szépen verselt, — mondják a műértők, — s mi azt mondhatjuk: lehet, hogy szép volt, de a szegénységet ismételte. Már pedig mi irtózunk a szegénységtől, mert mi mindig csak azt éljük. Mi gyűlöljük a szegénységet, a külvárosi éjjeleket, mi csak muszájból és dühösen káromkodva tudunk a szegénységről beszélni. Közülünk sokan szégyelik és amennyit csak lehet, letagadnak a szegénységből. Nem egyszer hallottam tiltakozni külvárosi barátaimat, hagyjatok békén unalmas irkafirkáitokkal. Gyanusak vagyunk nekik, ha szépíteni kezdjük előttük a szegénységet. Érzéketlenek, mert rájuk csak a gyilkos vonatkerék, a kötél, a bitó, az ökölcsapás, a Max Brand revolver durranásai, a cowboy hőstettei hatnak, amíg fel nem emeli a külvárost is valamilyen erő a költészet szépségeinek megértésé-

hez. Soraikból, a mosónők fiaiból költők, írók nőnek ki, de ők nem mindig nőnek velük egyszerre. Lemaradnak, elszakadnak. Néha, a ritka nagy történelmi pillanatokban meg a költő fölé kerekednek, mert ha kitörnek a rájuk nehezedő roppant nyomás tömeg alól, a feszültség kétszer olyan magosra veti őket, szédítő meredek csúcára vagy a külvárosi éjjelek legsötétebbjébe. Lent nem igen értik a költőt, fent érteni szeretnék és sokkal többet követelnek tőle, mint amennyit a költő érzékeny lelke adhat. Ezért ment Gorkij önkéntes száműzetésbe népe közül éppen akkor, amikor a népnek óhajtott hatalom a nép kezébe került. Megvetéssel s talán csalódva látta, hogy a szépnak hitt szegénység kezében nem a költészet irányítja a hatalmat, hanem a sokat ostorozott erőszak, de míg Gorkijnak megadatott az a boldogság, hogy népe beérje őt, addig József Attilát leterítette a jogaiban egyre törpülő népének növekvő és látszólagos közönye. Népe nem nőhetett vele együtt, hogy meg is érthesse költészetét s a költő megsejtette talán, hogy ő sem nőhet tovább nélküle. Már amugy is aránytalanul túl nagy volt. S az ilyen napjainkban vagy elnémul vagy elvizenyősíti a mondanivalóit. A hatalmi szempontok, a szerkesztői szempontok, a kiadói szempontok nem igazodnak a külvárosi éjszakák olvasóihoz, akik nem is olvasnak József Attilát, mert eltitkolják előle s mit tehet ilyenkor a megnemalkuvó költő, ha fegyverzete csak a verssorokban van... Tompítsa az élet? Vagy plakát rimeket csiholjon, amik megint csak gyér szejtákat gyönyörködtetnek? Nem, — erre nem minden igazi költő alkalmas. József Attila úgy látszik erre nem volt alkalmas. Ő lehet azok közé tartozott, akik rögtön látni akarják a versei nyomán a sokak arcán felgyúló lelkesedést, a szépülést... Nem láthatta, hisz' legutolsó könyvéből is csak százötven példány fogyott el... A külváros nem is tudott róla s talán ez is arra készítette, hogy értéktelennek tartsa költészetét, szemben minden baráti dicsérettel. Ugy láthatta... népének nem kell, azon felül meg félnek a verseitől... Helyébe én is a vonat kerekei alá feküdnék, ha ilyen helyzetbe kerülnék... Ma már bizony csak a gyávák és a tudatlanok mernek élni... A bátrak már nem tudnak, mert nem hagyják őket. Ezért kelek védelmére József Attilának, mert úgy érzem, ezzel még az élő bátrakat védem. Legyen vége már egyszer a késő bánatnak és védjük meg az élőket. Ma bizonyára egy Gorkij sem futná meg azt a pályát, amit megfutott... Az ő idejében nemcsak a külvárosi szívek, hanem polgári erszények és elég szépszámu arisztokrata koponyák lázadoztak a mindenható Atyuska ellen és így hóna alá nyultak az alulról jött Gorkijnak is, akit alulról erőteljesen emeltek. Ma már a fenlevők, ha csak lehet, egyáltalán nem akarnak irott betűt látni.. Ha csak lehet a mélyre taszítják tehetségesebb polgári író társaikat is, nemhogy mosónék fiait támogatnák. A gyászolók ne appelláljanak tehát felfelé, hanem igazítsák azoknak a költészetét, akik a külvárosokról dalolnak a külváros, a végek felé s a velük érzők ne csak könnyzacskóikat ürítsék ki a József Attilák sirjára, hanem ha van, pénzes zacskóikat is, de még az élet-

ben, mert sokunkat örül az, ami József Attilát a vonat kerekei alá űzte.

Eddig éppen a hamis könnyeket siratóktól, az irodalom hivatalos felkent gyászolóitól nem mertem megközelíteni József Attila sirját... Ezért s talán azért is, mert érzéketlenségem is gátolt ebben. Hiszen amióta az eszemet tudom, körülöttem mindig felőrltek valakit, apámat a háború, anyámat a gyár s mindenfelől milliók felőrléséről hallok. Tizezrek öngyilkosságáról veszek híreket s elméletben úgy lehet már magamat is megöltem párszor, — ezért eltompulva ért a hír, amit azok a mozdonykerekek gurítottak világá s a szívemig csak most hatott, amikor újra kezembe vettem József Attila egyik vékony verses füzetét. S most, amikor megértettem verseit, a *Külvárosi éjszaká-t*, érzem szükségét, hogy magam is összemarkoljak néhány szál szegény virágot és fájdalommal tegyem a József Attila irodalmi sirjára... Gondolom, egy sirhalomra minél később helyeznek virágot, annál tartósabb fájdalmat fejez ki... Késtem azért is, mert úgy lehet, észre sem vették volna maroknyi csokromat, ha a nagy vers és próza koszorúkkal egyidőben az aktuális szerkesztői szempontok pillanatában helyezem el. Esetleg tolakodónak is tarthattak volna a költő kebelbarátai s ezért nem is merek, mint író társ jelentkezni, hanem csak a külvárosi éjszakák alvói nevében, akiknek megszereztem és felolvastam néhányat a költő verseiből... Utána tényleg gyászt láttam az arcukon sápadni... Megértették, hogy egy ritka csillag hullott le a külvárosok felől... Nagy fájdalom ült ki szemükbe és egy árnyalattal sötétebb lett a külvárosi éj... (Nagy István)

A TUDOMÁNY ÉS AZ IPAR

A fejlődő tudomány befolyása napjaink iparára mindenki előtt annyira ismert, hogy fölösleges hosszabban tárgyalni. A legtöbb tudományos felfedezést szinte azonnal alkalmazzák. Gyakran ezek a felfedezések mély változásokat idéznek elő a technikában, mintahogy ez pl. az elektromos iparban állandóan megfigyelhető; vagy pedig egészen új iparágakat hívnak létre: a Maxwell és Herz által felfedezett elektromagnetikus hullámok felfedezése teremtette meg pl. a rádió-ipart. A Roentgen-féle X-sugarak felfedezése viszont az orvosi készülékek terén váltott ki megfelelő változást. Számos ilyen példa hozható még fel e szabály igazolására. Azért azonban ne feledjük el, hogy ez az alkalmazásra való törekvés nem volt meg mindig, vagy legalábbis nem mindig ilyen mértékben. Az ó-kori görög tudósok a matematika igen fontos ágait s magát a mechanikát is jelentősen kifejlesztették, anélkül azonban, hogy valaha is törődtek volna eredményeik alkalmazásával, úgyhogy az alkalmazott technika terén a megfelelő haladás csak évszázadokkal később következett be. Bizonyos modern tudományok, mint pl. az astrofizika, nem nyernek semmiféle téren közvetlen alkalmazást s nem is nyernek egyhamar. Ez azonban nem akadályozhat meg bennünket e tudományok fontosságának

az elismerésében.

Az ipar hatásának kérdése a tudományra már nehezebben követhető nyomon. Ebben a vonatkozásban elsősorban az a kérdés, vajon lehetséges-e a gyakorlati termelő tevékenységet, illetve magát a közvetlenül termelő kézimunkát *ok*nak, a tudományt pedig *hatás*nak tekinteni? Vajjon a tudományos haladás közvetlen, mechanikus következménye-e a technikai és ipari haladásnak vagy legalábbis annak a vágynak, illetve kísérletnek, mely a termelési feltételek megjavítására törekszik? Ha erre a kérdésre igennel válaszolunk, akkor: 1. minden ipari haladás tüstént és automatikusan ugyanabban az időben és ugyanabban az országban a megfelelő tudomány haladását tartozna előidézni s fordítva valamely tudomány fejlődése egy időben és helyen nem történhetne meg az ipar megfelelő fejlődése nélkül; 2. még kevésbé keletkezhetne valaha is tudomány megfelelő vagy legalábbis csökkenvényeiben adott ipar nélkül.

Ám még a fizikai-vegyi tudományokban sem, amelyek pedig a legfontosabb és a leggyakoribb alkalmazásokkal szolgálnak, oly egyszerűek a termelési tevékenységet illető vonatkozások.

Vannak fejlett technikai civilizációval rendelkező országok, minden tudományos fejlettség nélkül, mint pl. a régi Kína, az Egyesült Államok az utolsó esztendőig, Japán szinte máig. A két utóbbi ország magábanvéve korántsem csekély tudományos tevékenysége egyáltalán nem felel meg a bennük tapasztalható nagymértékű ipari fellendülésnek. Az Egyesült Államokban egyenesen épp most kap lábra a tudomány, az ipar viszont hanyatlik. Más országokban, mint pl. Németországban, Angliában, Franciaországban a kettő fejlődése, legalább általában, párhuzamos. Végül akadnak említésre méltó tudományos tevékenységeket felmutató országok, ellenére alacsony ipari színvonaluknak: példa erre az ókori Görögország, ma pedig Hollandia, Dánia s legujabban India is.

A napjainkból vett példákkal szemben talán felhozható az az ellenvetés, hogy a megértés és a közlés megkönnyítése a civilizált világot egy egyetlen egységgé tette. Felhozunk tehát régi példákat is, mivel sokan hisznek a tudomány és ipar fejlődésének szoros párhuzamosságában.

Ugyanily kevésbé találhatunk átható időbeli megegyezést a kettő fejlődésében. A középkor, amely döntő technikai haladásról tesz tanubizonyságot az állati erő alkalmazásában, a vízi- és szélmalmokban, a metallurgiában, az építészetben és a hajózásban, a gyenge tudományos tevékenység korszaka; s a XVIII. század elejei nagy tudományos fellendülést csak jóval később — a XVIII. század közepétől — követi említésre méltó ipari haladás.

Ha az egyes tudományágakat elkülönülten vizsgáljuk, úgy gyakran erősen fejlett technikákra bukkanunk, amelyek *megelőzik* a megfelelő tudományos elmélet kibontakozását. Ez az eset a hidraulikában, az anyagszilárdságtanban, a metallo-kémiában, ahol már igen bonyolult technikai szabályokat ismertek évszázadokkal

azelőtt, mielőtt a tulajdonképpeni tudományos vizsgálódás megkezdődött. A technika számos ágának igen gyakran, még napjainkban is, hiányzik a megfelelő egyidejű tudományos megalapozása. Így pl. a légi közlekedés mai hihetetlen arányu fellendülése mind-ezideig semmiféle szenzációs felfedezésre nem vezetett az aerodinamikában.

A tudomány és az ipar haladása gyakran párhuzamos: a hőgépek és fűtő-apparátusok, a gőz- és robbanómotorok, turbinák, stb. technikája és a megfelelő tudomány, a termodinamika, a XVIII. század vége óta egyidejű ütemben fejlődött.

Végül bizonyos esetekben a tudomány teljesen önálló, zárt élete tapasztalható. S ez nem csupán olyan kisebb tudományágak sporadikus fejlődésére áll, amelyek bizonyos fokig a produktív tevékenység területén kívül esnek, de vannak olyan döntő súlyú tudományos területek is, amelyek megfelelő ipar nélkül keletkeznek és fejlődnek. Egyik legjellemzőbb ezek közül az elektromosság elmélete. Ez az elmélet az elektrosztatikával kezdődött, ami viszont a borostyán villamosságának a görög megfigyeléséből pattant, (amit valószínűleg, függetlenül a görögöktől, más primitív népek is tapasztaltak), gyakorlati alkalmazására azonban mégcsak nem is gondoltak. Az elektrosztatika a XVIII. és főleg a XVIII. század folyamán a kísérlet és elmélet során egyre fejlődött, de a gyakorlati alkalmazás legcsekélyebb nyoma nélkül. Galvani és Volta már az elektromos hullámokat tanulmányozták, de még mindig minden gyakorlati alkalmazás nélkül. Pontosan abban a pillanatban, amikor a villamosság elméletének ez az utolsó ága, az elektrolízis és az elektromos fényiv felfedezése következtében, a gyakorlati alkalmazás terére kezd lépni, meglassubbodik a fejlődés s Ampère és Faraday kísérletei és elméleti nagy felfedezései egész más irányban, az elektromagnetizmus területén jelentkeznek. Ez az új tudomány talál azután a legfontosabb alkalmazásra az elektromos nehéziparban és fejlődik azzal együtt tovább. A valóban fundamentális jelentőségű felfedezések azonban ismét egész más téren jelentkeznek. De felhozhatnánk még egy csomó analóg példát, melyek a kérdést történeti oldaláról egész teljességében megvilágítanák.

Hogyan befolyásolja az ipar a megfelelő tudomány fejlődését a leggyakoribb esetben, amikor mindakettő egyidejűleg fejlődik?

A fizikai-vegyi tudományok kutatási módszere, a kísérleti módszer gyakran ugyanazokat a segédeszközöket, ugyanazokat az apparátusokat alkalmazza, mint az ipari technika. Ebből újabb befolyás következik mindkét irányban a tudomány és ipar között: a tudományos vizsgálódás céljaira konstruált Crookes-csővekből később az ipar az orvosi apparátusokat állította elő, ami azután újabb felfedezésekhez vezetett. Ugyanez az eset a mikroszkóp, a magasfeszültségi készülékek és még számos más eszköz fejlődésében.

De nemcsak az anyag, hanem a tudományban és iparban alkalmazott személyzet is ugyanaz: egy elektromérnök tanul-

mány menete nagyjában ugyanaz, mint azé a tudósé, aki elektromos kutatásokkal foglalkozik; egy mechanikus vagy üvegfuví tanulómenete ugyanaz az iparban, mint a laboratóriumban.

Végül gyakran megtörténik, hogy az ipar részéről fölállított problémák tudományos felfedezéshez vezetnek. Így pl. a francia tudományos Akadémia azzal, hogy 1779-ben pályadíjat tűzött ki az iránytű tökéletesítésére, Coulomb kutatásainak adott lökést, aki azután megtalálta a magnetizmus és az elektromosság alapvető vonzástörvényeit. Azoknak a munkálatoknak a kiindulópontja, amelyek J. B. Dumast, a nagy kémikust a vegyi szubsztitúció elméletéhez vezették, a X. Károly udvarában használt gyertyák gyártási hibájának a tanulmányozása volt.

Vajjon az következtethető ebből, hogy felettébb előnyös lenne a tudósok tevékenységét olyan problémák megoldására terelni, amiket az ipar állított fel? Az olyan szoros kapcsolat az ipar és a kutató intézetek között, mint aminőt pár évvel ezelőtt az Egyesült Államokban szorgalmaztak, nagyon közepes eredményhez vezetett. Ezzel a módszerrel inkább a tudomány régebbi eredményeinek az iparra való alkalmazása sürgethető, de nem a valóban tudományos haladás. Így a technika épül s a megfelelő tudományos terület kutatása bővül. Nagy ujitások sohasem azoknak a problémáknak a tanulmányozásából keletkeznek, amiket a meglévő iparok felállítanak.

Megelőzőkben nem beszéltünk a tudomány eredetéről. S tényleg mind a mai napig nem tudjuk, mikor, hol és miként keletkeztek a legrégebbi tudományok. A legenda szerint az egyiptomiak a geometriát azért találták fel, hogy a Nilus áradása után földjeik körletét ismét megállapíthassák. Viszont még egyáltalán a problémát sem tudták volna fölvetni, ha már előzőleg nem sajátítanak el pár igen fontos geometriai fogalmat, mint pl. a felületnagyság fogalmát. Semmi akadályja sincs annak a feltevésnek, hogy a tudományok elemei bizonyos prehisztorikus civilizációkban más felépítményekkel kapcsolatban jelentkeznek: az első műalkotások maradványai az első vallások és az első iparok szerszámai kíséretében maradtak fenn. Az ó-görögök a tudományt nem annyira koruk iparával való kapcsolatában, mint inkább, mint Demokritos és Lucretius, a vallással való szembeállításban, vagy pedig, mint Platon a művészettel és más esztétikai törekvéssel együtt szemléltek.

Amint láttuk a tudomány hosszú ideig fejlődhet önmagában, anélkül, hogy elvesztené kapcsolatát az iparral s termékenv alkalmazási lehetőségét a gyakorlatban. Ennek a magyarázata mindenekelőtt az, hogy sajátos a természete, sajátos a technikája, amit kezdettől, többé-kevésbé tökéletesen, tudatosan vagy öntudatlanul, de alkalmazott: a kísérleti módszer. A kísérlet ugyanugy, mint a termelés, — eredetileg az individuumé, később a kollektivitásé — olyan tevékenység, amelynek a tárgya a természet. Ez viszont, legalább részben, egy eredendő produktív aktus stilizálása: megnyilvánul ez abban is, hogy sok kísérlet a laboratórium-

ból szinte minden változás nélkül átvihető a technikába, ami májdnem minden olyan kísérlet alkalmával megismétlődik, ami vegyészek részéről új anyagok létrehozására irányul.

A kísérleti módszer valóban aktív tevékenység, mert épp a természetes feltételek megragadásában, illetve megváltoztatásában áll. Különösen erre a módszerre áll a híres mondás: „minden dolog kezdetén a tett áll.” Ez játszik szerepet minden tudomány kezdetén, ez teszi alapját a legegivotabbnak is. A tett itt gondolat-kísérletek formájában jelentkezik, a lehetséges tapasztalás stilizálásaként vagy pedig minden megelőző, tudatos vagy öntudatlan tapasztalat szintéziseké. Egyik legnagyobb mai francia matematikus mondotta: „A matematikát én a fizika egyik részének tekintem... A matematika a tapasztalás tanításaiból indul ki, ezeket axiómákra fordítja át és ezekből törekszik deduktív uton a következtetéseket levonni... Ezek szerint a reálisból indul ki és erre mindvégig emlékezik, úgyhogy egyáltalán nem kell félnie attól, hogy tulságosan messzi távolodik el tőle. Véleményem szerint a matematika nem tisztára elvont és logikus...” (H. Lebesgue)

A tudományok egész története és alkalmazásuk, egyszóval: az ember anyagfölötti uralkodásának egész fejlődéstörténete oly nagy bizalommal tölt el bennünket a kísérleti módszerrel szemben, hogy bizonyosak lehetünk afelől, hogy tudományaink az önálló fejlődés hosszú szakasza után is mindig alkalmazhatók a termelés szükségleteire, valahányszor a társadalom ebből a célból fordul feléjük.

Azt hisszük, senki sem tagadhatja ma a tudományos és a termelő tevékenység kölcsönösségét. Viszont ezt a vonatkozást teljes mélységben kell tekinteni, nehogy felületesen az ipart oknak, a tudományt pedig hatásnak tekintsük. Emlékezzünk ebben a vonatkozásban Engels megjegyzésére: „...Ok és hatás olyan képzetek, amiknek csak egyes esetekre való alkalmazásukban van érvényességük, különben pedig, amennyiben az egyes eseteket a világegésszel való általános összefüggésükben vesszük, összefolynak és feloldódnak az egyetemes kölcsönhatás szemléletében, ahol ok és hatás szakadatlanul változtatja a helyét, úgyhogy az, ami most vagy itt hatás, amott vagy máskor ok illetve fordítva.” (Jean Langevin)

A BETEG NIETZSCHE ÉS AZ ARVA VAN GOGH. A levelekben amugy is tulontul gazdag Nietzsche-irodalom még ma is egyre újabb adalékokat vet felszínre. Az új Nietzsche-levelek: Nietzscherről szóló levelek, melyek életének legszomorubb korát ölelik fel: a szellemi sötétség esztendeit. És borzongást mégsem érzünk: az anya írja őket (Der kranke Nietzsche. Briefe seiner Mutter an Franz Overbeck. — Bermann-Fischer Verlag, Wien). Szomorú nyolc év ez, de az anyának: boldogság. Az elveszett fiú — az Antikrisztus — akit a lelkész özvegye soha nem érthetett meg, hazatért. De a hazatérésnek iszonyú ára van: lelki és szellemi sötétség. Az anyának ez mind nem fontos, a hetvenéves asszony mintha pólyás babát dajkálna: nincs többé hatalom, mely fiát elvehetné, a tehetetlen gyerek most egészen az övé. Minden fájdalom és minden öröm újra

az anyáé. Csak aki az anyai szív feneketlen mélységeit ismeri, értheti meg ezt a borzalmas elégtételt, ezt a tehetetlen hazatérést. Az anyai szeretet apothéozisa, mint a világotrengető zseni életének grimasza. Rettenetes dokumentum! Nietzsche asszony szemében a lelki sötétségbe ágyazott Nietzsche nem más, mint a gyerek, akit gondozni, ápolni kell, a levelekből nem rajzolódik elő az a borzalmas változás, mely élő halottá átkozza Nietzschet. A zseni tragédiáját az anya nem érezheti. A roncs tehetetlen gyerekké változik, akinek az anyja órák hosszat dalokat dudol, mert ez megnyugtató. A „szivem Fricz“-hang el tudja hesegetni a valóságot, melyre csak másoknak van szeme: „egy halálrasebesült nemes állat, ki kuckójába huzódva várja a véget“. Az anya látja, hogy Nietzsche könyvet tart a kezében, de azt már nem látja meg, hogy — fordítva! A zseni: analfabéta. A levelek kiadója *Erich F. Podach* jól tette, hogy a függelékben mintegy kiegészítésként közreadta a Nietzschet meglátogató barátok (kiket N. már nem ismert fel) helyzetjelentéseit. Az anya rettenetes idillje csak a tényleges valóság ismeretében, a kórháttér felvázolásával kap konturokat. A szituáció csak így lesz kísérteties: az egyik szobában a tehetetlen roncsot álomba babusgató, dudolgotó anya és a szomszédban a Nietzsche-archivum alapjait lerakó nővér: a halhatatlanság adminisztrátora. Az anya a husából való húst öleli magához, a nővér a zseni megnyilvánulásait. A helyzetet — ezt a kísérteties kettőséget — az egyik vendég a következőkben rögzíti: A Nietzsche hívők összegyűlének az archivumban, ahol az egyik az Antikrisztus kéziratából olvas fel éppen: „És ha szünetet tart olvasás közben, akkor a bátor dacos ének, a véres ironia kíséretképp, a szomszéd szobából tompa morgást lehet áthallani, egy rabságba ejtett állat hangját... A beteg Nietzsche ül ott bent, aki semmit sem tudott már művéről, mely előtt mi a szomszéd szobában borzongó áhítattal hajoltunk meg... És akkor jött az annyira emberi.. Mialatt a kis gyülekezet lélegzetfojtva és elragadtatva hallgatta a felolvasót, megjelent Nietzsche anyja tablettával, borral és harapnivalóval és hiába intette őt vissza a lánya, ő kitartott amellett, hogy fia kedves vendégeinek egy kis imbisszel szolgáljon. A Márta- és Mária-lelkek, kik Jézus testéért és lelkéért perlekedtek, ez az ősz szimbólum ime ujra valóság lett“.

Van Gogh az a festő, kit csak levelezése ismeretében lehet teljessé megélni. Az árva kreatura kinja tündöklőn pompázik képein és naív tárukkozással lélegzik leveleiben. Az eddigi nagy és több kiadás mellett, most újabb ismeretlen levelek tűntek elő (*Vincent van Gogh: Briefe an den Maler Anthon van Rappard*. — uott). A formával küzdő V. G. levelei, aki az apage satanas hangján tömjénezi ki a technika-fogalomból a rutinvesztélyt. Ahhoz, hogy ásó- és vető embereket véglegesen vászonra vigyen: két évi terminust tűz ki maga elé. És ez az áhítat nemcsak a művész tisztele tárgyával szemben, de az ember mélységes megrendültsége a munkásosztállyal szemben. Az egész Van Gogh nem más, mint a nyomorultak mellreölelése. A krumplikapálók, a népkonyhák és harmadosztályú várótermek szerelmes másolónál több: a kreatura kinját és lázongó hangtalanságát fogta fel. A földmunkás „mintha csak torlaszokat hányna fel“ és a szövőgépet úgy kell megfesteni, „hogy a farudak kalimpálásából sóhaj és panasz szálljon.“ Ezt a népvétületet V. G. vissza akarja juttatni a népnek. A kiállítási termekből ki a képeket a nép közé! „Festők, a bennetek rejlő világosságot áraszátok az egész emberiségre“. A célt biblikus szavakban tűzi maga elé: „Azért élek, hogy fessek és nem azért, hogy szervezetemet konzerváljam. Néha a misztikus szavak: „Aki el akarja veszteni az ő életét, megtalálja azt“, — tiszta

értelemmel állnak előttem“. Szegény Van Gogh a teljes árvaságig és az örületig vesztí el magát. És ha az eddig ismert levelezés legtragikusabb motivuma így hangzott: „Inkább az utolsó ringyót mellém, mint egyedül, árván“, akkor ennek az árva társkeresésnek megrázó nyomait már itt is nyomon követhetjük. Egyik modelljét nehéz szülés után magához veszi a kórházból gyermekeivel együtt. Az indokolás: „Vannak pillanatok, mikor valamit tétlenül szemlélni és azt mondani, mi közöm hozzá: a legnagyobb bűnt jelenti.“ Krédója ennek megfelelően így hangzik: „Ha a művészet mélységéig árok, akkor az életben is ezt kell tennem, mert ez a két dolog összetartozik“. És a mélységkutatónak mégis felületességet vetnek a szemére. Rappard V. G. egyik litográfiáját bírálva, kétségbe vonja, hogy Van Goghnak ezekután még joga lenne a nagy paraszt- és népfestőkre: Milletre és Bretonra hivatkozni. Ez fáj. A levelezés ezen a ponton meg is szakad, de az élet és a mű rettenetesen megcáfolta Rappard felületességét. Van Gogh a népfestő azóta már a halhatatlanság foglya. Örök érték, melyek a Rappardok többé nem kisebbíthetnek. (Fábry Zoltán)

BÖLCELET ÉS SZÁMKIVETETTSÉG. Minden kornak megvannak a maga téveszméi, amelyeket megérdemel. Korunk téveszmevárosai sorában fejjel magasabb mindeneknél *José Ortega y Gasset*, a „tömegek lázadása“, a „generációs-e-mélet“, az „állam sportív eredete“, „Goethe szellemi elefántiázisa“ s egyéb tetszetős álfilozófiai *slogan*-ok máskülönbözőben ragyogó stílusú szerzője. Egy másik hasonlóan kétes értékű kedvenc gondolata Ortégának „a bölcelet eredete a koloniális szellemből“. A kisázsiai eredetű görög bölcselők nagy száma által impresszionálva — *volenti non fit injuria* — arra a megállapításra jutott a népszerű spanyol írástudó, hogy a bölcelet elsősorban gyarmati produktum, mint sok egyéb drága déli fűszer: ott születik, ahol „kulturák aszinkronizmusa“ keletkezik, ahol két különböző fázisu embercsoport keveredik, sőt ütközik meg egymással. Joggal kérdezhetnők, vajjon a kisázsiai görög példán innen és túl hol szült a „gyarmati szellem“ új bölceletet? Togóban, Angol-Indiában vagy Caracasban? Vagy akár csak New-Yorkban. Montrealban vagy Tasmaniában? Nem, Ortega itt is csupán egy helyesen megértett problémát igyekezett mellékvágányra tolni. Ott, ahol egy többé-kevésbé meditációkra hajlamos ember emigrál, földönfutóvá lesz, hosszabb-rövidebb időre elszakad megszokott közössége éltető talajától, hogy más anyagi és szellemi közösségben igyekezzék új gyökeret verni, ott támad többnyire az új gondolat. Az egész spanyol bölcelet csupa vándor, földönfutó, számkivetett ember szüleménye; elég ha *Raimundus Lullus*, *Turmeda*, *Vives*, a bordeauxi *Sanchez*, *Miguel Servet*, *Leon Hebreo* alakjára gondolunk. *Spinoza* ősei valóban „kolonizálni“ igyekeztek volna Hollandiát? Az a *Spinoza*, aki néha hónapokig ki nem mozdult a szobájából, aki nem volt keresztény s már nem is volt zsidó, aki sehová sem tartozott — s itt eszembe jutnak egy másik nagy bölcselő: *Kierkegaard* Szent Pálról mondott, de voltaképpen önmagára értett szavai: „sem római nem volt, sem zsidó: nem volt nálánál nyomorúságosabb ember egész Rómában!“ — igazán nem a „gyarmati szellemből“ merítette bölcsellete alapelemeit, hanem inkább abból a sajátos cenopátiai állapotból, amelyben leledzett. *Nietzsche*-ben még ott motoszkált a kérdés: vajjon minden bölcelet nem a test valamely tévedés-e csupán, s a berlini bölcséleti társaság egyik vezetője, Herzberg, hosszú évekkel ezelőtt statisztikát állított fel, amelyből az tűnt ki, hogy a bölcselők között elvétve ha akadt egy-egy többé-kevésbé „normális“ ember. Ortégaszerű gyors általánosítással itt mindjárt az „elmebetegségből születő bölcelet“-ről le-

hetne értekezniük, de valamivel óvatosabbak vagyunk nála s felvetjük a kérdést: vajjon az emberi bölcsélet termőtalaja nem volt-e tulnyomórésztben a közösség-betegség, a cenopátia valamilyen formája? Közösségbeteg volt Kant, akiről mondják, hogy soha ki nem mozdult Königsberg városából, s közösségbeteg volt Spinoza. Közösségbeteggé vált az a francia tüzértiszt is, aki egy tulfútott német szobában — „dans mon poele“ — eszmélt rá gondolkozása alapelemeire, s aki aztán husz esztendeig élt Hollandiában, hazájától, megszokott környezetétől távol, leánykát nemzván cselédjének: René Descartes. Közösségbeteg volt Spinoza s közösségbeteg volt Kierkegaard is, aminthogy a nyomorékká-válás tette bölcselővé Benedetto Crocét, s már tudjuk, hogy nyomoréknak lenni is elsősorban közösség-betegség. Heine Franciaország, Marx Franciaország és Anglia, Uljanov Svájc nélkül — s itt nem a „szellemi élményre“, a „kulturák interferenciájára“ gondolunk, hanem a hétköznapi élet ezer apró nyügére és bajára, a pénzzavarra, az otthon hiányára, a kávéházi sakkasztalakra — vajjon elmerültek-e volna önmaguk mélységeibe és teremtettek-e volna szatírát, társadalombölcséletet, gyökereket tépő ideológiát? A közösség-betegségnek ezer és egy formája lehet; alapvető vonás a megszokott közösségből való kiszakadás az, amelyre a Scheler-tanítvány és Ortega-tisztelő Landsberg csak egy spanyol szót talált: a *destierro*. (Nálunk Vörösmarty „számon kívül maradás“-ról beszél, s a *szám-kivetettség* még a spanyol szó kifejezőerejét is felülmúlja.) Vajjon a beteg és rossz májával küzdő (*sit venia verbi!*), hazájával s önmagával meghasonlott nagybeteg Ortega gondol-e erre mostanában nagynéha, a messzi Hollandiában, ahol Descartes is élt? (*Brachfeld Olivér*)

ANDORRA. Ez a Francia- és Spanyolország közé ékelt miniatűr államocská az utóbbi években két ízben is szerepelt a világsajtóban: 1934 végén és legutóbb. Az első, egy politikai kalandor kilencnapos püünkösdi királysága a világ legkisebb köztársaságában, operettszerű részleteivel, mely a madridi csavargóbírószágon ért véget — megkacagtatta a világot. A spanyol polgárháború véres apropójából való mostani szereplése* annál megrendítőbb.

A 452 négyzetkilométer területű és 6000 lakost számláló 7 faluból álló apró paraszt-pásztor köztársaság ugynevezett „független állam“. Függetlensége abban nyilvánul, hogy „Andorra Szabad Köztársaság“ 24 szindikátusának, az u. n. Völgyi Tanácsnak és az ezek által választott *Procurador General Síndic*-nek évszázadok óta szabadságában áll oly törvényeket hozni, melyeket a francia köztársaság elnöke és a spanyol urgeli püspök jóváhagy.

A kis ország államjogi fejlődése különben Nagy Károlytól kezdődött, még ő adta a függetlenségi pátenst „a völgyek embereinek“ és tette meg az urgeli püspököt helytartónak. Később a francia királyok, majd a köztársaság mindenkori elnöke, Andorra hűbérura, gyakorolta Urgel püspökével egyetemben a fennhatóságot. A kis állam népe mindig pásztorkodásból s főleg csempészetből élt. Az ország u. n. „geopolitikai“ helyzete indokolja, hogy a „vám“ fogalma iránt Andorra lakóinak nem volt tulságosan fejlett érzékük. Spanyol-Katalonia és a francia Ariège département határai közé szorult apró állam lakói Európa leghíresebb csempészei. A „contrabandista“ itt bevett és a társadalom által szank-

*Ujabban terjedelmes könyv jelent meg *Andorra* címen Werner Piesold tollából. (K. Vörsinckel Verlag, Heidelberg.)

cionált foglalkozás. Az általuk jól ismert rejtett hegyiösvényeken fitytyethányva a vámsorompókra, Spanyolországba vándorolt Andorra majd minden szerény terménye (kecskeszőr és sajt) s helyébe onnan kész gyártmányokat hoztak. A spanyol polgárháború kitörésével Andorra felett is megnehezültek az idők. Katalónia politikai menekültjei, — Franco hívei — elárasztották *Andorra la Vella*-t, a fővárost és *Escaldé*-t. A liliputi állam kémközpont lett és valóságos paradicsoma a hírszerzőknek. Franciaország a katalán anarchisták annexióját meggátlandó 1937 szeptember 27.-én megszállta 200 csendőrrel az országot. A megszállás ma is tart és Valira völgye ellenőrzött terület lett. Spanyolországgal megszűnt a kapcsolat és ez gazdasági katasztrófa. Andorra elvesztette egyetlen piacát, nem kap élelmiszert déli szomszédjától s kizárólag Franciaországra utalt, melynek viszonylag magas s frankban számított árait az alacsony pesetában fizetett andorrai munkabérekéből képtelen megfizetni. Andorra lakóit a spanyol polgárháború mindnagyobb számban kényszeríti kivándorlásra — az éhhalál elől. (*Lázár Vilmos*)

RAVEL haláláról most kétségtelenül a zenekedvelők sokkal szélesebb rétege vesz tudomást, mint amilyen széles azoknak a rétege, akik számára kifinomult művei nagy részét írta. A *Bolero*, ez a különös és kifinomult egyhangúsággal, ugyanakkor azonban színes hangszerelésével mindenkit magával ragadó kis műve mostanában szinte slágerszerű népszerűsége tette szert, a rádió és a hangosfilm egyaránt felkapta és terjesztette a könnyebb zene hívei közt is. Örült vajjon ennek a sikernek a *Le tombeau de Couperin* szerzője? Bizonyára, — mint minden művész aki nem húzódik el a tömegtől, márpedig, hogy Ravel is ezek közé tartozott, azt a temetésén megjelent francia népfronti vezetők beszédei igazolják a legjobban. Pedig művei nem keresték a népszerűséget s a bennük megnyilvánuló világkép is nehezebben közelíthető meg a zene tömegei részéről, mint kora későromantikus zeneszerzőinek világa.

Az új francia zene a múlt század vége felé annak a német zenei befolyásnak az ellenhatásaként születik meg, amelynek a legközvetlenebbül ható pontja Wagner. Meglehetősen önkényes erre a muzsikára (vagy legalább is nagy részére) ráakasztani az impresszionista jelzőt. Még a legtöbb jogcímrel impresszionistának nevezett *Debussy* műveinél sem fedí ez a jelző maradék nélkül a fogalmat (áll ez különösen utolsó opuszaira) s Ravelről beszélve még megkülönböztetettebb kezelésre szorul az esztétikai sematizálás módszere. Az említett új francia zene teremtménye kétségtelenül Debussy. A zene világába Debussy annyi új és eddig ismeretlen anyagot hozott, hogy ebből a rákövetkező nemzedék — ha alkarta, ha nem — meríteni tartozott. Ravel alig husz évvel éli túl Debussyt s érthető, ha tüstént pályája elején valóságos harcra kényszerül önmagával Debussy zsenijének egyéniségét fenyegető hatása ellen. Ez a harc szinte élete végéig elkíséri s ennek eredményeképp jönnek létre választékos gonddal felépített és mindig sajátos színpompával ható zenei művei, melyekkel megérdemelten előkelő helyet biztosított maga számára nemcsak a francia-, de a világ-zene történetében is. Ravel nem volt a zenei lényeg újáteremtő zseni, inkább valami különös vonzó álomvilág művésze és tolmácsa. Ez a magyarázata, amiért nincs se utódja, se követője az újabb zenei nemzedékben. Meddő is lett volna az általa teljesen kimerített és eszmei finomságig fejlesztett zenei hangzásvilág tovább bővítése. Mondhatjuk: tudatosan félrehúzódott attól az egyenes utótól, mely Debussytól a kor legnagyobbjai felé vezetett s melyen Bartók

és Kodály haladnak. Ravel félrevonult s az ut mentén külön világot alkotott. Viszont ez a világ még sokáig lesz vonzóan szép és érdekes a halála után is. Nagyobb művei (Vonósnégyes, Spanyol rapszódia, Ludanyószvitt, Zongoraverseny, stb.) ezután még folkozottabb elterjedésre és általánosabb értékelésre számíthatnak, nem is szólva apróbb műveiről melyek keletkezésük óta népszerű és úde darabjai a hangverseny műsoroknak. (—r —ö)

NUTRITION. Ez a címe annak a tekintélyes könyvnek, amit a Népszövetség alig pár hónappal ezelőtt tett közzé s amely a legalaposabb átgondolással azt bizonyítja, hogy az emberek legnagyobb része ma az egész világon szegénysége következtében nem táplálkozik eléggé. Erre az eredményre a Népszövetség megbízásából korántsem politikusok, hanem tudományos szakbizottság jutott. Ez a bizottság átvizsgált minden átvizsgálhatót, jelentése maga a testes könyv, rengeteg tabellával. Maguk a tabellák azoknak az országoknak a hivatalos adalékai nyomán készültek, amelyek statisztikai hivatalai az említett megállapításhoz szükséges statisztikai felvételeket szolgáltatják. A jelentés tartalmaz azután épp a táplálkozás ellenőrzése szempontjából készült csoportfelvételeket. Így pl. az amerikai United States Bureau of Labor Statistics megvizsgálta 2746 munkás- és alkalmazott-család életviszonyait s úgy találta, hogy 74 százalékuk táplálkozása elégtelen. Angliában az egészségügyi minisztérium részéről igazolt jelentés 1152 háztartás költségvetését nézte át. Valamennyi nagyszámú és kisjövedelmű család volt s így csak 10 százalék táplálkozási állapota volt teljesen, 30 százaléké pedig félig-meddig kielégítő, 50 százaléké azonban teljesen elégtelen. A németországi adatok, amelyek a német Birodalmi Statisztikai Hivatal ide vonatkoztatható rovataira támaszkodnak, megállapítják, hogy az évi 800 márka alatti jövedelem kategóriában fejenként napi 2530 kalória táplálék esik, míg az 1000 és 1200 márka közti évi jövedelem mellett naponta 2850 kalória. Ha tekintetbe vesszük, hogy a felnőtt ember napi kalória szükséglete kb. 3000, úgy még az évi 1200 márka jövedelmű emberek sem tekinthetők eléggé tápláltaknak. Ezek a nem eléggé tápláltak — ahogy a jelentés hangsúlyozza — háromötödét teszik a mai német népnek. A hiányos táplálkozásnak természetesen megvannak a következményei. Norvégiára vonatkozólag ezeket a következményeket is nyomon tudja kísérni a jelentés. Norvégiában ugyanis 1920 és 1935 között megvizsgálták a nyilvános- és magán-iskolák tanulóinak a súlyát és magasságát. Mint tudvalevő a magániskolák a drágábbak, ide tehát a jobban táplált gyermekek járnak. Évről-évre a jobban táplált gyermekek átlagban nagyobbak és súlyosabbak voltak, mint a kevésbé jól tápláltak. Így pl. 1935-ben a magániskolák tanulói, 14 éves életkorukban, átlag 162.7, míg a nyilvános iskolák ugyanolyan életkorú tanulói csak 155 cm. magasak voltak; a magániskolák tanulói súlyra 50, a nyilvános iskoláké csak 43.6 kg.-ot mértek. A lányok körében ugyanilyen a helyzet.

(Schmiedt Ferenc)

A 750 ÉVES RUSZTAVELI. A művelt világ pár hete ünnepelte a *Párdubőrös lovag* szerzőjének, a georgiai Sota Rusztaveli 750. születési évfordulóját. A történelem kevés biztos adatot őriz Rusztaveliről; egyedüli életírása maga a költeménye, mely a középkori Georgia aranykorában, a XII. század vége és a XIII. század eleje táján íródott.

Abban az időben Georgiát a legerősebb hűbárállamok közé sorolták. Tartományai a Fekete Tengertől a Káspi Tengerig, délen pedig Irázig

terjedtek. Minthogy Kelet és Nyugat összekötő karaván útján, India és Bizánc között feküdt, a középkori Georgiára Irán és Bizánc erős hatást gyakoroltak. Az egyházi irodalom nyugatról, a világi keletről befolyásolta. Irodalma és zenéje is híven visszatükrözi ezt a kettős hatást, melyben Irán rövidesen tulsulyra jutott.

Két évszázaddal Rusztaveli előtt Iránban bámulatos hősköltemény született. A *Sahnámében* Firduszi, irán költő elragadó erővel és ékes-szólással adta vissza az aráni lovagok életét és hőstetteit. Ez a költemény népszerű lett messze Irán határain, különösen Georgiában.

A *Sahnámé* a keleti lovagvilág, a perzsa vitézség és becsület sajátos törvénykönyve; égimagasztalja hősei rendkívüli fizikai erejét és vitézségét, kik karddal kezükben aratják győzelmeiket a rossz szellemek felett.

Rusztaveli költői műve, a *Párduc bőrs lovag* Irán hősi szellemének és Nyugat moralizáló hatásának szintézise. Irodalmi alapja ugyancsak a lovagokat dicsőítő hősköltészet, de a *Sahnámétól* eltérően, már a testvériséget és a barátságot énekli meg. A középkor első és legmagasztosabb költeménye, amely az ember belső világát glorifikálja. Ugyanakkor minden idők egyik legnagyobb és legmegindítóbb szerelmi regénye!

Rusztaveli, bár művének nem egy részletét az iráni hősköltészetből vette át, mondani valói lényegében eredeti. Új megnyilatkozás volt ez a középkori ember számára és nemcsak Georgiában. A XIII. és XIII. század Európájában és Ázsiájában Rusztaveli művéhez fogható senki sem írt!

Rusztaveli kalandos szerelmi történet keretében ábrázolja kora lovagi életét. Különös erővel vetíti elénk a hős jellemének, lelki tulajdonságainak kialakulását. Nem a fizikai erő és a becsvágy boldogítja hőseit, hanem az erkölcsi tisztaság, a szeretett társhoz való ragaszkodás és a fegyvertárs iránti hűség. A férfidicsőség iráni kodexe helyébe mindezzel Rusztaveli új lovagi szabályokat állít, s ezekben a humanizmus első villanásaira ismerünk. Rusztavelinél a szerelem is új, a Kelet és Nyugat addigi felfogásától mélyen eltérő értelmet nyer. A nő többé már nem egyszerű hadizsákmány vagy a trubadurok misztikus szerelme. Nem nyert csatákkal szerzik, de nem is tartozik a sírontúli világhoz; nagy, erkölcsi jellegű tettekkel hódítható meg s a hű szerelem a jutalmát még itt, a földön nyeri el. Rusztaveli szerelemről hirdetett felfogásában is a humanista ideálok előszele fúj.

A *Párducbőrös lovag* hősei nem ismerik a vallási és nemzeti előítéleteket. A műben hiába keresnők a középkori egyház erkölcsi igáját és nemzeti szűkkörűségét, melyek a hűbéri társadalom egyébként legfelvilágosultabb elméin is eluralkodtak. A lovagok testvériségét hirdeti, kiket szellemi rokonság és közös életcélok fűznek egymáshoz. Valóságos kinyilatkozás számban mentek a középkorban ezek a gondolatok, hirdetve a humanizmus nagy korszakának hajnalhasadását.

Rusztaveli költeménye a századok során sok viszontagságon ment keresztül. A tatárjárás Georgiát romokkal borított sivataggá változtatta. A georgiai civilizáció folyama kiapadt. Rusztaveli hangja közvetlenül nem érkezett el Nyugatra. És amidőn a XV. században Georgia felszabadult a tatár uralom alól, Itáliából már világgá hirdették a humanizmus első ígéit, azokat az elveket, melyeket két évszázaddal előbb páratlan bátorsággal és erővel hirdetett a georgiai költő. (P.)

* A *Párduc bőrs lovag* első két éneke Vihár Béla fordításában magyarul is megjelent.

S Z E M L E

IRODALOM ÉS KÖZVÉLEMÉNY A 18. SZÁZAD FRANCIA-ORSZÁGÁBAN

Karsztos vidékeken gyakoriak a buvópatakok. A völgykatlanban gazdag vizér bukkan napszínre, sötétzöld vize méltóságteljesen fordul lassu áradással, hirtelen eséssel zuhan, sziporkázik, gyémántcseppekbe hull szét és rohanva indul pusztító s építő útjára: mély völgyet vág, sziklákat görget magával, veszélyes szorosok között tör ki fékezhetetlen erővel a síkságok felé a földalatti utak rejtekeiből. A nagy társadalmi változásokat az ilyen buvópatakokhoz hasonlítjuk. A történelmi erők ismeretlen, sötét mélységekben gyűlnek meg, galériákat vágnak a magát tulélt rendporhanyós anyagába. Azok, akik a hatalom napfényében sütkéreznek a felszínen, nem is sejtik, hogy mily kimosott talajon járnak s így eszükbe sem jut kutatni: hol és mikor tör ki a vizét mély erekből gyűjtő és napfényre vágyó földalatti folyam. A hegyi patakot vadregényes szikláival, pisztrángjaival és vizeséseivel sokan látogatják. Mindenki beszél róla, mindenki ismeri, ki pusztításait fájlalja, ki pisztrángra halászik benne, ki vizét kényszeríti malmának kerekére. De igen kevesen kutatják a patak földalatti útjait, labirintusait, küzködését a kitörésért, az akadályokat, amiket leküzdött míg odáig jutott, hogy szenvedélyes érdeklődést keltő változtató tényezőjévé legyen országnak, világnak, történelemnek.

Daniel Mornet, a 18. századbeli francia társadalom egyik legkitűnőbb kutatója, a francia forradalom speológiáját, barlangtudományát műveli *Les origines intellectuelles de la Révolution française* című művében. Az 1789-et megelőző idők, az ancien régime utolsó évtizedeinek tanulmányozásával s a forradalom okainak feltárásával sokan foglalkoztak előtte is. De a legtöbben, a forradalom történetírói például, kivétel nélkül, csupán bevezetőnek tekintették ezeket az előtanulmányokat a „grande révolution” tulajdonképpeni történetéhez s nem annyira a tények tanuságát, mint előre kialakult ítéleteik vagy akár előítéleteik igazolását keresték bennük.

Mornet megállapítja, hogy a változtatások útját azok a viták határozták meg, melyek a 18. század második felében a társadalom bajai felől lefolytak s a változtatás gondolatát mélyen beágyazták nemcsak a vezető rétegek, hanem a néptömegek tudatába is. Minden további nélkül elismeri, hogy az 1789 után bekövetkező eseményeket elsősorban gazdaság-politikai jellegű okok váltották ki, de ő nem ezeket az okokat kutatja: „Tanulmányom éppen azt kutatja, hogy milyen szerepet játszott az intelligencia a forradalom előkészítésében. Milyen eszméket vallottak a nagy

írók, milyeneket vallottak a másod és tizedrangú írók, mivel azok, akiket ma tizedrangúaknak tekintünk, kortársaik szemében akár elsőrangúak lehettek. Hogyan hatottak ezek az eszmék a közvéleményre, vagyis azokra a tömegekre, melyek nem kizárólag írókból, művészekből és gondolkodókból tevődnek össze? Hogyan és milyen mértékben terjedtek, ha a művelt rétegeket elhagyva, a polgár, a kispolgár, a nép egyszerű fiának gondolatvilágát kutatjuk, ha Párisból kiindulva a mind távolabbi vidéket vizsgáljuk? Egyszóval, a számtalan francia hogyan gondolkozott a mély reformok szükségessége felől s hogyan képzelte el megvalósításukat?"

Ezt a magában véve is érdekes kérdésfölvetést, melynek talán egyedüli hibája, hogy tulontul mentes minden általános eszmétől, eredeti munkamódszer, s főként lelkiismeretes munka kíséri, amit mi sem jellemezhet jobban, mint a jegyzetben idézett közel három-ezer kéziratos és nyomtatott forrásmunka. Mornet, a fenti idézet szellemében először az írók, tudósok, művészek ideológiáját kutatja, majd az általuk terjesztett eszmék kisugárzását vizsgálja a főváros, a közeli és a távoli vidék művelt és kevésbé művelt közönségének köreiből. Adatait a legkülönbözőbb megnyilvánulások pontos összegezéséből és értékeléséből szerzi. Nem elégszik meg a kiadott könyvek és füzetek elemzésével, hanem nagy súlyt fektet arra, hogy elterjedtségüket megállapítsa, olymódon, hogy akár az általuk elért kiadások számát keresi, akár pedig a magánkönyvtárakban elfoglalt helyüket kutatja. Ugyanilyen gondossággal tanulmányozza Mornet az ujságok szerepét: statisztikákat állít össze arról, hogyan változott az ujságok tartalma, milyen mértékben szorította ki a teológikus és formális vitákat a közönség érdeklődéséből a társadalom átalakításának a problematikája. Egy-egy társadalombíráló gondolat útját végigkísérjük Mornet kalauzálása mellett útjának és tévelygéseinek minden fordulóján a kéz alatt terjesztett kéziratos másolatoktól, melyekért nagy összegeket fizettek az érdeklődők, a későbbi idők szabadabb körülményei között sokszor százezres példányszámot elérő kiadásokig s esetleg az Alkotmányozó Gyűlés vagy a Konvent valamely határozatáig. A tudományos kutatás, az iskolai oktatás a vidéki akadémiák dokumentumai s a gondosan összeválogatott naplók és életrajzok tanúságai teszik élővé azt a képet, amit a 18. század szellemi áramlatairól Mornet könyvében kapunk. Ezzel szemben hiába is keresnők a tények és az események politikai értékelését. Kézenfekvő, hogy a fejekben végbemenő változások szoros összefüggésben vannak azokkal az ingerekkel, miket az üres gyomrok közvetítenek, nem kevésbé vitathatatlan az is, hogy a polgárság magasabb rétegeinek elégedetlenségét nem az éhség szította, hanem éppen az evésközben megjött étvágy. Mornet természetesen tudomást vesz minderről, de nem kapcsolja össze tanulmányát a két tényező: az anyagi érdek és az eszmei felfogás kölcsönhatásainak tanulmányozásával. Munkája, mint maga mondja, „minden vitát szolgál, tehát egyiknek sem áll szolgálatába”. Mi nem használjuk fel könyvét a nálunk különben sem korszerű ideológiai vi-

tára a francia forradalom értelmezése körül, viszont sietünk Mornet néhány igen érdekes megállapítását közvetíteni, annak a felfogásnak és képnek keretében, amit a 18. század francia társadalmáról az eredeti szövegek és okmányok fényében magunk számára kialakítani igyekszünk.

Mornet szándékosan fejezi be ott a munkáját, ahol az eszmék a cselekedetekbe csapnak át: a Bastille bevételének előestéjén, 1787-ben. A századelőtől a forradalomig három korszakot különböztet meg: 1715-1748, 1748-1770, 1770-1787 dátummal.

Az első, az összeesapás (1715-1748) kora. XIV. Lajos halálának évével kezdődik az a pezsgő irodalmi és társadalmi mozgalom, amely a francia forradalom szellemének születését jelzi. A napkirály halála után az abszolút monarchia Bossuet által kidolgozott eszménye érvényben marad ugyan, de nincsen az uralkodó személyére épített kultusznak méltó személyi képviselője. Maga a régens, Orleansi Fülöp, döntötte porba a királyi mindenhatóság agyaglábú szobrát, amikor szembeszállva XIV. Lajos utolsó akaratával a parlamenthez fellebbezett s annak ellenőrzése alá vetette magát. Az új eszmék, igen érdekesen, a teológiai világkép bírálataival jelentkeztek. Nem mintha ebben az időszakban bárki is nyíltan szembe mert volna szállni az uralkodó katolikus orthodoxia alapelveivel és dogmaival, melyek szerint a király, mint Isten földi helytartója, éppen isteni hatalmánál fogva teheti akaratát törvénnyé; a földi életnek pedig a lemondás jegyében kell lefolynia, hiszen nem egyéb, mint előjátéka a mennybeli boldogság örök színjátékának. Nem kutatjuk, hogy ez a doktrína mennyiben volt egyszerű eszköze a gazdaságilag és emberileg kihasznált néprétegek kordában tartásának, de jellemző, hogy a szabad szellem előfutárai éppen ezzel a felfogással szállnak szembe azokban az erkölcstani műveikben, melyek a földi boldogság követelését összeegyeztethetőnek állítják a morál parancsaival. Vegyük ehhez a tudományok, még pedig az exakt tudományok iránt való érdeklődés növekedését, Descartes, Spinoza s főképpen a velük eszméileg ellentétes, de racionalizmusa és szkepticizmusa által Voltaire közvetlen ősenek tekinthető *Pierre Bayle* műveinek divatját és alapos vitatását; emellett, egészen új jelenségként, a jogi és a politikai problémák betörését a közérdeklődésbe, ami főként a német természetjog két főképviseelőjének: *Grotius*nak és *Puffendorf*nak francia nyelvre való lefordításában nyilvánul meg: — ezzel összegeztük az új szellem első megnyilvánulásait. Az utópikus regények kezdődő divatja szintén a felvilágosodás korának hajnalát igéri. Ezek a regények, legalább egyelőre, nem tartalmaznak nyílt és tisztetlen célzásokat, amikkel olyan gyakran találkozunk később a hasonló művekben, de mégis a nyugtalanság jele, ha a közönség olyan nem létező földek iránt érdeklődik, melyek a jelenleginél szerencsésebb rendszerben érnek. Ebbe a korszakba esik *Montesquieu* nagy hírneve, kinek *Perzsa levelei* a Párisba vetődő perzsa utazók által mutatott görbe tükörben adják az otthoni állapotok gunyképét; ekkor kezdődik Voltaire koroná-

zatlan királysága az „irodalom köztársaságában“. Voltaire az itten tárgyalt évtizedek kezdetén még csak nemesi és félvilági körökben forgó szellemesen rimelő, jól felvágott nyelvű bourgeois-fiatalur, viszont 1748 körül már megjárta a Bastillet, hazatért az angliai száműzetésből, megírta a türelmesség époszát, a *Henriade*-t, elismert vezére a filozófusok szektájának.

La Bruyère inkább divatban van, mint valaha, s talán az ő hatása alatt jelennek meg sokszor igen váratlan helyeken, például Thémiseul de Saint-Hyacinthe *Titi herceg története* című gáláns és szabados regényének egy lapján a „majdnem meztelen, elkese-redett, kiszáradt és fekete“ parasztok rémképei. „Az államhatalom elleni harc“nak egyelőre egyetlen megnyilvánulási formája a tiltott művek kéziratban való terjesztése. A drákói büntetésekkel járó igen nagy kockázat sem tudja letörni az érdeklődést. Mornet *Meslier* plébános *Végrendeletét*, amely a társadalombíráló iratoknak egyik leghevesebbike, annak ellenére, hogy jóval a társadalmi harcok kiélesedése előtről datálódik, közel száz példányban találta meg. A párisi kávéházakban a divatos szindarab mellett mind többen beszélnek politikai és elméleti kérdésekről. Ez az az idő, amikor a vitatkozók, hogy a „Lieutenant général de la police“ körülöttük ólálkodó kémeket félrevezessék, az istenséget M. de l'Etrenek és a vallást Marionnak nevezték...

Azonban a viták és az iratok egyelőre szinte kizárólag a fővárosra korlátozódnak. Az iskolákba behatolnak az új eszmék, a meglehetősen szintelen lapokban is nyomot hagynak, de a vidék még nem tud róluk. „1747-ben a következőképpen foglalhatjuk össze a közszellemet: Ami a vallást illeti, a legtöbb számottevő író deista vagy ateista, azonban felfogásukat csak titkos írásaikban fejezik ki, nyomtatásban megjelenő műveikben pedig igen burkolt formában beszélnek. Maga a polgárság egészében véve még igen vallásos. Az új felfogások és nézetek mindenesetre teret nyernek: a szabadabb erkölcs, a boldogság joga, amit jótékony-sággal kell megvásárolni, a gondolatszabadság, a türelmesség, mindez általános követelése válik. A politikai kérdések felől folyó viták nem igen jutnak túl a szakemberek szűk körén, viszont azok aligha gondolnak másra, mint a monarchia átalakítására, lényegesebb változtatások nélkül. Az író alig, a közönség egyáltalán nem érdeklődik a politikai viták iránt.“

A küzdelem második szakaszában (1748-1770) a frontok már élesebbek, az erővonalak tisztán kivehetők s kialakul az a központ, amely maga köré tömörít minden elégedetlenkedő elemet, minden harcrakész író és ideológust. Két harc is folyik ebben az időben: a nyílt és a titkos. Nem szabad elfelednünk, hogy olyan korról van szó, amikor, legalább elvben, még érvényben vannak az abszolutizmus összes korlátozó intézkedései, amikor minden megjelenő művet ellenőriznek, az író és a kiadó kegyetlen bíraskodás, megbélyegzés, kiátkozás, halálos ítélet, gályarabság és könyvmáglya árnyékában ír, nyomtat és terjeszti a megjelent műveket. Az írók a mordanivalókat, mihelyt kényesebb természetű dolgok-

ról van szó, álnéven mondják el, titkos nyomdákra bizzák, külföldön nyomtatják s csempészuton juttatják Franciaországba. Az ilymódon keletkezett iratok hangja szabadabb, szenvedélyes, szélsőséges. Az írók nem tartják bűnnek megtagadni őket, esküdni, hogy nem tőlük származik az irat, melynek szerzőjét keresik a bennük vélik felismerni. Az irodalmi életnek ezt a hajtását nevezi Mornet a „rejtett harc“-nak.

A nyílt harc élén eleinte *Voltaire* áll. Saját neve alatt megjelenő írásaiban végtelenül mérsékelt. S ez nem egészen tettetés, hiszen, ha a fanatizmus ellen táplált égő gyűlöletétől eltekintünk, *Voltaire*t elsősorban tagadó szellemnek kell jellemeznünk. Szkeptikus, maga sem hisz semmilyen rendszerben, és éppen ezért szenvedélyesen tagadja bármilyen rendszernek azt a jogát, hogy magát a közvéleményre rákényszerítse, hogy ítélkezzék és vadul büntessen. *Voltaire* elsősorban a türelmességért küzd filozófiai műveiben, történelmi tanulmányaiban, a klasszikus szabályok vallásos tiszteletbentartásával felépített tragédiáiban, leveleiben, hatásuk szempontjából legfontosabb filozófikus regényeiben és elbeszéléseiben, ijedten letagadott titkos pamfletjeiben, Calas, Sirven és de la Barre érdekében vezetett kampányaiban. *Voltaire* mellett és körül a másod és tizedrangú írók serege él, akiknek művei már az érdekesség értékével sem bírnak, de közepszerűségük nem akadályozta meg őket abban, amint Mornet, kiadásaik számát kutatva, bebizonyítja, hogy komoly befolyást gyakoroljanak a közvélemény kialakulására.

A „filozófusok“ szektája — így nevezték a polgári felvilágosodás íróit — hamarosan új vezért kapott *Diderot* személyében, akinek hatalmas könyvkiadói vállalkozása, az *Encyclopédia* a föltörő polgárság páratlan szellemi és ideológiai erőfeszítése és monumentuma. Jellemző különben maga a „filozófus“ elnevezés. *Diderot* és köre a tudomány alapján áll. A fennálló rendet a haladás és a fejlődés nevében bírálja. A kor forrongó természettudományát műveli nagy érdeklődéssel. Optimista a filozófusok társasága, mert nagy feladatot lát maga előtt: a társadalmi életet a tudomány pontosságával és rendszerességével kell és lehet megreformálni. A túlhaladott formák kiküszöbölése megnyitja az emberiség előtt annak a magaslatnak az utjait, hol megvalósul mindaz, amit az ész elképzel és eltűnik minden ésszel ellentétes hiba és előítélet.

Az *Encyclopédia* első kötete 1751-ben jelent meg. 1772-ig, vagyis a mű befejezéséig ekörül a könyvsorozat körül zajlik a felvilágosodás csatája s a kész *Encyclopédia* 19 folio kötetével, három kötet metszetével, mely szemléltetően mutatja be a kor technikai színvonalát a művészetekben és a termelésben, nemcsak summája az emberi művelődés akkori állapotának, hanem emléke a gondolat szabad közléséért vívott harc szakaszainak és győzelmének. *Diderot* az *Encyclopédia* vajudásának husz éve alatt szinte teljesen feloldódott szervező és vezető munkájában. Munkatársakat szerzett, bátorította az elernyedőket, cikkeket írt, mások

munkáját javította, kéziratot és szedést korrigált, bírált, sürgett, rajzolójával együtt fáradhatatlanul járta a párisi műhelyeket és üzemeket. Emellett kitartóan hadakozott a cenzurával, tiltakozott a Parlament betiltó végzése, protestált a Sorbonne ítéletei ellen.

Az Encyclopédia privilégiummal indult s így eleinte nem küzdhetett nyílt sisakkal. Formálisan annyira „orthodox” igyekezett lenni, hogy theologiai cikkeit katolikus papokkal iratta. Ez azonban nem akadályozta meg a szerkesztőket abban, hogy elődjük, Pierre Bayle *Dictionnaire historique et critique* című kompilációjának mintájára, a dogmatikus felfogás ellen irányuló érveiket olyan formában csoportosítsák, hogy a nagyhangon hirdetett orthodox fölfogás huzza a rövidebbet a modern eszmékkel szemben. Az Encyclopédia különben sem a theologiai vitákkal, hanem elsősorban az exakt tudományok összegezésével és a modern világnézet tudományos megalapozásával szolgálta a haladás ügyét.

Az Encyclopédia sikere — több mint 40.000 eladott példány, számtalan plagizált kiadás, a mű hatalmas terjedelme és magas ára ellenére — a felvilágosodás küzdelmének befejezését jelenti. A régi rend formálisan érvényben marad, de az újítók eszméi diadalmasan uralják a terepet. A régi felfogás fellegetvái: a francia Akadémia és vidéki társai, az újságok és az iskolák, mind behódolnak a „filozófusok” győzedelmes csapatának. Míg néhány évvel ezelőtt Palissot támadásai, a jezsuita *Journal de Trévoux* kritikái a mű betiltásához vezettek, míg a Prades abbé Diderot által sugalmazott eretnek doktori értekezése miatt kitört botrány folytán visszavont privilégiumot sohasem sikerült visszaszerezni, addig 1770 után maga az Akadémia közösi ki vidéki tagját, Lefranc de Pompignan, aki támadást mer intézni az Encyclopédisták ellen.

Az új eszmék diadala folytán széles szakadék tárul a közvélemény és a törvény, tényleges helyzet és a legális szentesítése között. Maguk az Encyclopédisták többnyire azt hitték, hogy ezt a szakadékot még be lehet tömni az elavult és sokszor kihívóan maradi intézkedések és szokások eltakarításából származó törmelékekkel, de Diderotól balra kialakult az a csoport, amely *d'Holbach*, *Helvétius*, *Morellet* vezetése alatt a filozófikus radikálismust: a sokszor teljesen gépies anyagelvűséget a legmerészebb politikai eszmékkel kötötte össze.

Tehát 1748 és 1770 között a viták sokkal gyakoribbak, sokkal kevésbé elvontak, mint addig. A forradalmi szellem még mindig nem alakult ki. Az igazán radikális megnyilvánulások utópikus mezbe öltözve jelennek meg s nem igen értik meg őket. Elterjedtségük jelentéktelen, hatásuk alig érezhető. Ezzel szemben se szeri, se száma a konkrét reformjavaslatoknak. Az írók mindenáron változtatni akarnak: az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban, a népnevelésben. A hagyomány a támadások pergőtüzébe kerül.

A legtöbb bíráló már nem elégszik meg a toldozgatással, javít-

gatással: rombolni akar, hogy a felszabaduló helyen új épületet emelhessen, új alapokon, új építőanyagból. Különösen az elkerülhetetlenné vált pénzügyi reformokat vitatták nagy érdeklődéssel s alig akadt író, aki ne mutatott volna rá, hogy azok keresztülvitelét gátló akadályok: a nemesség előjogai és adómentessége, a céhek zárt keretei az uralkodó rendszer alappillérei. Vitásuk az egész rendszer kérdését vetette fel.

A filozófikus mozgalom félszázados küzdelme alatt alapos munkát végzett. A felvilágosodás eszméi a francia nép összes rétegeibe behatoltak. Az eszmék az írók és a gondolkodók szűk köréből kijutottak a polgárság legszélesebb réteieihez. A műveltségnek igen alacsony fokán álló parasztság és városi munkásság sem maradt egészen idegen az új eszmékkal szemben. Ezeknek a rétegeknek növekvő elégedetlensége, kezdődő aktivitása természetesen elsősorban anyagi természetű követeléseikből és bajaikból indul ki, de kétségtelen, hogy az Encyclopédisták társadalombírálgó gondolatai hozzájuk is eljutottak, ha határozatlan, talán elferdült formában. Ez annál is inkább megtörtént, mert éppen a filozófikus eszmeáramlatok hatása folytán a népművelés is az érdeklődés középpontjába került s mind lármásabban követelték az elemi oktatás általánosítását. Az írástudók száma nagymértékben növekedett a század második felében, amint azt érdekesen bizonyítja a házasságkötéseknél szokásos aláírások statisztikája. Az egyik kutató által feldolgozott 86.000 házasságnál a férfiak 88, a nőknek pedig 66 százaléka tudta aláírni nevét a házassági szerződésen. Olyan számok ezek, amiknél egyes modern államok analfabetáinak statisztikája sokkal kedvezőtlenebb.

1770 után egyre-másra jelentkeznek azok a művek, melyek már az egész államrend kérdését vetik fel. Ettől az időponttól kezdve kétségbevonhatatlan tanuságok bizonyítják a társadalmi és politikai nyugtalanság rohamos kiélesedését. Mindenki foglalkozik a politika és a reform kérdéseivel. Ebből az időből maradt fent annak az arisztokráciának oly gyakran idézett képe, mely szalonjaiban a forradalom megjósolásával szórakozik s mint a varázsló inasa felszabadítja azokat az erőket, miket pár év múlva már nem bír visszazorítani, melyek áldozatául esnek előjogai, birtokai s igen gyakran tagjainak élete is. Az arisztokraták mindebben, legalább egyelőre, csupán a szellem játékát látják. A polgárság komolyabb ügyének tekinti a változtatást, hiszen annak éppen az a hivatása, hogy az ő hatalmát szentesítse. A tömeg évszázadokon keresztül élt abban a hitben, hogy az állam ügyeibe csak maga az állam szólhat bele. Az abszolút államhatalom mindent megtett, hogy titokzatossággal vegye körül magát s keményen büntette a jogosulatlan érdeklődőt s beavatkozót. De a filozófusok letépték a titok pecsétjét s 1770 után már minden írni-olvasni tudó polgár behatolhatott a szentélybe. — „Egyelőre még nem igen gondoltak arra, hogy elkergessék onnan az isteneket és papjaikat, de mindenki jogot és hivatottságot érzett magában arra, hogy tanácsot adjon nekik. A tömeg még engedelmeskedett, de mind gyakrab-

ban gondolt arra, hogy engedelmességét feltételekhez is köthetné“.

Ezeket a feltételeket összegezték azután az *États généraux* összehívása alkalmával az egyes vidékek, városok és falvak *Panaszfüzetei*, vagyis a követeknek adott utasításai. Amikor kitűnt, hogy az elgyengült abszolutizmus mégsem volt hajlandó megfontolni a tanácsokat és teljesíteni a még igen szerény feltételeket, amikor a polgárság, a *tiers état* felismerte, hogy a régi rendszer képtelen komoly engedményeket tenni az új idők szellemének, a filozófusok legmerészebbjeihez fordult. A rendi gyűléseket az egységes Nemzetgyűléssé alakította át s valóra váltotta a filozófusok álmait. (Csehi Gyula)

R. B. BARDI: DER KAISER, DIE WEISEN UND DER TOD.

(Saturn Verlag. Wien, 1937.)

A cím misztikus, nyugtalanítóan hangzik s ellenállások leküzdése árán fogtam hozzá a könyv elolvasásához. Történelmi regény, ez volt a feltevés. Divatos műfaj, akárcsak az élet- és önéletrajz. Mintha valamennyinek közös gyökere volna: menekvés a jelenből, visszatekintés a múltba. Kétségtelen, a ma embere megrendült zavarral küzd napjaink káoszában. A megrendülés nemcsak társadalmi létformák alapjait érinti, de lehet egész emberi létünk, legegységesebb lelki, eszmei világunk gyökeréig. A *fin du siècle* hangulata e. uralkodik, múlt és jövő határán tántorog a világ. A tájékozódás, a tisztánlátás szüksége elementáris erejű, de a káosz, melyet visszatükröz az egyéni lélek, csak kevesekben formálódik kozmosszá. Az író visszafordul a múltba, ott keres példát, tanácsot, utmutatást. Az, amit a distancia pátozának neveznek, valójában annak elmenté; a kortárs számára sokkal inkább az aktuális jelen patetikus színezetű, s az időbeli távolság a múlttal szemben megfosztja azt egykori pátozatától.

Szembevetendő, ahogy legrangosabb regényíróink visszanyulnak a régmúltba, s letűnt korok értelmét elemelve, annak történéseiből szűrnek párlatot s hüvelyeznek ki szimbólumokat a ma számára. Thomas Mann regénytrilógiája a bibliából meríti anyagát, (a *Zauberberg* legmaibb kortávlata után, de akkor még 1923-at írtunk!) Feuchtwanger Titus Flavius történetét példázza (*Der jüdische Krieg*), Werfel Jeremiás próféátát revelálja (*Hörst die Stimme*), mások, Heinrich Mann, Kersten, hasonlóan a történelmi múltba nyulnak vissza.

A könyv, amiről említést teszünk, ismeretlen szerző, R. B. Bardi munkája. Nem regény, aminek első pillanatra hittük, hanem valami, meghatározhatatlan irodalmi műfaj; beszélgetések formájában egy letűnt kor szellemi, lelki arculatát tükrözi. A római-német császár, III. Frigyes udvarában játszódik le a „történés“, ami valójában elmélkedés, reflexió és elemzés. A császár szicíliai udvarában három világ képviselői találkoznak, a szellem tornáit kedvelő császár impulzivitása szólaltatja meg őket. Keresztény, zsidó és mohamedán beszélget egymással a lét és szellem problémáiról; a mainzi érsek a spanyol-mór rabbival, az arab orvos a bizanci görög követtel együtt lép fel a színen, s beszélgetéseikben és vitáikban világok szemlélete és értékelése titkózik össze. Lehetetlenség volna bármi konkrétumot visszajeleníteni a könyv 250 lapjából, elég annyi, hogy a gondolat és reflexió kedvelőinek megkülönböztetett szellemi örömet szerezhet e könyv. A lét és a szellem szinte valamennyi problémája, halál, szerelem, álm, örület,

kereszténység, zsidóság, stb. stb. más és más életszemléletek vetületeiben tárul fel előttünk, annyi szellemi finomsággal és elmélyüléssel, mely e könyvet a futó olvasmány szintjén messze felülhelyezi. Az író az emberi lélek szubtilis ismerője lehet, elmélkedő, analitikus fő, aki meglepő belső hasonlással vetíti elénk különböző életszemléletek szempontjainak színjátzásait. Aki akarja, napjaink izzó problémáira is találhat itt szimbólumokat.

A könyv „hősei” nem cselekvőek, történeteket, parabolákat mesélnek, vitatkoznak és elmélkednek. A könyv nyelvezete sajátos, archaikus veretű, helyenként epigrammatikus, máskor mint a nemes aszu. Külsőleg mi sem történik itt, minden a gondolat, az elemzés szféráiban zajlik le, nesztelenül, de annál gyöngédebb utórezgésekkel. A gondolat és elmélkedés barátainak nem mindennapi becsü lehet e könyv, amely napjaink sodró hajszája után legalább órákra megnyugtat és elpihentet.

(N. B.)

BELA SCHIFF: UNSER ALT-TEMESVAR. (Timisoara, 1937.)

Szerző, akinek Temesvár multjáról már számos tanulmánya jelent meg, most a török hódoltság alól való felszabadulás (1716) utáni évszázadokat eleveníti fel adataival, illusztrációival.

Az 1716-os várostrom, mely a törököknek a várból való kiűzésével végződött, — új korszakot nyit Temesvár történetében. A török hódoltság előtti időkben Károly Róbert király alatt Temesvár rövid ideig az ország székvárosa volt; a Hunyadiak idejében pedig reneszansz kultúrával telített magyar város. A hosszú török uralom alatt a magyarság lassan elszivárgott falai közül s amikor Savojai Jenő herceg bevonult a várba, a régi virágzó életnek már csak romjai fogadták. Az új osztrák uralom a városból és környékéből önálló bánsági, császári, katonai tartományt (Banater Landesadministration) létesített. A tartomány élén a helyőrség vezető tábornokaiból kikerülő katonai elnökök állottak s ezeket csak jóval később váltották fel az ugyancsak Bécsből kinevezett polgári személyek, akiket azonban továbbra is ellenőriztek a helyi katonai hatóságok. Ez a katonai rezsim építette fel — mintegy parancsszóra — a várost. A lakosságot — záros határidőn belül — a régi házak lebontására és újak építésére kötelezte. Természetesen az első új épület katonai volt, hisz' legelsősorban a katonaságot kellett elhelyezni. Ekkor épült fel az u. n. erdélyi kaszánya, török stílusban, cikk-cakkos formában. Mindezeket szerző a legapróbb részletekig menő gondossággal, mindenben hiteles (főként levéltári) adatokra támaszkodva mondja el és mutatja be a régi Temesvár életét, lakosságát, mely németekből, magyarokból, „ráccokból” (értve eza'att a görögkeleti szerbeket, románokat és görögöket) és zsidókból állott, melyek mind, külön-külön, önálló tanáccsal és városbírákkal rendelkeztek. A város lakosságának e sajátos autonómiája olyan következetes volt, hogy a zsidóknak például két városbírája is volt. Külön bírájuk volt a spanyol és külön a német (osztrák) zsidóknak. Ez az osztrák impériumra olyannyira jellemző tagozódás csak Temesvár szabad királyi várossá való nyilvánítása után szűnt meg, amikor feloszlatták az összes magisztrátusokat és egy városbíró került a város élére. Ez az a kor azután, amikor — a kor általános szelleméhez híven — az egy városban élő nemzetek a céhekben, lövészegyletben és a közös városi tanácsban egymásra találhatnak s kifejlődik az a lokálpatriotizmus, melynek minden vágya „Nagy Temesvár” felépítése. Az addig egymástól érzelmileg, fajilag mesterségesen elválasztott nemzetiségek a temesvári polgár gyűjtőnév alatt egymásbaolvadtak.

Az új Temesvár történetének legszomorubb esztendeje a most két-

százéve (1738-39) dühöngő fekete halál (pestis), mely a lakosság egyharmadát elpusztította.

Szerző figyelme szövegében mindenre kiterjed. Eredeti képekkel és dokumentumokkal felidézi az egykori vérbiróság működését, ahol spányol csizmával, hüvelyk szorítóval vallatják a vádlottakat, hogy a „törredelmes beismerés“ után tüzes harapófogókkal megkinozzák, majd kerékbe törjék őket. Adat, adat után, kép kép után mutatja be a várfalak lebontását, az új város építését s ezzel egyidejűleg a mai Temesváriassu kibontakozását. A széles átfogású történelmi munka a XVIII. század végéig kíséri az eseményeket. (Ifj. Kubán Endre)

MISCH OREND: SIEBENBÜRGER SACHSEN (E. A. Seeman, Leipzig, 1937)

A csinosan kiállított könyv tulajdonképpen második, változatlan kiadása az első alkalommal csupán Erdély számára megjelent szövegnek. Változást a kötetben csak az egyszerű, de jellegzetes arcokat, tájakat, szász interiőröket ábrázoló fotók jelentenek s az előszó, ami szerint szerző könyve eredeti szövegét hosszú külföldi tartózkodása után írta, amikor meggyőződött arról, hogy a szakadék a parasztság és a műveltek között Erdélyben is áthidalhatatlanná nőtt s a nép- és egyházvezetés elvesztette belső kapcsolatát a parasztsággal. Ezért tartja szükségesnek bemutatni a szász parasztság belső értékét, közösségi képzettségét, egész élete teljességét. Vállalta ezt a munkát már akkor, amikor „még nem volt tudatos előtte a közeledő megújulás“... Hogy a különben pontosan és simán fogalmazó szerző valójában mit ért „a közeledő megújulás“ alatt, a szászok megújulását-e avagy a nagynémetekét, az nem derül ki. Kétségtelenül: szerző mai Németországpartit, legfeljebb nem hangos ebben a törzsi tartozása szerint érthető magatartásában. Hisz, aki csak kevésbé ismeri a szászokat, a szász történelem, életalakulás, általában a Németországtól távol szakadt németiség külső-belső világát, meglepődne más magatartáson. Ezekben a népdarabokban — mint tudjuk — a vezetés, a belső tájékozódás és tájékoztatás nemcsak, hogy azoknak a rétegeknek a kezében van, melyeknek szinte klimatikus a vonzódásuk a mai Németország ideológiájához, hanem pl. a szászoknak a kolonizáció tényéből és szelleméből fakadt életkiépülése egyenesen ebbe az irányba mutat. Az a társadalomrendezési ideál, amit a mai hivatalos német társadalom-szervezők és ideológusok vallanak, itt hogy úgy mondjuk, hagyományosan adott. Adott a nemzeti, nemzeti tudat köré épült társadalmasodás, még ha fajilag a legkevésbé is egységesek. Ebből folyik hagyományos és közismert szervezethezük, ami lényegében az önvédelem formája. A szászok történelmük folyamán mindig a védekezésre készültek s mert a védekezésre készülés egyenlő a harcra való felkészüléssel, ezért szembevető a rokonsága ennek a társadalomtipusnak azzal az ujnémet társadalomformával, amely a mai németországi társadalomszervezők mindenekelőtti eszménye. Szerző különben seholsem mulasztja el kiemelni a szászok mindenkorai kapcsolatának szorosságát Németországgal. A nagy német nap mindig minden vonatkozásban átsugárzott a szászokon. A szász paraszt mindig az elsőnek tartotta magát Erdély népei között, mindig elzárkózott, az idegent legfeljebb a faluja végén engedte letelepedni, a zsidót pl. sohasem: a szászok mindig csak a maga világát élte. Az a gyökeres autarkia, amire minden számbajöhető irányban a mai Németország törekszik itt keresztül-kasul és végletesen adott. Különben a kép, amit a szászokról, akár erdélyi, akár távolabb élő ismer, lényegében M. O. könyve nyomán egy hajszállal sem módosul. A könyv rezüméje: hogy

a szász nép, a parasztság józan, meggondolt, elővigyázatos s még valóságában is inkább racionalisztikus, mint rajongó, mondhatni indifferens, bár a külszint őrzi, mindez — ismételjük — nem új. Így ismerjük — kívülről és messziről — a szászokat. Ismerjük szervezetségüket is. Értjük is ezt a szervezettséget. Viszont szerző vonzóan és érdekesen írja le népét, szokásait. Érdekesen, — de elvontan és általánosan, a régi folklóre hagyományai szerint, mely mindig állóképszerűen rajzolt és szerette a beállítást és a retust. Ezért hat legtöbb fejezete színnyomat-szerűen, különösen most, amikor megszoktuk már a modern szociográfiai ceruzarajzot. Az ilyen érzékenyen vezetett írón talán többet árult volna el a szászokból. Mindenestre kiexponálta volna a nyolcszáz éve polgárokból és parasztokból álló kolonizációs társadalom életfunkcióit s igen érdekes, sajátosan szász kérdésekre adott volna feleletet. Megírta volna pl., hogy miért nem képződött köztük nemesség, illetve, hogy akik nemessékké lettek közülük, hogyan veszítették el nemzetiségüket s asszimilálódtak az erdélyi magyar fő- és középnemességhez; vagy hogy hogy maradhatott mindig a nép vezetése végső soron az értelmiség kezében. Érdekelte volna pl. a szász falu esetében a birtokmegosztás; általában a szász életközösség mozgása. Ez a szemléletmód azonban idegen a lélektani látást kizárólagosan lényegesnek tekintő szerzőtől.

(Bolyai Zoltán)

JOHN KNITTEL: EL HAKIM. (Hungária kiadása. Budapest 1937.)

Műfajilag életrajzregény s így legszerencsésebb a szerző mondanivalói számára. Nem lehet vádiratnak tekinteni, bár az angol gyarmatpolitikát szennyesét teregeti, mert a szelíd mérséklet, mellyel ezt teszi, finoman tompít, anélkül, hogy megértéssé laposodnék. A brit koloniális élet nagy vámszedőiről és apró tetveiről ad hí képet, akik a bennszülöttek nagyságaival együtt önfeledten lubickolnak a bürokrácia és korrupció moslékjában a jól szervezett kitűnő rendőrség védelme alatt.

A hős, aki majd saját bőrén tapasztalja mindennek átkait, alacsony sorban, a televágóhid környékén, kialvó állati életek közelében érzi meg a lét igazi lényegét s első anatómiai leckéit is leölt állatok oszlásnak induló belső szervein szerzi meg. Ennek hatása alatt később férfivá éretten sem törekszik egyébre, mint hogy egész ember és egész orvos legyen. A hajót azonban, melyen Kairóba megy, hogy fiatal álmai beteljesülésekép az egyetemre beiratkozzék, a feltörő pestis miatt feltartóztatják. Önfeláldozó, áldozatos munka következik számára egy fanatizmusáért később életével fizető egyiptomi orvos oldalán, a szerencsétlen és tudatlan haldoklók körül. Gyógyszerek és majdnem minden külső segítség nélkül. Az emberi szenvedés tengere, a tébolyult tánc a meszesgödörök körül, határozott körvonalakkal rajzolják meg számára az utat, melyen haladnia kell. Kihalt falvak, oszlásnak induló tetemek között a szörnyű betegség testi élményével jut el végül Kairóba, ahol mint orvostanhallgató apró, veszendő uccagyerekek számára iskolát szervez, hogy hadat üzentessen velük az uccákat borító dögletes szennynek s hogy egyiptomi öntudatra nevelje őket. A börtön és belső harcok hosszú ideje következik ezután, ami feloldhatatlannak látszik Aziza, az alacsony sorból származó egyiptomi lány iránti szerelem üdítő fluidumában.

Nagy választék nem áll rendelkezésre, állami szolgálatba lép. Az egyiptomi kórházak állapotának leírása, ahogy az ápolók korbáccsal verik a betegeket, ahogy a legelemibb egészségügyi rendszabályokat is mellőzik ezek a düledező vályogviskók s ahogy végtelen sorban egyre tódulnak a kezelésre szoruló szerencsétlen páriák, legmegdöbbentőbb lapjai ennek a

könyvnek. S ahogy a kormány és főnöke, a főhatalom jólfizetett, alázatos cinkosa semmit sem tesznek, több mint egy szenvedő nép lebecsülése és megvetés, az az önmagáét betegesen féltő emberi aljasság infernalis mélységeit idézi. A harc pillanatig sem szünetel, hisz „Egyiptom számára nincs keservebb veszteség, mint egy forradalmár elvesztése”. Kérvényei és petíciózásai áradata, melyekben az állapotok javítását sürgeti, a dolgok természetes rendje szerint elhelyezéséhez vezet, de ez sem töri meg. Mély, egyensúlyozott emberi lélekkel gyógyít és vigasztal tovább, míg egy előkelő angol nő csodálatos meggyógyítása következtében végül Angliába kerül, ahonnan Azizával, táncosnővé lett egykori szerelmével együtt súlyos betegen tér vissza Egyiptomba.

A felfeléívelő axelmunthei karrier rajzát azonban hiába keresnénk a könyvben. Helyette a mohamedánok és koptok békés, testvéri életét s a misztikus egyiptomi lélek körvonalaát kapjuk, amint hiedelmeiben és babonáiban fuldoklik, vagy amint mértéken felüli hitében szinte magánlakásnak tekinti templomát. S a szerző ezzel feltétlenül elérte célját: meggyőzően hű képet adott egy alig ismert népről és becsületes szempontból ítélte el egy embertelen politikát. (Kovács Katona Jenő)

KAREL CSAPEK: EGY MINDENNAPI ÉLET. (Prager-Verlag, Bratislava, 1937.)

Ez a könyv, amelyről semmi konkrétet sem hallottam, legelőbb címeivel fogott meg. *Egy mindennapi élet...* mit mondhat erről az író? Különleges meglepetés volt számomra, a szó legnemesebb értelmében. Egy mindennapi életről ír nem mindennapi krónikát írója. Ahogy az író elmondja egy ember élménytörténetét a maga szigorú egyszerűségével és tárgyilagosságával, már ez önmagában is művészi teljesítmény. A történetet vallomásszerűen, életrajz formájában pereg le, s nyilván az író élménymultja csapódik ki benne. A történetét elbeszélni hosszadalmas volna s aligha lehetséges. Egy mindennapi élet hű krónikása az író, aki megmutatja, miként lehet egy alapjában egyhangú élettörténetet vonzóan, figyelemkeltően elbeszélni. De túl az olvasmány élvezetén, az író sokkal többet és lényegesebbet is közvetít. Amikor az elbeszélés véget ér, megszólal egy belső hang; a bírálat és elmélkedés az élettörténet mélyebb értelme és jelentése felett.

Csapek írói bravourja kellett hozzá, hogy a párbeszéd formájában lepergő analitikus elmélkedés, melyet az életrajz írója önmagával folytat, el ne laposodjék. Amit Csapek lélekelemző virtuóztatásban produkál, az a hivatásos pszichoanalitikusnak is becsületére válnék. Ugy látszik, hogy a pszichoanalízis látásmódja az író számára szükségérzet, kényszer; Csapek ezt felette meggyőzően példázza. Szenvedélyes raptussal, drámai sűrűsítéssel, szinte balladás ritmusban vetíti elénk egy mindennapi élet villódzó filmjét. Nem holmi merengés, töprengés önönéletünk felett, amire általában hajlunk, hanem könyörtelen tetemrehívás, leleplezés és leszámolás, de azontul, termékeny felismerés. Minden életnek, mégoly mindennapi életnek is, ezernyi titkos értelme s arculata van. Életünk látószólag egyetlen egység, de lelki rétegeink mélyén szövevényesen összetettek vagyunk, átláthatatlan lehetőségekkel. Mindnyájunkban ezernyi lehetőség lappang, hol egyik, hol másik tör fel érvényesülést keresve. Az ember élete egy csomó különböző lehetséges élet, amelyből csak egy vagy csak néhány valósul meg, míg a többi csak kuszán jut kifejezésre, egy-egy pillanatra vagy sohasem. „Valaki közülök mindig az élre tör, s kezében tábla van, melyre rá van írva, hogy „Én”. Mondjuk, hogy ez az Én csak amolyan segédeszköz, amolyan zászló, amelyet csak azért bontottak

ki, hogy annak a csapatnak legyen valami az élén, ami az egységet ábrázolja. Az állatnak talán nincs semmi énje, mert egyszerű és mert csak egyetlen lehetőségét éli; de minél bonyolultabbak vagyunk, annál inkább kell magunkban érvényesíteni ezt az Ént és annál magasabbra emelni: vigyázat, ez vagyok Én." Az író éppen ezt a tételt érzékeltető kísérteties meggyőző erővel, meglátva és megláttatva velünk, hogy minden egyéni életben mennyi lehetséges, rudimenter életforma lappang, s viaskodik egymással. Minden élet tényleges megvalósulásában végtelen változatu lehetne a külső körülmények, a környezeti tényezők adottságaihoz képest. És mert minden mindennapi élet ezernyi lehetőséget rejteget magában, s mert ember és ember között az életazonosságok — és lehetőségek láthatatlan hálózata szövődik; ezért vagyunk lelki, emberségi mivoltunk mélyén rokonok. Így kristályosodik ki a gomolyból valami ősi, eredendő embersolidaritás; a mindnyájunkban rejlő közös életlehetőségek szimfóniája. S mert így van, mert minden élet végtelen, lehetőségeiben és változataiban határtalan, ezért oly izgalmasan érdekes és rejtelmes a mégoly mindennapi élet.

Az író megjárta a pszichoanalízis iskoláját, de ezzel még keveset mondtunk. A művész teremtő készsége éppen ott nyilvánkozik meg, hogy a modern léleklátás érvényét az életábrázolás fölényes erejével, az átélés elemi közvetlenségével pecsételi meg. Csapek életrajzi vallomása a leghatásosabb s egyben a legművészebb tanuságtétel a pszichoanalízis emberlátó tanítása mellett; de a könyvet el kell olvasni, hogy élvezni és értékelni tudjuk emberátvilágító mélységét és finomságát.

(Neufeld Béla)

TAMAS MIHÁLY: SZIKLAN CSERJE. (Tátra-kiadás. Pozsony, 1937)

Ez a novellás kötet egy csehszlovákiai magyar író munkásságának keresztmetszetét mutatja. Tamás Mihály legjobb elbeszéléseiből, jellegzetes rajzaiból fűzte össze ezt az antológiát. Valljuk be tüstént: szerencsés kézzel. Olyannyira, hogy csak az író előnyös oldalait látjuk belőle. De amint végigolvassuk, rátalálunk az izeire, az egyfajta gyümölcs ízárnyalataira. Almák, ugy-e? Igen almák; az egyik pirosabb, mint a másik, ez itt hamvas, a szomszédját már megtörölték s csillog, mint a kofa kosarának tetején, kikészítve, szemrevaló csillámmal. Mind csupa alma; a föld, a mi földünk termése, melynek minden folyamatát átéltük, attól a pillanattól kezdve, ahogy virágba borul, egészen addig, amikor éretten-ernyedten reánk mosolyog a vastag szeptemberi esőcsöppek alól. Az almafa itt van a házunk előtt, évek mulnak el s nincs más élményünk a természetből, a fák világából, mint ez a régi, ismerős almafa, mely alatt már a nagyapánk is sóhajtozott este. S lenézzük ezt a szelid, egyszerű s izeiben is hűvös borral borzongató almafát, más és színesebb, messziről harsanó élet-kalandok ragadnak el, hogy aztán visszatérjünk ismét hozzá, mint egy bölcs mondással az élet egyszerű, kikerülhetetlen okos iramához.

Tamás Mihály novelláiból így kapjuk az élet, a mindennapi élet közvetlen s egyszerű alma-izeit. A rövid, nem is nagyon csattanókkal végződő, tömör realista elbeszélés, a pontos pasztellszerű rajz, kissé elmosódó háttérrel, de igen határozott vonásokkal az előtérben álló alakokról: ez a Tamás Mihály igazi műfaja. Ebben a keretben elmondja az író azt, ami a szívében fekszik, minden mesterkedés és cifraság nélkül. Sem az irrealitások mesevilágát nem találod itt, sem a leírások megejtő bőrségét, még a balladás hangulatok igézetes hegedűszava sem árad a Tamás-féle novellákból. Az élet, a mindennapi élet eseményei vonulnak el

csupán előttem. Képek, sőt fotográfiák ezek, finom igazi fényképek, melyek láttán azonban lassan mégis megfog valami hangulat s életed egy részlete, melyről így nem is tudtál, ennyire pontosan és kerekken, most kirajzolódik előttem. Az író csak egy mozzanatot rögzít le, egy mozzanatot, mely kézzelfogható dolgok között illant el velünk az ismert s mégis végtelen időben. Semmi érzelmesség, semmi elvontság nincs itt s mégis tiszta és rangos irodalom ez, messze túl a szórakoztatásnak sajtó útján elkövetett divatos laposságaitól. Tamás apró prózája a jelenben tartja az olvasót, a jelenben és azt mondhatnók: déli világításban. Ez a szabályosan lüktető nyugodt létforma azonban néha szigetekkel telik meg, melyeken forró, váratlan kitörések lepik el az olvasót. De ez is csak az élet közelségének igazolása. E novellák alakjai mind élnek, mind ismerőseink. Péterfy Jenővel mondhatjuk, hogy „az egyszerű élet szépségének élénk érzetével” hatnak reánk. A gyermekek, az író gyermekei, Mísu, a fiú s Juci, a leány, olyanok mintha bennük az ember létbeállítottsága nyilvánulna meg: korán kicsi korukban már, szinte ösztönösen és végtelen egyenes élelmességgel, az anyagi élet uralkodásának érzéseivel. Aztán ott van a falusi magyar élet, tempós magyar és ruszin parasztok mindennapja. Az író nem indokolja a cselekvésüket, csak elmondja, mit csinálnak, mint szólnak egymáshoz s a kép kerek és befejezett. De Tamás polgárjogot szerez a szlovenszkói magyar kisváros változott életének és alakjainak is. Nem sűriti a figurákat, nem festi a környezetet, csak kiemeli örök mozdulataival egyiküket-másikukat. Bő életérzéssel, az egészséges és épidegű ember mozdulataival csinálja ezt, a mozdulatokkal, melyek az élet mozdulatai s nem óhajtanak elkülönülve s elvágva tőle csak az alkotási gyakorlat mozdulataivá válni. Tamás Mihály a legegyszerűbb eszközökkel viszi az olvasót mondanivalója velejéhez, nem sejtet, hanem kifejti gondolatát, nem tűnődik s nem is firtat, de kimondja, mi történt.

Sajnáljuk ezért néha, mert úgy érezzük, sokszor adósunk marad. *Aratás* című rajza például az Alföldre aratni menő ruszinokról meg a ruszin leányokról, aki a szabály szerint esténként az intézővel hál (az öreg ruszin viszi hozzá, miután előbb felesége megfürdette), nem elégíti ki az olvasót. Várjuk a rajz emberibb s erkölcsi valóságyszerűségének drámai vonalait, lélektani sűritését, többet az anekdotánál, a sodrást, amit az író közben folyton éreztet, hogy most, most kezdi el. Nem, befejezi a vérbő szavak zajlását azzal, hogy Mihály, a leány-készítő béresgazda őt liter buzával többet kap kitűnő lányszerző érdemeiért az intézőtől. Igen, több igényességgel, mélyebb lélekrajzzal ebből a materiából az író nagyobb, jelentősebbet tudott volna csinálni.

Tamás Mihálynak nincsenek leírásai, csak egy-egy utaló jelzője van a tájról, meg az időről, amelyben az esemény lejátszódik, ép' annyit mond itt is, amennyi az olvasó számára elég, hogy bekapcsolódjon az író élményébe. De emellett persze epikai hitele csorbitatlan. Mint igazi, tősgyökeres realista, ismeri az arányt és a mértéket. Vannak elbeszélései, melyek arányosság és mértéktartás dolgában tökéletesek. (A *Gyermekek* című első ciklusban például) Ez a realizmus, anélkül, hogy határozott feladatot vállalna, a derűs, magabiztos egészségnek és munka örömeinek realizmusa. Egyenletes és higgadt formája mögött egyenletes és higgadt életszemlélet lappang, mely nem beszél, de minduntalan érezzük. Gondoljunk Gárdonyi és Tömörkény elbeszéléseire, Tömörkény rajzaira. Ugy tűnik fel, apró prózájában ezek voltak stilusképző hatással Tamás Mihályra. Igen, Tamás novellista gyakorlata nem merő átvétel, hanem egyéni kialakulás. Tamás a háború utáni tragikus realizmust képviseli

tulajdonképpen, ha alakító hajlamaival a háborúelőtti idillikus magyar realizmusban gyökerezik is. Mi ez a tragikus realizmus? A sujtott ember és a sujtott nép életérzése és életlátása, a régi törvényeitől eltérő naturalizmus újfajta magatartása. Nem fordul el attól, amit folyton maga előtt lát, reggeltől estig, egy életen át: a küzködő, sodródó, egymás közt és egymás ellen sersistergő keserves életet. Ez az élet maga diktálja a módszert, nem engedi, hogy az író fátyolt borítson rája, szivárványt festsen föléje. Éber és becsületes küldetésre izgat. Tamás Mihály hiteles novellái a kisebbségi magyar élet tiszta mozaik-darabjainak tűnnek fel előttünk. A valóságról szóló látomással arra figyelmeztetnek minket, hogy e magyarság-rész szerveiben erős, kemény és konok életerő bontakozik. (*Szalatnai Rezső*)

MOLNÁR ANTAL: KODÁLY ZOLTÁN. (Népszerű Zenefüzetek 4. szám.)

A vaskorban, amiben élünk, különösen fontos az állandó seregszemle, a nyilvántartása azoknak, akik megmaradtak az emberi szellem élcsapatában, akik nem törődve a sötéttel, abban a biztos tudatban folytatják munkájukat, hogy művük nem vész el, még egy apokalipszisben sem. A zenei jövő építőmesterei közül magyar részről Bartók mellett Kodály Zoltán tartható számon a leginkább, akit, ha ellene a magyar hivatalos körök hadba is szálltak a minden ujitónak kijáró meggondolásokkal még nem is olyan régen, ma a külföldön elért nagy sikerek hatása alatt még a hivatalosság is magasrendű nemzeti értéknek tekint s a maga céljainak megfelelően bőségesen ki is aknáz. Ennek ellenére Kodály Zoltánt és műveit a Nyugat lényegileg még ma is jobban ismeri, mint szűkebb hazája, Vajjon kielégítő-e ebből a szempontból Molnár Antal füzete? Teljesen semmiesetre. Molnár Antal évtizedek óta szorgalmasan kutatja és ismergeti — magyar vonatkozásban — a zenével, különösen a modern zenével kapcsolatos jelenségeket. S bár a forradalom után s annak első éveiben előtte is gyakran elhomályosult a tágabb láthatár, az utóbbi években szemlélete bővült s a szerkesztésében megjelenő Népszerű Zenefüzetek is egyetemesebb átfogásra készítetik. Spirituális szemléletét természetesen ma sem tagadja meg. Kodály művei pl. szerinte „gyakorlati szükség kényszere nélkül, magasabb metafizikai kényszerből” születtek. Az ilyen metafizikumra fellebbező értelmezések — jólehet idegenek a népi zenekincsben gyökerező Kodályhoz — sűrűn ismétlődnek a füzetben. Az is ellentétben áll Kodály muzsikájának szellemével, ahogyan egyes műveit a szavak és képek halmazával tulmagyarázza. Viszont emeljük ki a *Psalmus* költői elemzését. A tanulmány az előbbiektől eltekintve úgy zenei, mint művelődéstörténeti szempontból értékes. Kiadós életrajzi adalékai főleg azok számára hasznosak, akik különben a maguk szemével nem tudnának olvasni a zenei életutjából. Helyesnek tartjuk Kodály nevelőhatásának erőteljes kihangsúlyozását s a számos idézet közlését Kodály esztétikai tanulmányaiból. Általában: sok az általános érvényű megállapítás Molnár írásában s ezért egyenesen bántóan hat az a pár hely, ahol égi magasságokba távolítja el a földtől Kodályt, illetve a művészetét, ártalmára annak a jövőbe mutató célnak, melyben minden szépet és nagyot óhajtó emberi akarat találkozik. (—r —ő)

ÚJ ERDÉLYI ANTOLÓGIA címen megjelent a fiatal erdélyi magyar irónemzedék bemutatkozó kötete Abafáy Gusztáv, Jancsó Elemér és I. Szemlér Ferenc szerkesztésében.

B I R Á L A T O K

A R A G O N

Ha egyetlen szóval kellene jellemezni Aragon egyéni színét a mai francia irodalomban, azt írnam: a fiatalság. Aragon közelebb jár a negyvenhez, mint a harminchoz, művészete azonban csupa ujság és meglepetés, egyénisége csupa elevenység, hetykeség és érzékiség: maga a szikrázó alkotókedv. Írásai olyan benyomást keltenek, mint egy erejét pazarló, fiatal atléta valószínűtlen teljesítményei, aki tulszárnyalja az emberi test lehetőségeiről alkotott renyhe elképzeléseinket. Igen, Aragon tehetsége csupa erőmutogatás, mozgékonyág és támadókedv, mint maga az ifjuság. És ifjuságának titka: egész lényének kicsattanó, ellentállhatatlan költőisége. Mert Aragon elsősorban költő, költő és megint csak költő. Bár fölényes biztonsággal kezeli a legkülönbözőbb formákat, a multban is inkább a költői próza áradó szabadságában érte el tehetsége teljét. A szürréalista Aragon igazi műfaja a költői próza volt, az a költői próza, amelynek a francia irodalomban *Lautréamont* és *Rimbaud*, ez a két vadzsenni a barrikádharcosa. Ebben a költői prózában szabadon csapong az új szépségekre, az új kifejezésre éhes képzelet és rettentő látomásokat tereget ki az önmagából kikelt kamaszi lángelme. A költői kövezetfeltépők, lázadók, robbantók és félőrült feltalálók kedvence műfaja hites örökségként a szürréalistákra szállt. S ők (és különösen Aragon) átvették nemcsak a minden merészségre feljogosító formát, hanem az előharcosok kihívó gögjét, kiáltványyszerű hangját és az egyetemes lázadás szellemét. A háboru utáni Európában vagyunk, a szellemi élet hisztérikusan rendezetlen s a költői fiatalág keserű kiábrándultsággal, lázadó nyerseséggel és több kevesebb szerencsével igyekezik utat törni magának az irodalom háborus hegyomlásában. Aragon tehetsége csakhamar aranyra bukkan a költői sziklarobbantás vad kötörmelékei közt. Felszínre hozza tehetségének legerősebb oldalát: a köznapi csodák költesztét. A hétköznapiak, a megszokottak, a közönségesnek megéjtő csodaszerűségét kifogyhatatlan költői leleménnyel varázsolja érzékeinkbe. Ő a szürréalizmus realistája.

Egyébként ez a törekvés az avangardista mozgalmakban általános volt. Az avangard művészetek, különösen a festészet és a fényképezés, fáradhatatlan munkát fejtettek ki, hogy a köznapi tárgyak szemléletében eltompult érzékünket új látásra, új megismerésre ösztönözzék és kikényszerítsék a szépség korszerű reformját. Aragon a rászületett tehetség otthonosságával és egy költő-detektiv szemfülességével mozog ezen a területen. A *Paysan de Paris* egy párisi költőcsavargó felfedezéseinek naplója, a köznapi csodák cím- és lakjegyzéke. Minden szigorúan valóságos és hiteles

ebben a könyvben: Az egykori Passage de l'Opera, a bisztrók, találkaszállók, borbélyműhelyek, közfürdők, nyilvánosházak, cégtáblák, étlapok, hirdetések és ujságcikkek — s mégis az egész csodaszzerű és költői fényben csillog. Ez a különös városlakó paraszt a maga üde, kíváncsi érzékeivel és szízi-vad képzeletével sohasem sejtett csodákat művel. A tárgyak, amiket megérint kivirágzanak az ujja alatt; a világ, amit felfedez, a hasonlatok és metaforák színes könnyedségével pattan ki a szemünk előtt. Az élet maga is költészetté válik... *C'est à la poésie que tend l'homme*: Az ember a költészetre törekszik, — hirdeti a Paysan de Paris. Az ember a valóság legszemélyesebb átélésére, az élet legbensőbb megközelítésére vágyik. És ennek nincs más módja, mint a költői delirium. „A költészet helyett a paradicsomot választják“, — mondja a hívókról. — „Izlés dolga“. A csodálatos, az álom, a paradicsom, a költészet, — megannyi káprázata az élet teljességének. Ő a költészetet választja. A hétköznapi detektívje az élet teljessége után sóvárog. Mintha Rimbaud szivbehasító kiáltását hallanók: *La vraie vie est absente*: az igazi élet távol van...

A Paysan de Paris kulcsműve Aragon tehetségének. Szeszélyes leltára, boszorkányos monográfiája Párizs hétköznapi csodáinak s ugyanakkor a csillapíthatatlan életvágy költeménye, sovárgás a mélyebb valóság, az élet teljességének üdve után. Tehetségének elemei ebbe a műbe vannak bezárva, tömören, mint egy formulába.

*

Sokféleképpen magyarázták Aragon szakítását a szürréalizmussal. A szakítás elvi okait ő maga is feltárta. Ugy látta, hogy a szürréalisták lázadása hatástalan, módszerük alkalmatlan a társadalmi valóság megragadására, — ezért a szociális fegyelemhez, a realizmushoz pártolt. A társadalmi belátások hatásosabb cselekvésre sarkalták s a gondolat férfiassága új harcot parancsolt: megváltoztatni az emberek életét.

Bizonyos, hogy a társadalmi belátások jelentős szerepet játszottak átpártolásában, de aligha váltották ki alkotó izgalmát. Igen gyakori, hogy az elvi belátást nem követi semminő alkotó gerjedelem. Belátás és alkotókedv nem mindig képes összelepedni. Aragon viszont realista hitvallása óta kétségtelenül a nagy alkotás korszakába lépett. A belátás csodája? Nem. Inkább a tehetségé. Az új társadalmi belátásokkal egyidőben a tehetség kohója az epika súlyos ércét olvasztotta ki. A szürrealizmus az epikában tehetetlennek bizonyult. Aragon forrongó képességei viszont a regény széles öntőformáiba kíváncsoztak. A regény nagybárá mérnöki műfaj, az építés, a tudatosság, a megfigyelés műfaja. És Aragon felgyülemlett realista kedve úgy szabadult rá a regényre, mint a szenvedélyes vadász a szűz vadászterületre.

Aragonnak kedveztek a műfajok viszonyának termékeny eltolódásai is. A költészet tavaszi áradása kiöntött a próza területeire és új termékenységgel ajándékozta meg a szikkadt rögöket. „A

költői szürréalizmus beleömlik a prózába, — olvassuk Albert *Thibaudet* Irodalomtörténetében. — A próza és a költészet között mind bőségesebb az átszivárgás. A költészet főképp a regényt árasztja el. A francia próza sohasem volt oly költői, mint napjainkban. Aragon is átviszi a regénybe költői stílusának minden nyugtalanító szépségét.

A Párisi Paraszttól egyenes a vonal a *Bázeli harangok*-ig, az *Uri negyed*-ig. A tehetség és részben önéletrajz vonala. „Ez a könyv... — írja Aragon az Uri negyed utószavában — része egy hosszú tanuvallomásnak, amelyet életutamról teszek...” Az Uri negyed ifju hőse, Armand Barbentane vallási buzgalmának és kiábrándulásának, majd párizsi bolyongásainak bensőséges és együttérző előadása önéletrajzot sejtet. A Bázeli harangok bérautós *Ilíásának* mozgalmas jeleneteiben, Armand lázas éjszakai bolyongásaiban, a párisi éjszaka éles vagy hallucináló képeiben a Pay-san legjobb oldalainak ihletét érezzük.

Le Monde Réel: (a valódi világ) ezt a nehezen lefordítható, kissé elméleti címet viseli Aragon regénysorozata. Mint amolyan „work in progress”, szemünk előtt készülő mű, a *Monde Réel* sok tekintetben várakozásra kényszeríti a bírálót. Kompozíciója még áttekinthetetlen, szeszélyes, — minden betetőzésre vár. De epikai stílusa már kibontakozik. Képgazdag, színes érzéki stílus ez: csupa életkedv és változatosság a mű vérkeringése. Fejezetről fejezetre megújuló lendülete úgy hajtja maga előtt az epikai anyagot, mint a szél a kifeszített vitorlát.

A *Monde Réel* első két kötetéből a világháborúba rohanó francia társadalom zsibongó képei ömlenek elő. Külsőre még minden teljes fényben és pompában áll, de a nagyvállalkozók számításaiiban, a hadseregek készülődéseiben, a törvényhozás sietségében s a tömegek nyugtalanságában már az örvény közelségét érezzük. Az író kimeríthetetlen változatossággal eleveníti fel a háború előtti élet ismerős jeleneteit. Különösen a politikai és üzleti élet mozgalmas rajzában remekel. Az üzlet, az államokat és népeket behálózó üzlet s a világ sorsával játszó politika civilizált szörnyként lélegzik ebben a regényben. Az üzlet és a politika, az ujkor e nagyhatalmai irányítják itt az egyesek és a tömegek sorsát, akik győznek, vagy elbuknak, csálnak vagy megcsalatkoznak. „A politika a modern végzet” — mondotta Napoleon. Kevés modern írónál érezzük oly meggyőzően e kijelentést, mint Aragonnál.

Vajjon szörnyek, hősök vagy gépek-e azok, akik az üzlet és a politika hatalmait kormányozzák? Korántsem. Emberek azok, nagyon is emberek, csakis emberek. Itt van például Joseph Quesnel alakja az Uri negyedben. Ez a Quesnel nem pusztá megismerősítője valami erőnek vagy szenvedélynek, a tökének vagy a nyereszkeskedési váagnak, hanem eleven, teljes, irigylésre- és sajnálatra méltó ember. Miközben párizsi irodájából balkáni háborús üzleteit irányítja, megéli az öregedés, az öregedő férfi tragédiáját. Ez a Quesnel Baudelairet olvas, képeket gyűjt, zenéért rajong... s köz-

ben háborúkat szít. A társadalom fonáksága kiforgatja az embereket önmagukból és elidegeníti akaratukat. „Kétlelkű emberek vagyunk“, — fakad fel valakiből a fájdalmas vallomás. Az ember társadalmi elidegenedésének tragédiája szívszorító valóságában jelenik meg Aragon regényeiben.

A romladozó és lélekrontó világból kevesen menekülnek meg. Két ifju ember, a Baseli harangok Chatherineje s az Uri negyed Armandja mégis kiküzdí lelkü függetlenségét és megtalálta a helyét a tulsó oldalon, a készülő világ oldalán. Az író egyenesen a szakszervezeti ház küszöbére rakja le mindkettőjüket. Néha az az érzésünk, hogy sietteti hősei gondolatait és döntését. Ha vérmérséklete elragadja gyakran szónoki és elébe vág a cselekménynek. De ez a vérmérséklet pezsgéssel és lendülettel tölti meg a regény minden zugát és eláraszt egy szebb, szabadabb és teljesebb élet ragyogó vágyképeivel. (*Kuthy Sándor*)

A SZÜRREALIZMUS korántsem mult ki a kísérleti irodalmak eltűnésével. Csoportosulásai ma is adóttak minden európai irodalomban. S ahol csoportosulásaik hiányzanak — mint a magyar irodalomban — ott egyes íróknál érvényesül a költői vagy epikai technikában.

Mi a szürrealizmus? A válasz irodalmi elmélete és gyakorlata ismeretében fejthető fel.

A szürrealisták állítólagos irodalmi „forradalma“ valójában irracionalista propaganda, mely csupán freudista jellege által különbözik az irracionális többi válfajaitól. A szürrealizmus célja: a költészet és az emberiség számára meghódítani az öntudat mélységeit, amikhez hasonlítva az ész „szegényes“ és „sekély“. E mélységek vakító csillogása — szerintük — főként az álomban jelenik meg. „Az álmok átírása“, a gondolatoknak az intelligenciá ellenőrzése nélkül való kifejezése“, a „lelki autonomizmus“, az „intelligencia passzív élete“, — ezek azok a jel-szavak, melyekkel a szürrealizmus az „öntudat alsóbb rétegeinek“ az ész uralma ellen való „lázasát“ vezetik. A szürrealisták néha kihívóan a polgári intelligenciát emlegetik s radikalizmusuk olyan fékezhetetlen, hogy egy lendülettel átugorják a történelmi átmenet fázisát és egyenesen az osztály nélküli társadalomba készünek bevonulni. Mint orthodox vezérük, *André Berton* mondja: az ő feladatuk a tudatalatti lelanceit erőinek felszabadítása, mert enélkül a felszabadítás nélkül a harmónikus embernek, az osztály nélküli társadalom egyéniségének megszületése lehetetlen.

Esztelenség lenne tagadni az intuició szerepét a művészi alkotásban. Az „önmozgás“, a „spontán fejlődés“ formulái az alkotás helyes megértésének egyedüli helyes útjára utalnak. A költői alkotás elentétek dialektikus egysége. A szürrealizmus elmélete és gyakorlata viszont lerombolja ezt a dialektikus egységet, amikor az egyik pólus „lázasát“ ki-játsza a másik „megszüntetésére“. A forradalminál forradalmibb szürrealizmus áthelyezi a társadalmi elemeket a lelki kérdések területére és ezzel a meghamisítással torzképét adja azoknak.

A szürrealizmus visszavonul az „álom logikájába“, az alkotás folyamatában gépiesen felépő képzettársításokkal bibelődik és azt hiszi, hogy ezzel valami egészen új költői hangszert talált fel, amelyen nem csak gyakorolni, hanem mindjárt rögtönözni és művészkedni is kezd. Ugy

hányják ide-oda saját, egymásnak ellentmondó analógiái, mint a tengerre dobott fadarabot a hullámok. Válogatás nélkül szedi össze a képzet-társításokat s a képzettársítás gépezete kezeiugyében üres kultusszá válik. döntő fontosságra tesz szert s kifejezése, kiformalása a költészet egyetlen tárgya. Érthető, ha így az igazi szürrealista költészet képtelen az általánosításig felemelkedni. A környező világ összeomlik a költő képzet-társításaiban, szétmorzsolódik és elveszti testiségét. Már csak abban a mértékben létezik tovább, amennyire a költő szellemi tudomást vesz róla, különösen vonatkozik ez a legeredetibb szürrealista művekre és töredékekre.

A szürrealizmushoz hasonlítva a kubizmus még természetesebb és reálisnak látszik, mert a kubizmusban még teljesen nem fejeződik be az éttel való szakítás ama folyamata, mely annyira jellemzi a szürrealizmust. Még a dadaizmus egyes termékei is olyan természetesebbek és spontánok a szürrealizmushoz képest, mint az ajkak közé dugott két ujjal előidézt füty. Spontán mondtunk. De hisz a szürrealizmus is azt állítja magáról, hogy teljesen spontán!

A szürrealizmust nem lehet elválsztani irodalmi rokonságától. S ha keressük a rokonságot, meglepő összefüggésekre bukkanunk. Kiderül pl., hogy a szürrealizmus és Valéry között, kinek az élettől való jellegzetes elszakadását hívei a „költészet legmagasabb matematikájának“ nevezik, kapcsolat van. Hogyan? Mi köze lehet Valéry szigorú, kinosan klisszikus formájú, kimondottan intellektuális költészetének a szürrealizmushoz, melynek szándékos összevisszasága egyenesen antiintellektualizmusra támaszkodik? Mi lesz ilyen-formán a szürrealizmus *Joyce* elemező művészetével való rokonságából, holott *Joyce* pár év előtt szinte orthodox szürrealistának nevezte magát? Ennek a kérdésnek az eldöntésénél meg kell vizsgálni, hogy mennyiben való tények a szürrealista „álmok“ és hogy milyen kitartó munka árán keletkeznek a szürrealista költők rafinált, teljesen „spontán“ képzettársítás-kompozíciói. Ha megfigyeljük: a művészi alkotás folyamatában objektíve adott ellentétek kiküszöbölésére irányuló erőfeszítések mindig odavezetnek, hogy az ész — szinte földalatti munkájával — mégis csak kijátsza a költői aktivitás eredményeit, minek következtében azok termékei elvesztik értéküket, zürzavarosakká válnak és elhalványítják a valóságot. Már pedig ez a szürrealisták alkotó folyamata; s minél inkább ilyen „szürrealista“, annál inkább üresen jár a költészet „gondolattársító gépe“. A gözcsevar dühösen és eredmény nélkül forog a levegőben.

A szürrealisták folyton azt hangoztatják, hogy munkáik jelentősége kísérleti és tudományos jellege hódító, érvénye százados. Minden törekvésük: a költészet határainak a kiszélesítése. „Agylágyulást, üldözési mániát, paralizist és az örület különböző formáit szimulálják.“ (Breton, P. Eluard.) Vajjon elképzelhető, hogy ez a felfogás hasznos az emberiség egészséges és életképes része, vagy — ahogy a szürrealisták remélik — a jövő társadalma számára?

De nézzük hová jutottak ezek az emberek, akik olyan sokat ígértek! Tíz, tizenöt évvel ezelőtt még azt lehetett remélni, hogy társadalmi borulátásuk és polgárelles gondolkodásuk (a szó általános értelmében) elfejlődhet a valóságot megváltoztatni akaró álláspontig. Azóta társadalmi pesszimizmusuk valóban növekedett, de ma is éppen olyan minőségű, mint eredetileg. P. Eluard utolsó és annyira kifinomodott versei az elszigeteltség jeges érzését árasztják. „Az ember egyetlen képe a sir...“ Ime, ide szélesítették ki a szürrealisták a költészet határait.

L. Moussinac a *La tete premiére* című könyvében megrajzolta a nyu-

gati modern kispolgár-értelmiségi típusát, amely visszariad a valóságtól és megszökik a cselekvés elől. A szürrealisták megfutamodása összehasonlíthatatlanul általánosabb, agyetemesebb és regrediálóbb. Ők nemcsak a cselekvés elől futamodnak meg, hanem „lázasadásuk“ minden demagógikus hangoztatása ellenére a valóság elől is. Így „oldják“ meg a valóság hibáit. Ugy látszik erre és nem laboratóriumi kísérletek céljából van szükségük a tudatalatti épületére, melynek felsötét szobákból álló labirintusát faragványok helyett lázálmok diszítik. Az a finom, mérges virág, amely a szürrealizmus talaján szökött fel, büszkén áll minden regrediáló irracionizmus és spiritualizmus mellé és a maga módján igyekszik minden „egyéniiséget“, értsd a valóság által megzavart kispolgárt „saját belső világának“ elszigeteltségébe zárni s így módon a kor vak eszközévé tenni. (Szeremley László)

A SZATIRA-ÍRÓ REMENYIK. Nehéz dolog szatirát nem írni — énekelte a római költő olyan korban, mely hosszú polgárháború után viszonylagos békességet hozott az embereknek. A békével, az élet csendes örömével eltelt poéta kicsiny birtoka nyugalmaiból s a fa'ernumi bor tüzétől jókedvre hangolva nem állta meg, hogy ne írjon szatirát és kibuggyanó elégedettségében nemcsak könnyű volt ez neki, de megkönnyebbülés is. Ki tiltja meg, hogy nevetve mondja meg az igazat? — kérdezte Horatius s humorosan emondott igazságainak nyomában még kétezer év távlatában is tovább cseng a jókedv kacagása. A beteljesedett kor szatirikusa más hangon ír, mint a válságos kor szatirairója. Annak a szatirája gondtalan mevetésbe, emezé inkább elégiába árnyal.

A magyar idők válsága Remenyik Zsigmondban termelte ki a maga klasszikus szatirairóját. Az író lelkének sajátos reflexe ez, mely a dolgok visszás vonásait választja ki, a nagy szerkezeti zavarokat, a nagyellenmondásokat s ezek tükrén át mutatja meg a zuhanó embernek: ez vagy te és ezek a te intézményeid. A *Bolhacirkusz*, *Mesa habbal* elinduló állomásai ennek a sajátos szatirának, melynek kacagó csengése mögött könnyek csilognak és még valami — ami egészen a Remenyik szatirájának sajátja: valami apokaliptikus félelem, mely elűzhetetlenül ott lappang az író lelkében és amely ellenállhatatlan áramlással hatja át az olvasót, aki nem tud az író lelke magatartásának szuggéráló hatásától menekülni. A *Bolhacirkusz*, a *Büntudaton* át a *Téli gondokig* világosan jelzik a Remenyik-szatira lényegét. A kacagáson, lelkiismereten át a könnyekig és a lelket befogadó páni félelemig. Remenyik szatirikus rajzában gyakran süvit a szél és összezavarja, orkánszerűen söpri maga előtt a dolgokat, embereket, ennek a világnak rendetlen rendjét s ebben az orkánszerű szélben, a kétségbeesésében kacagó, a kétségbeesésében siró s a félelemtől vacogó ember fájdó lelkiismerete szólal meg s végezetül egy eluralkodó világfájdalom, mely elől alig van menekvés máshová, mint lappangó lelkiismeretünkhöz. Ehhez akar és tud hozzáférni Remenyik Zsigmond a maga sajátos megnyilatkozásával, mely mint a szél és a tűz hatja át, aki vonzó tűzébe kerül. A *Bolhacirkusztól* a *Téli gondokig* nagy az út, az elmélyülés útja — a keserű kacagás itt elcsendesül és egy-egy szelíd mosolyba árnyal, mely azonban az apokaliptikus humana mai sodródásában éppen úgy jelzi a nagy mementót: ismerjük meg a magunk igazi lényegét, igazi állapotát, mert különben pusztulás következik. S tényleg így van: csak hajsza! választ el a szakadék szélétől s éppen ez a félelmetes, lélegzetfojtó, ettől akar visszatartani, felfelé emelni, megtisztítani. Ennek az apokaliptikus félelemnek a jegyében csináljuk meg a számadást mindarról, ami valaha fontos volt: haza, művészet, szabadság. „Egy szép napon

csak arra ébredünk, hogy már leesett a hó, hogy vastag jég borítja a vizeket. Emberek és állatok beláthatatlan tömege máris dermedt tagokkal huzódik az ólak és kalyibák rozszant fedele alá, sötét az ég, sötét a föld s vinnyogva viaskodik a lelkiismeret. S a viaskodó lelkiismeret fénye világít rá könyörtelenül a dolgokra, arra az elemi csapásra, hogy az emberek a hazában kihasználják egymást, hogy növény, barom, nép, társadalom, minden pusztul. Ennek a fénye világít be a páni félelembe, mely urrá lett a lelkeken s mely az örültséggel határos. Ez a félelem tart most sokunkat, talán egész Európát kényszeredett és beteges idegállapotban, idült nyomorúságban és krónikus letargiában. Sokan nem sok értelmét látják a készülő vhar előtt, hogy bármit is cselekedjenek, mé a érdeklenséggel szemlélik az elhatalmasodó gyomok alatt pusztuló kertecskéjüket. Anglia fegyverkezik, Oroszország fegyverkezik, Japán, Németország fegyverkezik. Amerika is, azt hiszem végig sorolhatnám az összes indiai hercegségeket, európai államokat, ázsiai és ausztráliai szigeteket, melyeknek népei lemondva betevő falatukról mintha csak megőrültek volna egy rémitő szem szuggesztiója alatt a pusztítás kellékeibe ölik minden munkájukat és minden értéküket. "Az író dilemma elé kerül: nem hisz a háborúban, de mind kevésbé hisz a sorvasztó békében, az írónak állást kell foglalni, irányítani kell és itt egy keserű tréfa következik: új ranglétrát kell felállítani, melyben a katonaság a tábornoksággal kezdődik, a papi pálya a püspökséggel, stb. de mindnyájan értjük, miről van szó: fiatalos szeltemben kell újjáteremteni a világot. Derűs képet ad a gyorsfénykép is: tavaszi háttérrel maradandó emlékek készül, mint ahogy marandó emlék a Téli gondok is, olyan ember írása, aki egy nagyon zavaros időben is megtudta menteni tiszta látását és bátran, töretlenül férfiasan tud és mer a jobb, józanabb jövő felé mutatni. Ez a bátor optimizmus a Remenyik-féle szatira végső értelme. (Kemény Gábor)

NAGY LAJOS ÚJ KÖNYVE. Ha N. L. könyvében (*A falu álarcá*, Nyugat) tudatosan csak a szociográfiai irodalom egyik kétségtelenül fontos kérdését óhajtaná megvilágítani s nyíltan vagy burkoltan nem mondana egyben ítéletet mindarról, amit Magyarországon a parasztság életéről eddig összeirtak, egy-két szempontjától eltekintve kitűnően töltené be a magyar népkutató irodalom hiányait. Még kifejezett koordinációra sem lenne szükség, mert jóllehet könyve csak néhánynapos felfedezőútjának benyomásait öleli fel, minden sorából érezzük, hogy kitűnően ismeri a falut s nagyszerű előadásban mindvégig érdeklődéssel monlja el figyelemreméltó meglátásait a falusi emberekről. Mindaz pedig, amit róluk elmond, elválaszthatatlanul és letagadhatatlanul hozzájuk tartozik, rágódnak rajta, talán szenvednek is miatta — csak éppenhogy nem lényeges. S ha elolvasás után feloldatlanul maradt hiányérzetünk szinte szorít, hogy valamikép' többre értékeljük a tényeket, melyek fölött elsiklott fürge tekintete, vagy a szempontokat, melyeket elutasít, bár nem szándékunk, félig-meddig már ítéletet is mondtunk könyvről.

„A hivatásos sötétenlátók — írja félreérthetetlenül könyve elején — programokat szerkesztettek meg, a programjuk megvalósításáig lehetőleg mindenütt csak nyomor és pusztulás észlelhető — mást észlelni nem is szabad...”

Ilyen expozíció után hasztalanul próbálnánk önmagunk előtt menteni a szerzőt, hogy csak azt akarta leírni, amit látott s nem azt, ami van — kényszerítőleg vádaskodnunk kell, hogy csak azt akarta látni, amit leírt. Mert a legalább „tizegynéhány holdas“ gazdák, akiknél megszállt, akikkel beszélt, valóban nem szolgálhattak elég alapot „sötétenlátásra“ s

férfiui vagy asszonyi lázadozásaikkal csak felszínes lélekkutatásra adtak módot a szerzőnek. Társadalmi és nemi életük, szokásaik, étkezésük mennyi érdekes és jellemző formája felsorakozik az olvasó előtt, mint magában levő, semmi mástól nem függő valóság, hogy szinte költészetnek tűnik. A veszély azonban ott van, hogy a hibátlan, gördülékeny előadás lényegessé játsza át szinte észrevétlenül, ami melékes s elhallgatásával nemlétezővé teszi azt, aminek kiméletlen feltárása miatt közitéletek hangzottak el. Bonyolult kérdéseket, mint a szektázást szigorúan és kifejezetten „lélektani“ okokra vezetni vissza bizonyára nem érdektelen, de a magyar falu jelenlegi állapotában szükségszerűen elégtelen.

Vivódásaikban való egyedülállásuk ma az író részéről feltétlenül többet követel analízisnél és leírásnál, sőt együttérzésnél is. A falunak szolgálatra van szüksége. Hogy falun mindenki egyedül van és kollektív összeállást utak megjavítása helyett csak hirhedt bicskázók ellen lehet tapasztalni, azt ma nem elég megállapítani, azon változtatni kell. Veresné, a lelkibeteg gazdáné, aminthogy N. L. könyvében elvétve is alig találkoznak egészséges falusiakkal — csak azt mondja: „Mi a fenét érne nekem akár husz hold föld is, ha mindenkinek lenne husz holdja.“ (Bár az sosem mérvadó, hogy a betegnek mi a véleménye az orvosságról.) N. L. könyvének kicsengése azonban, ahogy a panszexuális elkenésből kivehető, inkább az, hogy mit érne mindenkinek husz hold, hiszen megmaradnának komplexusaik és szorongásos álmaik? (Kovács Katona Jenő)

SZLOVENSZKÓI NOVELLAK. Régvolt szűk szlovenszkói portákon a novella értelmét, a felfedező örömeivel valamikor Tamás Mihályban köszöntöttem. Új novellái már kiadói reklámmal kelletik magukat: „Szlovenszkó provinciális kereteiből Mécs László mellett Tamás Mihály neve nőtt bele legelsőnek és legodatartozóbban az egyetemes magyar irodalomba“. Az egyetemes magyar irodalom ez esetben Budapestet jelent. Mire való ez a Pestre hivatkozás? Ez az értékelő kizárólagosság ma még legtöbbször politikai megbízhatóság kérdése és az író személyes összeköttetései eredménye — gondoljunk a pesti könyvnapok szégyenletes szlovenszkói sátraira! Az író értékét nem Budapest határozza meg, de egyedül műve, mely ha igaz, elsősorban a mi perifériás hiteinket igazolja. Amíg Pestre hivatkozunk: hiuságot legyezve alacsonyrendűségi tudatot igazolunk. Példák után pedig ne fussunk: Mécs esete beszédes mementó, ráhivatkozni és az ő módján belenőni az „egyetemességbe“: tjesztő gondolat, szindús, langymeleg tetszhalál. Szirup, mely az első józan gondolatra és kutató tekintetre szürke lávává merevedik. A mai élet erejét, igazát a szürkeség jelenti, szürkeség, mely élő színeket és hangokat rejt magába, mely nem merevedik, mert indítéka nem külsőleg és kicsengése nem elfordulás és menekülés. Aki a szürke valóságot elmácsolja rikitó színekkel és csengő-bongó hangrimekkel, az önmagát nyugtatja, önmagát csalja. Tamás Mihály mindig valóságot nézett, de az erotikai fülledtség piros színe vérbő lüktetéssel pulzált át mindent, szürkeségre itt alig volt szemünk, érzékünk. Mostani könyvét átolvassva, első megállapításunk így hangzik: a Tamás-novella megszürkült. De ez a megállapítás ez esetben nem gáncs, de — értékmegállapítás. Tamás közelebb került az élethez, magához ölelte a szürkeséget: az élet kis senki-semmi valóságait. Magához ölelte, de még nem magába! Még nem a szürkeség szól belőle, még nem vállalta teljességben: *változtató értelemmel*. Tamás Mihály pillanatfelvételeket ad és megrendülten hozzá szól a dolgokhoz. A pillanatfelvétel tökéletessége az író mesterségbeli tudását dicséri, a szemérmes hozzászólás az emberség hang jelenlétét bizonyítja.

nyitja. De ez még nem elég. A szürkeség, a senkik és semmik valósága: a legmélyebb mélység. Tamás Mihály virtuóz könnyedséggel szántja fel a felszínt, mint a fecske, mely a tó felületén szárnyalva kap bele a víztükörbe, a mozdulatlanságba: a megismerésre, felüdülésre ennyi is elég. Egy más hasonlattal élve: ha sima lapos követ hajítunk el közvetlen a tó felszínére fölött, az ötször-hatszor fricskázza fel a víztükröt. Minden ilyen röpke csók megmozdítja a felületet, körök hullámzanak és pillanatra úgy tetszik, hogy ezek a körök végeláthatatlanul egymásbafolytatódnak, de a tó tükre a nagy körözés után újra mozdulatlan. Valami történt a felületen, de a tó mélye mozdithatatlan. Tamás Mihály az eldobott kő végtelen könnyedségével szántja fel a mélység felületét, a kő öt állomást érint — Gyermek, Föld, Munka, Szerelem, Halál — cikluscímekkel sejteti az egységet, a mélységet, az írásokban felvillanón ott a mélység vetülete, de a mélyreható, mélyretörő nehezék még nincs meg bennük. Ez a módszer maradéktalanul alkot ott, ahol ez a lényeg: a gyereknevelésnél. Itt a mélység és felület egybeesik, mert a pillanatfelvétel ezen a síkon azonos a gyerekklélek öntudatlan mélységvetületével. A gyerekklélek ösztönös emberségének ősgyökereit csak adekvátan felvillanó könnyedséggel lehet rögzíteni. Az élet többi síkján már a tudatos emberség a döntő, a munka síkján a szociális tudatosság. Tamás Mihály szocializmusa: egy-egy megértő, megbocsátó simogatás, kisemberek életének, gikszerének mellreölelése, a beregszászi emberpiac könnyes mosolyú képe. Szürkeségbe jólélekkel, jószívvel belopott színfoltok, melyek azonban a szürkeség nyomasztó valóságát nem oldhatják fel. A nehezék — a szürkeség mély vállalása — még nincs meg az íróban. Az író pedig csak ezzel a tudatosan szolidáris nehezékekkel lehet könnyítő, tudatosító és változtató motor, szürkeség hihetetlen csodája, mely az író rögzítésében fénylően világít és harsogva beszél. A szürkeség erejével és mélységével Tamás Mihály adósunk maradt. De a *Sziklán cserje* már adósságtörlesztés és így elkötelezettség az ígért teljes beváltására.

(Fábry Zoltán)

TIBOLD MARTON életregény, vagy még inkább sorsregény. A békevilág nemzetiségi Bácskájában kezdődik és a háború utáni Erdély kisebbségi társadalmában végződik. Egy magyar értelmiséggé vedlő sváb falusi ivadék elmélyülő idilljei, lelki vergődései, a háttérben a Dunavölgye, hol egymásba fonódó, hol egymásnak ugró kis népeinek hullámzó sorával. A történelmi események gyűrűje mind közelebb ér s a végén hősiünk lelki válsága új népe távolságában téresül ki és oldódik fel.

Tibold Márton bizonyára nem önéletrajz a műfaj hűségre törekvésével az események láncolatában és a keretek felvázolásában. *Molter Károly*, a szerző mégis saját képét körvonalozza benne, akkor is, amikor a mából az emberiség és a dunavölgyi sorsközösség eszméjét vetíti vissza hőse ifjukurába. Ezt az ifjukort szűkös egyéni problémái gyötrik, de a körötte folyó történelem elől mégsem térhet ki. Az élet rázkódtatásai más érzékeny individuumot zártabbá tesznek, vagy odáig sodornak, hogy önmagába omlik. Tibold Márton azonban mikor a körötte kavarogó társadalom szövedékébe ütközik, egyre éberebb lesz. Horizont nyílik előtte, népi tragédiák horizontja és amikor valóban társadalmi lényvé válik, önmagának a legmélyére jut. Ugy érezzük, itt a regény sulya, s a hős magyarrá válása is a kisebbségi sorsban lesz teljes, a sorsvállalásban a szorongatott tömegekkel, amikor összesimul népe fájdalmával a benne sajgó egyéni seb.

Az a csónyabbrendűség érzése, amit osztálybeli és nemzetiségi

rangfokozat keltett a feltörekvő ifjuban, a férfiben pedig hadakozó kedvet váltott ki, meg kesernyős életbölcsestést rejtő humort, most mindinkább átadja a helyét valami növekvő biztonságérzetnek a kisebbségi társadalmat lefelé nivelláló, akarva-nemakarva demokratizáló sors előtt. Az Ilyés Gyula zseniális nagyanyjára emlékeztető sváb falusi asszony fia nem akkor bizonyult időtállóknak, amikor a hivatalos magyarság lelkésült fiává avatják, hanem amikor férfikora összhangba került a feltörekvő vágyától még meg nem zavart kisebbségi gyermekkorával. A székeszsiz és a szatira után az életben való hit és melegség fakad fel az író élete delén, ami felszabadultságának talán a legbiztosabb jele. Tibold Márton életregény, de nem memoár, nem megrögzítése a letűnt pályának, inkább számadás egy új lendületre s a befejezett ember immár harmonikusan épülő művének érzetét kelti. Nem világirodalmi távlatu fellobbanás ez, mint a Fekete Kolostor volt, de egyenletes, biztos alkotó periódust ígér. Amíg Molter előbbi műveiben gyakori volt érett művészi részek váltakozása könnyed, szeszélyes formai sikerekkel, itt a mű (és az író) belső összhangját érezzük. Ami sietség és űr akad az (egyébként súlyosabb) második kötetben, az inkább annak a vívódásnak eredménye lehet, hogy mit és mennyit tárjon fel a mából.

A történelmi eseményekkel együtt válik a regény is mind dusabbá, de komorabbá is, bár seholsem mosolytalan. Riadtság érzik a műben, de ez már nem életgyávaság, hanem a gondolkodó agy, a látó szem szorongása a társadalmi katasztrófák előtt. A kisebbségi öntudat elszánt-sággá nő itt s a közösség-vállalás lendít tovább az utján embert és népet. (Bányai László)

E GY SZNOB KÖNYV MARGÓJÁRA.* A „Biographie romancée“ a kor sznobizmusának egyik legélénkebb bizonyítéka. A nobilis utáni nyárs-polgári vágyban egymásra talál író és olvasó. A sznob ösztön kéjesen fülel a születés és a szellem arisztokratikus neveire, s örül, ha vágyálmaiban odafenhethi magát. Az író, aki a sznob muzsával váltott jegyet, olyan hozományt kap vele, hogy egész írói pályafutása alatt nem lesz komolyabb gondja. A sznob ihlet könnyedén vezeti a tollát és a sznob olvasó falja írásait. Mily elmezsongító feladat Mária Teréziáról írni, Josephusról és Josepháról, Lerchenfeld grófnőről, Castelnau Florenceről, Mozartól és Bessenyeiről! Minden név és minden szereplő már magában nyenc falat, örül a szakács, akinek kevés a dolga vele és örül a vendég, akit ilyen Trimalchio-i lakomára invitálnak.

A regényes életrajz s általában a történelmi regény kényelmes műfaj. Az író készen kapja szereplőit és helyzetét, a történelmi valóságnak azzal a hitelesítő bélyegével, ami a kevesebb műérzékkel rendelkező írókat gyakran felmenti az alakítás és a szerkesztés terhe alól. A regényes életrajzoknak általában ez a botrányköve, s e bűnben Raffy Ádám könyveit is el kell marasztalnunk. Helyzetét még az is súlyosbítja, hogy ő művelődéstörténeti figurák életét találja fel regényes eszközökkel. Intellektuális hősoket gondolataikkal lehet igazán jellemezni, sajnos Raffy könyveiben eszmék és elméletek csak szervezetlenül odaragasztott címkék, melyek sehol sem gyökereznek a figurák egyéniségében, következésképpen nem is jellemezhetik azokat. Minden figura eldarál egy álláspontot, nem a sajátját, ill. nem úgy a sajátját, ahogy az egyéni lélektanából kidom-borítható lenne, hanem azt az álláspontot, amiben a történelem, vagy az

*Raffy Ádám: A lélekklató. (Rózsavölgyi. Budapest, 1937.)

író szeszélye elmarasztalta. Mondanunk sem kell, hogy ez a sok vita, eszme és észlelet szervetlenül és gyökértelenül leng ide-oda a figurákon meg a krónika regényes fonalán, s úgy fest, mintha az író intellektuális nagymosást rendezett volna odahaza s patyolatfehérre szapult eszmevilágát büszkén kiakasztaná száradni. A párbeszéd Raffy számára nem a jellemzés eszköze, hanem átlátszó alkalom arra, hogy a kor társadalmi, szellemi és politikai pletykáit közölje az olvasóval. És mily kéjesen dús-kál a sznob-sziveket dobogtató nevekben és cimekben! Christian Wolff, Eck, Luther, Halley, Hoffmann, Seydlitz (ezuttal generális) Bayer, *Uranometria nova*, Firmicus, Dolland, Regiomontanus, Kepler, Cartesius, Tycho de Brahe, Galenus, Ghelen, *The life and strange surprising adventures of Robinson Cruse of Jork*. (Még én is csiklandozást érzek a szívem tájékán, amíg leirom.) Hogy Raffy mily olcsó eszközökkel szolgálja ki a sznob lelki alkatot, jellemző rá az alábbi ejezet. „Caroussei“-en ülünk s néhány oldalon kresztül igénytelen családi társalgás tanui vagyunk, Wolfgangerl-t korholja a mamácskája, hogy összegyűri a jabotját, Leopold tata védelembé veszi a fiúcskát, Nannerl korához illően álmódoszik, békés nyárspolgári csendélet; az olvasó már boszankodik, hogy nem kapja meg a maga oldalonkénti neves emberét. Ó a kicsinyhitű! Ha tudná, hogy ez az egyszerű polgári család a Mozart-család és a kis Wolfgangeri maga a gyermek Mozart! Ravasz írónk oldalakon keresztül titkolja, s amikor olvasója már-már szinte csalódik benne, jön a szívdobogtató leleplezés és az illő kárpótlás a hosszú böjtért: a Mozart-család egyenesen a császári udvarhoz utazik, ott aztán legeltethetjük a szemünket a Sanctissima Majestas Maria Theresian, Imperator Josephuson, egy sereg főhercegen és főhercegnőn, s hogy jelképezze a sznob értékskáiban a porphyrogenitus és a genialis viszonyát, Bessenyei is megjelenik — szolgálattelvő gárdista minőségben...

Raffy Ádám új könyvének a *Máglyá*-hoz viszonyítva erényei is vannak: élvezhetetlen stilusdagálya lehiggadt, elejétől a végéig szépen gördülő, precíz kifejezésre törekvő olvasmány. Ha sznob muzsája olykor elalszik az ölében, finom lélektani megfigyelések és emberien egyszerű jelenetek kerülnek a tolla hegyére. Raffy esete már csak félig esztétikai probléma — utolsó könyve óta művészileg sokat érett — az igazi baj, az alapbetegség, aminek a tünetei azóta sem ritkultak, az ihlet frivol könnyelműségében és promiszkuitásában rejlik. Hiába hangoztatja a renaissance, a humanizmus, a racionalizmus, a felvilágosodás eszméit, hiába tör lándzsát a középkori sötétség, az üldözés, a rajongás, a gyűlölködés ellen, ha mindez csak ürügy arra, hogy tollát és olvasói gyanus kíváncsiságát hozzádörgölje a bibor s a szellem arisztokráciájához.

(Szenczei László)

„Ha a körülmények gépekké teszik az embert, úgy a költő hivatása ezeket a gépeket ismét emberekké avatni.“ (Lessing)

„A bírálat leghelyesebb módszerének a mű olyan elemzését tartjuk, amikor a felhozott érvek alapján maga az olvasó megteheti a végkövetkeztetéseket. Csoportosítjuk a tényeket, megmondjuk a véleményünket a mű általános értelméről, megmutatjuk a mű vonatkozásait a valósághoz, amiben élünk, ítélünk s ezt a lehető legalaposabban megokoljuk, közben azonban mindig olyan a magatartásunk, hogy az olvasó maga minden fáradtság nélkül dönthet köztünk és a szóbanforgó szerző között.“ (N. A. Dobroljubov)